STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02063

DI REVOLUTSYONERN FUN YISROEL

Hirsch Melamed

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

הירש מעלאמעד

די רעוואלוציאנערן פון ישראל

דאס לעבן און שאפן פון די נביאים

ריגע
1930

הויפט־פארקויף: צ. י. ש. א. ביכערלאגער
ריגע, מאריען גאס 4 ד. 19

דרוקעריי „ספלענדיד“, ריגע, הערן גאס 21.
געברידער א. און י. פרידמאן

Spiestuve «Splendid» Rīgā, Kungu ielā 21, tālrunis 27249.

מיין פאָטערס טייערן
אָנדענק געווידמעט.

די ערשטע נביאים

אריינפיר.

די יידישע נביאים פארנעמען א באזונדערן ארט מיט זייער טויזנטעריאריקער שטארקער השפעה אין דער געשיכטע.

קלאר און דייטליך טיילט זיך אוים דער נביאים־שטראם אין אלגעמיינעם ים פון די וועלט־געשעענישן, זיי זיינען אנזאגער פון נייע צייטן. שטענדיק קומען זיי אין מאמענטן פון איבערברוך, פון איבערקערענישן, זאל דאס זיין גרויסע מלחמות, אדער אינער־ליכע קריזיסן פון פעלקער.

דאס האבן זיי באשאפן און ארויסגערוקט דעם באזונדערן כח פון מענטשליכן ווארט, פון גייסט, וואס געפינט זיין אויסדרוק אין דער שפראך.

געלעבט און געווירקט אין משך פון העכער פינף הונדערט יאר, זיינען די נביאים צווישן זיך שטארק דיפערענצירט, הגם פארייניקט מיט אן אלגעמיינער אידעע. דאך איז די באזונדערע כאראקטעריסטיק פון יעדער נביא און זייט צייט חייניק אריינגע־דרונגען אין באוואוסטזיין פון יידן.

אין מיין בוך זיינען נים אריינגעקומען, ווי באזונדערע אפ־האנדלונגען, די גרויסע נביאים הושע, ישעיהו און יחזקאל צוליב דעם, וואס זיי פאסן נים צו דער ספעציעלער קאנצעפציע פון נביאים־רעוואלוציאנערן.

הושע איז געווען דער נביא, בא וועמען ליבע און חסד זיינען די הויפט־מאטיוון פון זיינע נביאות. דער ווייבלעכסטער און וויכסטער נביא, דער איינציקער נביא, וואס האט נים געקענט

מוחל זיין יהון דאָס פֿאַרגאָסענע בלוט פֿון אחאבס פֿאַמיליע אין אפרים, הגם דאָס איז געטאָן געוואָרן אין יהוהס נאָמען און מיטן אָנטייל פֿון די נביאים פֿון יענער צייט (אליהו און אלישע).

ישעיהו איז דער פּאָזיטיוויסטער נביא, אַ מקורב און אַ קרוב פֿון קיסר, וואָס האָט געווירקט אויף די געשעענישן, ווי אַ הערשער, און ניט ווי אַ רעוואָלוציאָנער. דער נביא, וואָס האָט זיך געקענט דערלויבן ניט באַקעמפֿן די פֿאַלשע נביאים, נאָר זיי פֿאַראַכטן, זיך ניט רעכענען מיט זיי. אויב מיר זאָלן אַפֿילו אָננעמען פֿאַר ריכטיק די לעגענדע וועגן ישעיהוס מאַרטירער־טויט, איז ער דאָך נאָר געשטאָרבן, ווי אַ רעוואָלוציאָנער, אָבער געלעבט, ווי אַ זיגער, אָנערקענט פֿון זיין צייט.

די העכסט־אינטערעסאַנטע פּערזענלעכקייט פֿון יחזקאלן קען געוויס ניט צוגערעכנט ווערן צו דעמדאָזיקן אַרט נביאים, הגם ער איז געווען פֿון דערזעלבער פּאָליטישער אָריענטאַציע, וואָס ירמיהו. דער אונטערשייד ליגט אין דעם, וואָס ירמיהו איז געווען אָריענטירט אויף בבל, לעבנדיק אַליין אין ירושלים, וואָס ס'איז געווען אַ רעוואָלוציאָנער־העלדישער אַקט. יחזקאל אָבער האָט געהאַלטן פֿאַר בבל, לעבנדיק אין בבל, וואָס איז געווען, פֿאַרקערט, פּאָליטיש באַקוועם און לייכט. אויסער דעם איז יחזקאל מער כוהן ווי נביא, מער געזאָרגט וועגן גאָטס הויז, ווי וועגן גאָט אַליין. דער נביא, וואָס האָט געגעבן אַ באַשטימטע פֿאָרמע און דיסציפּלין פֿאַר דער ברוינדע קראַפֿט פֿון נביאות.

דער ערשטער נביא — שמואל.

I. שמואל דערפילט זיך פאר א נביא.

העכער 3000 יאר פאר אונדזער צייט, האבן די עברים-פאסטעכער פון כנען ביסלעכווייז אנגעפאנגען אריבערצוגיין צו ערד-ארבעט און סעדעריי. אין דער זעלבער צייט האבן זיי אלץ מער געליטן פון די אנפאלן פון די שכנישע פעלקער—פלישתים, עמלק, אדום און אנדערע.

די צעזוואָרפנקייט פון די שבטים, דער צופעליקער שופט, זיינען געווען שלעכטע באשיצער פון לאנד. די נויטיקייט פון א פאראייניקטער מלוכה איז געווען קלאר פאר אלעמען. פאר דער צייט האט זיך געביטן אויך די אמונה פון פאלק, זיין גייסטיקער לעבן, זיינע אנפירער.

שמואל האט געלעבט אין דער איבערגאנגס-צייט פון דער יידישער געשיכטע און אליין געשמידט די צוקונפט פון זיין פאלק און לאנד. אליין א שופט, האט שמואל איבערגעלעבט דעם אונטערגאנג פון העראישן שופטים-פעריאד און איבערגאנג צום קיסרטום, צו א מלוכה, פאראייניקט פון אלע עברישע שבטים אין כנען.

שמואל איז געווען דער פאליטישער און גייסטיקער אנפירער פון זיין צייט. דער כראניקער פון תנ״ך דערציילט, אז ווען שמואל איז נאך געווען יונג איז גאטס רייד געווען א זעלטענע דערשי-

גונג בײַ די עברים. צו דער צײַט פֿון שמואלס עלטער, נאָכן דורכפֿירן אַ לאַנגע, סיסטעמאַטישע, גײַסטיקע אַרבעט, רעדט זיך שוין װעגן אַ גאַנצע קאַסטע נביאים. מחנותװײַז פֿלעגן זײ אַרומגײן איבערן לאַנד מיט געזאַנג און אָרקעסטערן מוזיק און מיט זײער שטימונג אָנשטעקן אױך אַזױנע מענטשן, װאָס האָבן פֿריער צו נביאים און נביאות קײן שײכות ניט געהאַט. דער עצם כאַראַקטער פֿון דער נביאות, איר אינהאַלט האָט זיך געביטן, אָנגענומען אַ קלאָרע, בולטע, פֿאָרם. שמואלן דאַרף מען רעכענען פֿאַרן ערשטן גרױסן נביא בײַ די עברים.

שמואלן רופֿט מען נאָך רואה — דער פֿאַרױסזעער, דער העלזעער. שמואלס צײַט איז געװען די איבערגאַנגס צײַט פֿון „פֿאַרױסזעער" צום נביא. און אין דערזעלבער צײַט באַנוצט מען אױך דעם טערמין נביא. דאָס װערטל „װי קומט שאול צו די נביאים" האָט זיך געבילדעט אומגעפֿער אין דער צײַט.

נאָך קלערער װערט, אַז שמואל איז געװען ניט קײן אײנפֿאַכער „פֿאַרױסזעער", נאָר אַ נביא, װען מיר הערן זיך צו צו זײנען רײד, קוקן זיך צו צום כאַראַקטער פֿון זײן טעטיקײט. אין שמואלן געפֿינען מיר שױן די הױפּטשטריכן פֿון די שפּעטערדיקע, גרױסע ײדישע נביאים. אין דער צײַט, װען אַרום האָט געהערשט און געבליט דער קולט פֿון קרבנות, קומט שמואל און פּרעגט שטרענג און פֿאַרװוּנדערט: „פֿאַרלאַנגט דען יהוה קרבנות? פֿאַרשטענדניש און געהאָרכזאַמקײט איז בעסער װי שעפּסן־פֿעטס". דער קאַמף מיט קרבנות שנירט שפּעטער דורך מיט אַ רױטן פֿאָדעם די רײד און די טעטיקײט פֿון כמעט אַלע נביאים.

שמואל איז אױך געװען דער ערשטער, װאָס האָט צעטײלט די ראָלע פֿון כהן און נביא. ביז אים זײנען זײ געװען ענג פֿאַרבונדן. דער כהן און דער אָראַקול איז געװען אײן און דערזעלבער מענטש — דאָס איז דער פֿאַרמיטלער צװישן גאָט און מענטשן. דער נביא װיל ניט זײן קײן פֿאַרמיטלער, ער װיל, אַז דער מענטש אַלײן זאָל באַגרײַפֿן, פֿאַרשטײן און געהאָרכן גאָט. דערפֿון נעמט זיך די קאַלטע באַציִונג צו קרבנות, װײל דער קרבן האָט דעם מענטשן ניט געמאַכט נענטער צו גאָט, דער

קרבן האָט נאָר געצויגן גאָטס אויפמערקזאַמקייט אַף מענטשן, און אין דעם פאַל געגוויטיקט זיך אין פאַרמיטלער — דעם כּוהן, און ניט אין נביא. די כּהונה איז געווען אַ ירושה־זאַך, אַ יחוס וואָס האָט געשטאַמט פון די עלטערן. נביאות איז געווען אָפּהענגיק פון דער באַגייסטערונג און פייִקייט פון מענטשן, און האָט אַריינגע־דרונגען אין פאַרשיידענע שיכטן פון פאָלק, פון אָרעם ביז רייך, פון פאַסטעך ביז קיסר. די צעטיילונג פון כּהן און נביא האָט מיטגעבראַכט צו אַ העכערער מדרגה פון מענטשנס פאַרשטיין, געפילן און וויסן.

נביאיש איז אויך בײַ שמואלן זײַן בלינדער, פאַנאַטישער גלויבן אין יהוהן און פאָדערן דאָסזעלבע פון די אַרומיקע. אין שמואלס קאָנפליקטן מיט שאולן איז שאול גערעכט אַף נאָר די הונדערט פּראָצענט און אַף די זעלבע הונדערט פּראָצענט איז שמואל אומגערעכט. עס איז אָבער דאָ איין פאַרענטפערונג: „יהוה האָט אַזוי געהייסן".

אַ נביא איז אויך שמואל לויט זײַן אַרט לעבן. פון קינדווייז אָן ביזן לעצטן אָטעם איז ער איבערגעגעבן יהוהן. די אייגהייט־לעכקייט פון זײַן לעבן, דער אייביקער ציל, צו וועלכן ער שטרעבט שטענדיק, מאַכט אים פאַר אַ מענטשן מיט אַ באַרוף, צו וואָס ער גרייט זיך פון דער מוטערס בויך אָן. ניט אומזיסט איז אונדז געבליבן אָן אויספירלעכע שמואלס ביאָגראַפיע און ווי עס האָט זיך נאָך געגרייט צו זײַן געבורט זײַן מוטער חנה.

די פרומע און געבילדעטע פרומע פרוי — חנה פון באַרג אפרים, איז געווען אומגליקלעך אין איר פאַמיליען־לעבן, ניט דער־מיט וואָס איר מאַן אלקנה האָט איר ניט גוט געהאַלטן. פאַר־קערט, ער איז איר געווען געטרײַ און זי איז בײַ אים געווען זייער טייער, אָבער זי האָט קיין קינדער ניט געהאַט און זײַן צווייטע פרוי האָט אַף איר אומגליק יע געהאַט קינדער. חנה פלעגט קומען צום כּוהן עלי אין שילה, אין יהוהס פּאַלאַץ, און דאָרט אויסגיסן איר ביטער האַרץ, אין דער שטיל צוזאָגן און אַ נדר געטאָן זיך, אַז ווען זי זאָל אַ זון געבאָרן, וואָלט זי אים אינ־גאַנצן געווידמעט פאַר יהוהן.

חנה איז געווען אזוי צעבראָכן פון איר אומגליק, אז זי האָט ניט געקענט איינשטיין אַף אירע פיס און דער כהן עלי האָט איר אָנגענומען פאַר אַ שיכּורע. אָבער חנה האָט אים קלוג געענטפערט, אז קיין ווײַן און קיין ביר האָט זי ניט געטרונקען און שיכּור איז זי פון איר שווער געמיט. איר פאַרלאַנג און האָפענונג איז אַ זון צו געבאָרן און אים אָפּגעבן פאַר יהוהן. עלי האָט איר געבענטשט, חנה האָט אַ זון געבאָרן און זי האָט אָפּגעהיט און אויסגעפירט איר צוזאָג. זי האָט אים אַ נאָמען געגעבן שמואל—געליען בײַ גאָט—און ווי נאָר זי האָט איר קינד אַף די פיס געשטעלט, האָט זי אים געבראַכט און אפּגעגעבן אין יהוהס פּאַלאַץ, אין שילה.

שמואל האָט זיך געהאָדעוועט בײַ עלין, באַם כּוהן פון שילה, וווּ עס האָט זיך געפונען יהוהס פּאַלאַץ. עלי איז געווען אַן אַלטער פרומער מאַן און האָט דערצויגן שמואלן אין יהוהס גײַסט. שמואל האָט זיך איבערגעגעבן יהוהן מיט זײַן גאַנצער יוגנטלעכער קראַפט.

די ראָלע פון די כּוהנים האָבן פּאַקטיש אויסגעפירט עלים צוויי זין, שלעכטע, גײַציגע מענטשן. די קרבּנות פלעגן זיי אופעסן, ניט דערוואַרטנדיק אַפילו ביז זיי וועלן זיך אויסבראָטן. זיי האָבן געזינדיקט מיט די פרויען, וואָס האָבן באַדינט אין גאָטס פּאַלאַץ. דאָס פאָלק איז געווען אופגערעקט, אין כּעס אַף די כּוהנים.

אויך דער יונגער שמואל האָט זיך צו דעם צוגעקוקט מיט עקל און צאָרן און אָפּט געטראַכט, אַז נאָך עלים טויט בלײַבט ניט צווישן די כּוהנים קיין ריכטיקער פירער פון פאָלק, קיין געהאָרכזאַמער יהוהס קנעכט. אין דער רײַכער, קינדערשער שמואלס פאַנטאַזיע האָט זיך אַרײַנגעגנבעט און אײַנגעלעבט דער געדאַנק, אַז ער—שמואל—וועט פאַרנעמען דעם אָרט פון אַ פירער בײַ די עברים. אמת, ער איז ניט קיין כּוהן אָבער נידערט דען אַראָפּ יהוה נאָר צו כּוהנים? עלים זין זײַנען כּוהנים און זײַנען אַזוי שרעקלעך זינדיק, אַזוי ווײַט אָפּגעטראָטן פון גאָטס ווילן און פאַרלאַנג!

ס'איז שפּעט אין דער נאַכט. דער אַלטער עלי איז שוין

האלב בלינד, שלאָפט זיין אלטן, שוואַכן שלאָף. אין היכל ווו עס ברענען די הייליקע ליכט, לעבן ארון, ווו עס זיינען געווען די לוחות, ליגט דער יונגער שמואל. ער ליגט מיט צוגעמאַכטע אויגן, אָבער ער שלאָפט ניט, ער איז אינעווייניק וואַך. זיין פאַנטאַזיע — אינגאַנצן איבערגעבן זיך יהוהן, ווערן גרויס און באַוווּסט פון דן ביז באר־שבע לאָזט אים ניט רוען. אים דוכט זיך, אז עפּעס אי־נעווייניק אין אים לעבט און רופט אים.

ווער איז דאָס אין אים, אויב ניט יהוה?

ער עפנט די אויגן, אָבער קיינער איז ניטאָ. די ליכט שיקן זייערע שטראַלן און באַלויכטן דעם ארון, און אַרום איז שטיל. נאָך פעסטער מאַכט שמואל צו די אויגן און ער הערט ווי מען רופט אים:

— שמו—אל!

ער לויפט צו עלין פרעגן וואָס דאַרף ער, מסתמא האָט ער אים דאָך גערופן, אָבער עלי ענטפערט האַלב פאַרשלאָפן:

—כ'האָב דיר ניט גערופן שמואל, גיי לייג זיך —

שמואל גייט צוריק צו זיך, אָבער נאָך ווייטער איז אָפּגע־טראָטן דער שלאָף פון אים און נאָך נענטער זיינען געוואָרן די געדאַנקען און חלומות. און ווידער הערט ער, אָבער שוין נאָר דייטלעך און קלאָר דיזעלבע שטימע:

שמו—אל!!

ער עפנט די אויגן — די ליכט, דער ארון ווי געווען, קיין מענטש איז ניטאָ. ווידער לויפט ער צו עלין, אָבער דאָסמאָל איז עלי שוין ניט פאַרשלאָפן, עס דוכט זיך, ווי ער וואָלט גע־וואַרט אויף אים און וויל אים עפּעס זאָגן, און ווידער הערט ער פון אים דיזעלבע רייד: — גיי, שמואל, לייג זיך, איך האָב דיר ניט גערופן —

שמואל איז דערשראָקן אַוועק פון אים און נאָר וואָס ער לייגט זיך, נאָר וואָס ער מאַכט צו די אויגן, ווידער דיזעלבע שטים:

— שמו—אל!!!

קלאָר און דייטלעך האָט ער דאָס געהערט, קיין ספק ניט.

הער־זשע רופט אים, אויב ניט עלי! און ער לויפט ווידער צום כוהן:

— פאַטער עלי, דו האָסט מיר גערופן?

אָבער דאָסמאָל איז עלי גאָר אַן אַנדערער, אַן אומרויקער, אינגאַנצן וואַך און ענטפערט ניט אויף זיין פראַגע, נאָר זאָגט אים:

— גיי לייג זיך, מיין קינד, און וועסטו ווידער דערהערן, אַז מען רופט דיר, זאָלסטו צו מיר ניט לויפן פרעגן, נאָר הער זיך איין און ענטפער: רייד יהוה, דיין קנעכט הערט דיר!

פול מיט אינערלעכער דערוואַרטונג, מיט אַ קלאַפנדיקער האַרץ, איז שמואל ווידער אַוועק לייגן זיך און הערט דייטלעך ווי מען רופט אים:

— שמואל, שמואל!!!

— רייד, יהוה, דיין קנעכט הערט דיר.

— איך, יהוה, וועל אין ישראל אָפּטאָן אַזוינס, אַז ווער עס וועט דאָס דערהערן, וועט אים שטענדיק קלינגען אין די אויערן! איך, יהוה, וועל משפטן עלים הויז פאַר די זינד פון זיינע קינדער. איך שווער, אַז מיט קרבנות און מתנות וועט די זינד ניט פאַרגעבן ווערן! —

שטיל, אין שרעק צוזאַמען מיט אינערלעכער פרייד, איז געבליבן ליגן שמואל. ביזן פרימאָרגן. אינדערפרי האָט ער די טירן געעפנט, ניט געוואָלט גיין צו עלין אים איבערגעבן וואָס יהוה האָט געזאָגט. עלי אָבער האָט אים צוגערופן און געהייסן אַלץ דערציילן. שמואל האָט קיין זאַך ניט געלייקנט. עלי האָט רויק אויפגענומען יהוהס רייד, נאָך טיפער אַראָפּגעלאָזן זיין אַלטן קאָפּ. שמואל איז שוין געבליבן אויף אייביק יהוהס געטרייער נביא. און שוין אין זיין ערשטער פאַנטאַזיע, אין זיין ערשטן נביאישן חלום געפינען מיר דעם אינהאַלט פון נבואה: ניט אַן איינפאַכער, מע־כאַנישער פאַרויסזאָגן פון געשעענישן, נאָר אַן עטישער געבאָט. די צוקונפט איז אָפּהענגיק פון דער פאַרגאַנגנהייט, זינד ווערט גע־משפט און מיט קרבנות און מתנות ווערט עס ניט פאַרגעבן.

II. דער חורבן שילה און דער אנהייב פון נביאים.

די הויפט־פיינט פון די עברים אין יענער צייט זיינען געווען די פלישתים. דאס איז געווען א שטארק פאלק, וואס האט גע־לעבט אין דרום־מעריב זייט פון כנען, הארט באם מיטללענדישן ים. מיט העכער 3000 יאר צוריק זיינען זיי געווען א פאלק מיט אן אנטוויקלטער טעכנישער און רעליגיעזער קולטור. זיי האבן שוין געהאט גרויסע שטעט (גת, אשקלון, אשדוד א. א.) און גע־ווען פארביסענע שונאים פון די עברים. אנגעפירט פון פינף פירשטן־טיראנען, זיינען זיי דאך געווען אייניק אין זייער שנאה צו די עברים און אפט זיי געראבירט און געשלאגן.

צו שמואלס צייטן איז די לאגע געווארן פון טאג ערגער. עס איז ניט געווען בא די עברים קיין שופט, קיין פירנדע פער־זאן, וועלכע זאל פאראייניקן די שבטים, ארגאניזירן דעם ווידער־שטאנד קעגן די פלישתים; דעם כוהן עלים אווטאריטעט איז גע־פאלן פון טאג. אלט און בלינד, האט ער אינגאנצן אפגעלאזן די לייצעס, איבערגעגעבן די כהונה זיינע זין, וועלכע זיינען געווען זינ־דיק און ניט באליבט באם פאלק.

בא אזא לאגע האט זיך אנגעהויבן א נייע מלחמה מיט די פלישתים. די עברים האבן געשטעלט אין קאן דאס לעצטע און דאס גרעסטע, וואס זיי האבן פארמאגט — דעם ארון־קודש. מיט־גענומען מיט זיך אין מלחמה דעם הייליקן ארון, כוהנים זיינען געגאנגען פארויס. און זאל יהוה אליין פארטיידיקן זיך און זיין פאלק. אבער יהוה האט, קענטיק, ניט געוואלט פארטיידיקן ניט זיך און ניט זיין פאלק. די פלישתים האבן צעקלאפט די עברים, די כוהנים האט מען דערהרגעט און אפילו דעם ארון אליין האט מען גענומען אין געפענגעניש.

אזאַ זיג איבער יהוהן האָט אינגאַנצן אַראָפּגעוואָרפֿן די כּוהנים. זייער ווערדע און אויטאָריטעט בײַם פֿאָלק. ווען עלי האָט זיך דערוווּסט, אַז דער ארון איז גענומען אין געפֿענגעניש, אַז פֿון יידן איז אָפּגעטאָן זייער כּבֿוד. האָט ער באַקומען אַ האַרץ־שלאַג, אַראָפּגעפֿאַלן פֿון שטול און איז געשטאָרבן. די פּלישתּים זײַנען דערווײַל ניט געשלאָפֿן, זיי האָבן פֿאַרשפּרייט זייער נצחון, פֿאַרנו־מען שילה און פֿאַרקנעכטעט אַ גרויסן טייל פֿון די עבֿרים.

דאָס איז אינדעראמתן געווען דער ערשטער חורבן פֿון יידישע מאַטעריעלע הייליקייטן. דער חורבן שילה, דער גלות־פּלישתּים איז געווען ניט קלענער און ניט בעסער פֿאַר די שפּעטערדיקע חורבנות און אויך אַזוי ווי די שפּעטערדיקע, איז דער חורבן געווען אַן איי־בערקערעניש אין דער יידישער געשיכטע, צו צוויי וויכטיקע רע־זולטאַטן האָט ער געפֿירט: צום אויסבילדן פֿון אַ פֿאַראייניקטער יידישער מלוכה און צום אַנטשטיין און אַנטוויקלען פֿון נבֿיאות.

ווי איז יעמאָלט געווען שמואל, דער געטרייער יהוהס קנעכט? וואָס איז מיט אים פֿאָרגעקומען?

מיט אים איז פֿאָרגעקומען אַן איבערקערעניש. פֿון איצט האָט ער גענומען פֿאַרשטיין און פֿילן, אַז יהוה איז ניט אין ארון, ניט אין פּאַלאַץ, בכּלל ניט אין קיינע מאַטעריעלע זאַכן, נאָר עפּעס אַזוינס, וואָס מען קען ניט אָנטאַפּן מיט די הענט, זען מיט די אויגן: אַזוי ווי די שטימע, וואָס האָט אים גערופֿן, הגם ער האָט קיינעם ניט געזען. דעם ארון האָט מען טאַקע גענומען אין גע־פֿענגעניש צו די פּלישתּים, אָבער יהוה איז בײַ די עבֿרים, אין די הערצער בײַ די מענטשן. מען דאַרף נאָר אַרויסטרייבן פֿון דאָרט די געצן בעל און עשתּרות. אמת, ס׳איז ניטאָ קיין געהייליקטער אָרט, וווּ צו ברענגען קרבּנות פֿאַר יהוהן, אָבער איז עס אומבאַ־דינגט נייטיק? פֿאַרלאַנגט דען יהוה אַזוי פֿיל קרבּנות?

און עס נעמט זיך וועבן שמואלס נבֿיאות. עס שאַדט גאָר ניט, וואָס ער, שמואל, איז ניט פֿון אַ כּוהנישער אָפּשטאַמונג. דער מענטש אַליין קען זיך באַגײַסטערן און אַזוי זיך דערהייבן צו דער מדרגה פֿון אַ נבֿיא. נבֿיאות גיט זיך ניט איבער בירושה, פֿון טאַטן

צום זון, איז ניט אַן ענין פון יחוס, נאָר אַ געטלעכער צושטאַנד, וועלכער דאַרף פאַרשפּריט ווערן און אָנשטעקן אַנדערע.

שילה איז חרוב און שמואל האָט זיך אומגעקערט אַהיים אין רמה. דאָרט האָט מען שמואלן אויפגענומען מיט ליבע און כבוד, אָבער אויך רמה איז ניט געוואָרן קיין שטענדיקער זיצאָרט פאַר שמואלן. קיין אָרט איז איצט ניט הייליק! שמואל פלעגט אַרומפאָרן פון איין שטאָט אין דער צווייטער, אַרומגיין פון איין דאָרף אין אַנדערן, אומעטום געלערנט און דערציילט, אַז מיט דעם אונטערגאַנג פון שילה און פון די כּוהנים, איז יהוה גאָר ניט אונטערגעגאַנגען. יהוהן האָט מען ניט געקענט נעמען אין געפענגעניש, ווייל ער איז גייסט, געדאַנק, געפיל, גערעכטיקייט, וועלכע זיינען דאָ אומעטום. אָט דורך דער לערע איז שמואל אויסגעוואַקסן פון אַ „פאָרויסזאָגער" אין אַ נביא, וועלכער איז מיט באַגייסטערונג אויפגענומען געוואָרן פון די עברים.

ער האָט געפונען אַסך אָנהענגער, טרייע תּלמידים, יונגע נביאים, וואָס האָבן אָנערקענט שמואלן פאַר אַ פאָטער און לערער. קרבּנות האָבן זיי פאַרביטן מיט שפּילן און געזאַנג פאַר גאָט און אין דער באַוועגונג אַריינגעצויגן אַלעמען, ווער עס איז נאָר געווען פעיק צו באַגייסטערן זיך, באַזונדער די לוויים.

זיבן חדשים איז אָפּגעשטאַנען דער ארון אױף די פעלדער פון די פּלישתּים. קיין באַזונדערע נחת האָבן זיי פון אים ניט געהאַט. ווו דער אָרון איז אָנגעקומען, דאָרט פלעגט זיך אָנהויבן אַ מגפה, אַ קרענק. מען האָט אים אַרומגעשיקט פון איין אָרט אין צווייטן, אָבער אומעטום האָט ער מיט זיך מיטגעבראַכט אומגליק, ביז די פּלישתּים האָבן צוריק אָפּגעשיקט די פרעמדע הייליקייט אין איר היים.

ווי האָבן די עברים צוריק אויפגענומען דעם ארון=קודש?

קאַלט, אָן באַגייסטערונג, אָן פרייד. אָנגעקומען איז ער אין בית=שמש אין די רעכטע היצן, אין שניט=צייט און דאָרט האָבן זיך אָנגעהייבן די זעלבע קרענק, וואָס בא די פּלישתּים. הייסט דאָס, אַז ניט די פּלישתּים ווערן באַשטראָפט, נאָר דער ארון אַליין ברענגט מיט זיך אומגליק. ס'האָט זיך אָפּגעטאָן פון אים די פרייד

און די הייליקייט און די איינוווינער פון בית־שמש זוכן פון אים פטור צו ווערן, אים אָפּגעשיקט אין קרית יערים. דאָרט האָט זיך איינגעפונען עפּעס אַ דרייסטער מענטש, וועלכער האָט גענומען דעם ארון צו זיך אין שייער. אַזוי איז ער אָפּגעשטאַנען אין שייער צוואַנציק יאָר, פאַרגעסן פון גאָט און לייט.

ווו איז יעמלט געווען שמואל, פאַרוואָס איז ער ניט געקומען צו יהוהס הייליקייט?

יהוה איז שוין געווען אַריינגעדרונגען אין די הערצער פון די עברים. מען האָט שוין איצט ניט געדאַרפט קיין ארון, קיין פּאַלאַץ, קיין כוהנים. די נביאים זיינען אַרומגעגאַנגען פון דאָרף צו דאָרף, אומעטום פאַרשפּרייט און געלויבט יהוהס נאָמען.

און אַפילו שפּעטער, ווען די כוהנים האָבן זיך באַזעצט אין דער שטאָט נוב און עלים אייניקל אַחיטוב האָט דאָרט צוזאַמענגעקליבן די איבערגעבליבענע הייליקייטן פון שילה, האָט עס ניט געצויגן צו זיך דאָס פאָלק. שמואל האָט אָפן איגנאָרירט נוב מיט אירע כוהנים. דאָס איז געווען דער אָנפאַנג פון שפּעטערדיקן שטענדיקן אַנטאַגאָניזם צווישן כוהן און נביא. דער נביא באַציט זיך גלייכגילטיק, אָפט מיט פאַראַכטונג צו קרבנות, ווי צום הויפּט־געווער פון די כוהנים. דער נביא האָט זיך אויסגעאַרבעט אַ גאַנץ אַנדער געווער צו באַהערשן דאָס פאָלק. דאָס איז די קראַפט פון וואָרט, די באַגייסטערונג, וואָס דער גלויביקער מענטש גיט איבער דעם גלייכגילטיקן, דער יהוהיסט דעם, וואָס גלויבט ניט אין יהוהן.

די רייד, וואָס דער תנ״ך ברענגט פון שמואלס נאָמען, צייכענען זיך אויס מיט זייער פּאָעטישער פאָרם, קורצקייט און שאַרפקייט. שמואל באַנוצט די רעטאָרישע פראַגע, אַ ליטעראַרישע פאָרמע, וועלכע ווערט באַנוצט ווי אַן עמאָציאָנעלער אויסדרוק. דאָס וואָרט פאַרן נביא איז ניט נאָר אַ מיטל פאַרן טאָג־טעגלעכן געברויך, נאָר אַ באַזונדערע צויבערקראַפט, אין וועלכער דאָס פאָלק גלויבט. זיין ברכה איז געבענטשט, זיין קללה איז געשאָלטן. פון דעם מאָמענט, וואָס דער נביא לאָזט אַרויס פון זיין מויל די ברכה, ווערט עס אַ פּאָזיטיווע, גוטע קראַפט, די קללה—אַ נעגאַטיווע, שלעכטע קראַפט.

פון איצט אָן דינט מען יהוה׳ן ניט נאָר מיטן קרבן, נאָר אויך מיטן ווילן, מיטן וואָרט. דער תנ״ך דערציילט וועגן די געשעענישן איינפאַך און פּראָסט. גלייך אָבער בייט זיך דער סטיל און טאָן, ווען מען ציטירט שמואלן, דאָ הערט אויף די פּראָזע און עס הויבט זיך אָן פּאָעזיע. די שפּראַך ווערט רייך אין ווערטער, באַגריפן און פאָרמעס. דאָס וואָרט איז דאָ אַן אויסדרוק פון אינערלעכן, באַגייסטערטן צושטאַנד.

דער נביא איז געווען ניט אַליין, זיינע נאָענטע און איבערגעגעבענע אָנהענגער, די, וועלכע האָבן זיך אויך געקענט באַגייסטערן מיט יהוה׳ן, זיינען אויך געוואָרן נביאים. זיי רופן זיך בני־הנביאים — יונגע נביאים. אַזוי וואַקסט אויס אַרום שמואלן אַ גאַנצע שול פון נביאים. דער נביא איז ניט קיין איינצעלנע דערשיינונג, נאָר אַ גאַנצע באַוועגונג, אַ שטענדיקע, אַ פאַרשפּרייטע, וועלכע האָט אויסגעפירט אַ וויכטיקע ראָלע אין לעבן פון פאָלק. די נביאים האָבן זיך פאַרשפּרייט איבער גאַנץ כנען, פון דן ביז באר־שבע, איבער די צעוואָרפענע שבטים פון די עברים. דאָס זיינען זיי געווען די ערשטע, וואָס האָבן פאַראייניקט די שבטים אין איין פאָלק. וואַנדערנדיק איבער די איינצלנע שבטים, האָבן זיי זיך באַקענט מיטן באַזונדערן כאַראַקטער פון יעדן שבט, מיטן לעבנסשטייגער און באַשעפטיקונג פון די שבטים. די לידער, וואָס זיי האָבן געשאַפן און געזונגען, זיינען געוואָרן אַן אייגנשאַפט פון גאַנצן פאָלק, פון אַלע שבטים. דאָס האָבן זיי געשאַפן דעם עברישן עפּאָס. די ליד פון דבורה הנביאה, יעקבס צוואה אין חומש בראשית געהערן צו די דאָזיקע ווערק.

מיט ליידיקן פלעגט מען צום נביא ניט גיין, עפּעס אַ מתנה האָט מען אים געדאַרפט ברענגען. די מתנה האָט אָבער ניט באַשטימט דעם נביאס רייד, ניט געהאַט קיין ווירקונג אַף זיינע באַציונגען. ווען שאול איז געגאַנגען זוכן די פאַרפאַלענע אייזלען און זיך ניט געוואָלט ווענדן צום פאָרויסזעער אָן א מתנה, האָט דער יינגל, וואָס איז געגאַנגען מיט שמואלן, געפונען בא זיך אַ פערטל פון אַ זילבערנעם שקל, און דאָס איז גענוג געווען. דער נביא האָט

ד אַזוי ניט אָפּגעזאָגט פון דעם פאָרויסזעערס פונקציעס, פון אַן אָראַקול.

דער טיפער אונטערשייד ליגט אין דעם, וואָס דער פאָרויסזאָגער איז אַ מעכאַנישע קראַפט, האָט ניט קיין מאָראַלישע באַציִונג צו דעם, וואָס ער זאָגט פאָר. די צוקונפט איז באַשטימט, נאָר פאַרדעקט פון דער נעוויינלעכער אויג, און דער אָראַקול, דער פאָרויסזאָגער, ווייס עס יע. אַנדערש איז דער נביא; ער ווירקט אַף דער צוקונפט, די צוקונפט איז אָפּהענגיק פון דעם מענטשנס מעשים.

III. דער נביא און דער ערשטער קיסר.

די לאגע פון די עברים אין שאולס צייטן איז געווען אפּ־הענגיק פון די פלישתים. זיי האָבן געהערשט איבער גאַנץ דרום־מעריב פון כנען. פון די פלישתים האָבן ניט נאָר געליטן די גרעניץ־לענדער, אין פאָרם פון אָנפאַלן און רויבעריען, נאָר אפילו אַזעלכע וויכטיקערע שבטים, ווי בנימין און אפרים, זיינען געווען אונטערטעניג די פלישתים. בּאַ די עברים האָט נאָר די קראַפט געקענט זיין אַווטאָריטעט, וואָס זאָל זיך קענען קעגנשטעלן די פלישתים. שמואל איז אָבער ניט געווען קיין מלחמה־מענטש. ווי אַ נביא האָט ער פאַרשטאַנען, אַז די פלישתים קענען באַזיגן מיט אַן איינהייטלעכן, שטאַרקן יהוה־פראָגנט, מען מוז פאַרוואַרפן דעם קולט פון די געצן, די אויסגעלאַסנקייט, שיכּרות, זנות.

„און זיי האָבן זיך פאַרזאַמלט אין מצפה, געשעפּט וואַסער און אויסגעגאָסן פאַר יהוהן, געפאַסט אין יענעם טאָג און געזאָגט: מיר האָבן געזינדיקט פאַר יהוהן!... און ווען מען האָט געדאַרפט ברענגען די שלאַכט־קרבנות, האָט שמואל גענומען אַ קליינעם, יונגן מילך־שעפּסעלע, אים אינגאַנצן פאַרבּרענט פאַר יהוהן און געשריען צו יהוהן פאַר די יידן".

און יהוה האָט זיך אָפּגערופן אַף אַזאַ שוואַכן, מאָגערן, אָבער ריינעם קרבן.

אַזוי זיינען אַריינגעטראָגן געוואָרן נייע מאָמענטן אין צו־גרייטן זיך צום קריג, אין אויסבּילדן דעם גייסט פון די עברים, אין שווערע מלחמה־טעג. און דאָס איז געבליבן אויך שפּעטער, ווען די מלחמות האָט שוין געפירט שאול — אַן עכטער קריגס־פירער. אויך יעמאָלט האָט מען געפאַסט, זיך מאָראַליש געריייניקט צום קריג.

און שמואל האָט געזיגט ניט נאָר איבער די כוהנים, ניט נאָר איבער זיין פאָלק, נאָר אויך איבער די פלישתים.

פינף און צוואַנציק יאָר האָט שמואל אָנגעפירט מיט די עברים. די באַדייטונג פון די כוהנים איז פאַר דער צייט כמעט אַנולירט געוואָרן, די קרבנות פאַרקלענערט. יהוה איז שוין באַוווסט און באַקאַנט בײַ די עברים, ווי אַן אַלמעכטיקער שטרענגער גאָט. אַפילו אין העלדישן יהודה האָט מען אָנערקענט יהוהן. אָבער דער יאָך פון די פּלישתּים ווערגט נאָך. די ייִדן האָבן נישט קיין שווערדן און נישט קיין שפּיזן, אַפילו נישט קיין מאַטעריאַל פון וואָס דאָס צו מאַכן, און נישט קיין בעל־מלאכות, ווער עס זאָל דאָס מאַכן, מיט שטויביקע שטיינערנע געווער דאַרפן זיי זיך קעגנשטעלן די אָנפאַלן פון די פּלישתּים, וואָס האָבן אייזן, רעדער און רייטוועגן. און וואָס ווען זיין ווען שמואל וועט שטאַרבן, פאַרמאַכן די אויגן? עס וועט אַפילו נישט זיין, ווער עס זאָל בעטן בײַ יהוהן, שמואלס זין קענען נישט ירשנען, נישט זיינע נביאות, נישט זיין גוטן נאָמען.

ווו איז דער מענטש, ווו איז די קראַפט, וואָס זאָל באַשיצן די לאַנד? אין וועלכן שבט, אין וועלכע קרייזן דאַרף מען זוכן דעם צוקינפטיקן הערשער איבער אַלע שבטים, די עברים זאָלן פאַר אים מורא האָבן, אים האָרכן, און ער זאָל זיי פאַרטיידיקן!

נישט לאַנג איז עמון, אונטער דער אָנפירונג פון זייער הערשער, וועלכן מען האָט, נישט אומזיסט, גערופן „דער שלאַנג" אָנגעפאַלן אויף דער שטאָט יבש גלעד. גלעד אַליין קען זיך נישט קעגנשטעלן די עמונים און וויל זיך שוין אונטערגעבן, אַזוי ווי אפרים און בנימין בײַ די פּלישתּים. אָבער דעם הערשער פון עמון, ווי אַן אמתן שלאַנג, איז דאָס ווייניק. ער וויל אויף אייביק מיט שאַנד און שפּאָט באַדעקן דעם נאָמען פון ישראל, אויסשטעכן בײַ אַלעמען די רעכטע אויג, פאַר דער גאַנצער וועלט זאָל מען טראָגן דעם בזיון פון קנעכטשאַפט, פון פּחדנות.

ווער וועט ראַטעווען פון אומגליק?

און מען האָט אַרויסגעשיקט שלוחים אין יעדער ווינקעלע פון ישראל, בעטן הילף, דערציילן וועגן אומגליק און שאַנד, וואָס עס שטייט פאַר. און ווען מען איז געקומען אין שבט בנימין, אין גבעת־שאול, צו שאולן אין הויף, איז ער, שאול,

דאַן אינדערהיים ניט געווען, געפּיטערט די שאָף אין פעלד. געקומען פון פעלד, דערהערט אַ געשריי, אַ געוויין, און ווען שאול האָט דערוווסט די סיבה פון געוויין, די באַליידיקונג פון עמון, האָט ער גלייך דערפילט אין זיך גאָטס גייסט, דערפילט אין זיך אַ קראַפט צו פאַראייניקן די באַזונדערע שבטים פון די עברים, באַצאָלן ווי עס קומט דעם עמונישן שלאַנג. די שלוחים פון גלעד האָט ער באַרויקט, פאַרשפּראָכן הילף און אָפּגעשיקט אַהיים, אַליין האָט ער צעשניטן אַ רינד אויף צוועלף טיילן, פאַנאַנדערגעשיקט איבער די צוועלף שבטים פון ישראל מיט אַן אויפרוף: „ווער עס וועט זיך ניט אָפּרופן אויף דעם אומגליק פון יבש=גלעד, דעם מיט זיינע רינדער געטאָן וועט ווערן דאָסזעלבע". די ענערגישע שטרענגע פאָדערונג האָט געווירקט. מען האָט זיך צוזאַמענגעקליבן און צעקלאַפּט די עמונים.

אַזאַ האַנדלונג פון שאולן, זיין פאַראייניקונגס=קראַפט, זיינע גרויסע מלחמה=טעטיקייטן, זיין העלדישקייט, האָבן אים אַרויסגעשטופּט אויפן ערשטן פּלאַן פאַר אַ קומענדיקן פירער, פאַר אַ מלך איבער ישראל. הויך, פאַרנעם, מיט אַ קאָפּ העכער פון אַלעמען, דערצו שטיל און באַשיידן, איז ער געווען ניט נאָר געאַכט, נאָר אויך געליבט באַם פאָלק.

שמואל האָט אייגנטלעך גאָרנישט געהאַט וואָס אויסצושטעלן קעגן שאולן, ווי אַ מלך. אויסער אַלע פערזענלעכע מעלות איז שאול נאָך געווען פּאַסיק דערמיט, וואָס ער וואַקסט ניט פון אַ מיוחסדיקער משפחה אין אַ וועלכן עס איז שטאַרקן שבט, פון וועלכן עס קען זיך שפּעטער בילדן אַן אַריסטאָקראַטיע. ער איז פון אַ פּראָסטער ערד=אַרבעטער פאַמיליע, פון יינגסטן שבט בנימין. ער איז אַ געטרייער קנעכט פון יהוהן און איז געהאָרכזאַם די נביאים, ער איז נאָר אַליין אַמאָל אַריינגעפאַלן צווישן די „בני=נביאים."

שמואלן איז אָבער ניט געפעלן די גאַנצע אידעע פון אַ מלוכה, פון אַ קיסר. הייסט דאָס דען ניט פאַרבייטן יהוהן מיט אַ קיסר? אויסער אַלץ, האָט שמואל אין דעם איינגעזען אַן אומדאַנקבאַרקייט פון פאָלק צו אים. האָט ער, שמואל דען ניט

געטריי געדינט זיי זיין גאנצן לעבן? „האָט ער ווען באַרויבט, אָדער צוגענומען וועמען אַן אייזל, אָדער אַ רינד?" פאַרוואָס איז מען מיט אים אומצופרידן און מען וויל אים פאַרבייטן מיט אַ קיסר? און ניט נאָר אים — שמואלן, יהוהן אַליין וויל מען דאָך פאַרבייטן. עס האָט אָבער קיין זאַך ניט געהאָלפן. אַחוץ דער געפאַר פון אויסן, האָבן זיך צו יענער צייט שוין איינגעפונען אַ סך עברים ערד־אַרבעטער, פאַר וועמען עס איז ניט געווען צוגעפאַסט די האַלב־קאָמונאַלע פאַסטעכער־אָרדנונג, ווו די הערשער זיינען געווען די „אַלטע" אין דער משפחה און צופעליקע שופטים. עס מוז קומען דער קיסר, וועלכער וועט פאַראייניקן די שבטים אין איין פאָלק. עס האָבן ניט געהאָלפן אפילו שמואלס אָנווייזונגען אויף דער עקספּלאָאַטאַציע און פאַרקנעכטונג, וואָס מוז קומען מצד דעם קיסר.

עס איז געשען.

שאול איז געוואָרן דער ייִדישער קיסר.

שמואל האָט שלום געמאַכט מיטן געדאַנק פון אַ מלוכה, געמוזט זיך צופּאַסן צו דער נייער, געשאַפענער לאַגע. אָבער די אינערלעכע אומצופרידנקייט, די מורא, אַז דער קיסר וועט אויפהויבן די קאָפּ העכער פאַרן נביא, וועט זיך ניט שטענדיק אונטערוואַרפן יהוהס געבאָטן, האָט געמאַכט שמואלן באַזונדער אייפערזיכטיק. ער טשעפּעט זיך צו שאולן אומזיסט און אומנישט ער זעט אַ פאַרמינדערונג פון זיין כבוד, ניט געהאָרכזאַמקייט צו יהוהן דאָרט, ווו דאָס איז גאָר באמת שווער צו געפינען.

ווען דער קלאַנג וועגן אַ ייִדישן קיסר איז דערגאַנגען צו די פּלישתים, האָבן זיי אויפגעקליבן אַ גרויסע אַרמיי: „30.000 רייט־וועגן, 6000 רייטער און פאָלק, ווי זאַמד אויפן ברעג ים". שוין פריער האָט דעם נייען קיסרס זון, דער העלד יונתן, צעקלאַפּט דעם פּלישתישן פירשט. און שאול האָט וועגן דעם געגעבן צו וויסן מיטן שופר צו אַלע שבטים. עס האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן די עברים, אפילו פון יענעם זייט ירדן, פון גד און גלעד. זיין זאַמל־פּונקט האָט שאול געמאַכט אין גלגל. זיבן טעג דאַרף ער דאָרט וואַרטן אויף שמואלן, דאָרט וועט מען ברענגען

די מלחמה־קרבנות פאַר יהוהן און דערנאָך לאָזן זיך אין שלאַכט. די פלישתים אָבער וואַרטן ניט קיין איין מינוט: אַלץ מער גרייפן זיי אָן, זיי האָבן שוין פאַרנומען מיכמש, ניט ווייט פון גלגל. די עברים זיינען זיך צעלאָפן, באַהאַלטן אין די גריבער, אין די שפּאַלטן פון די פעלזן. מיט ווייטיק קוקט זיך צו צו דעם שאול. ער איילט צום קריג, מוז אָבער בלייבן זיצן מיט געבונדענע הענט און אויסוואַרטן אַפן נביא ביז ער וועט ברענגען די קרבנות. דאָס פאָלק פאַרשטייט ניט אַזאַ אויסוואַרטן, וועלכער קען ברענגען מיט יעדער מאָמענט צו אַ קאַטאַסטראָפע.

נאָר אָט זיינען שוין אַריבער די זיבן טעג, וואָס שמואל אַליין האָט באַשטימט מען זאָל אויף אים וואַרטן און ער איז ניטאָ, ניט געקומען. אין פאַרצווייפלונג צעלויפט זיך דאָס פאָלק פון שאולן, די פלישתים זיינען שוין אַפן נאָז, און דער קיסר, דער פירער זיצט און טוט גאָרנישט. דאָס איז דער גרעסטער קלאַפּ פאַרן אַוטאָריטעט פון יונגן קיסר, פון דער נייער מלוכה בכלל.

פאַרוואָס האָט עס שמואל פאַרשפּעטיקט און ניט געקומען צום טערמין פון 7 טעג, וועלכע ער אַליין האָט באַשטימט?

און צוואָס איז בכלל געווען נויטיק אין אַזאַ געפערלעכן מאָמענט אָפּהאַלטן דעם אַרויסטריט אין מלחמה אויף אַ גאַנצע וואָך? איז דאָך אַזוי וויכטיק, אַז דער אָנפאַנג פון קריג זאָל דיקטירט ווערן פון די קריגס־באַדינגונגען אַליין און ניט פון עפּעס אַ זייטיקער כונה!

צי האָט ניט שמואל געהאַט די פאַרבאַהאַלטענע כונה צו שטערן שאולן ווערן פּאָפּולער באַם פאָלק, שטערן דעם נצחון?

פאָדערט דען ניט די געפאַר פאַרגעסן אָן אַלע צערעמאָניעס, כבוד אָפּגעבן און צוגעבן טוט אײנער דעם אַנדערן, כדי צו זיכערן דעם נצחון איבער די פלישתים?

און שאול נעמט צוזאַמען זיין גאַנצע, אינערלעכע מוט, ברענגט אַליין די קרבנות פאַר יהוהן, כדי צו לאָזן זיך אין געפערלעכן שלאַכט.

אין דעם מאָמענט קומט אָרויף שמואל, אַן אומצופרידענער, מיט אַ טענה: סטייטש, וואָס האָסטו געטאָן? פאַרוואָס האָסטו

ניט געוואָרט אַף מיר!

עס העלפן ניט די לאָגישע, ווײכמיקע דערקלערונגען פון שאולן, און שוין איז פארטיק דער שטרענגער אורטײל: — דו האָסט ניט געהיט יהוהס אָנזאָג, דײַן מלוכה וועט ניט האָבן קײן קיום, דו ביזט ניט יהוהן צום האַרצן צו זײַן אַ פירער פון זײַן פאָלק!

מיט אַ געפאַלענעם מוט צוליב דער אומזיסטער אומצופרידנהײט מיט אים פון נביא, איז שאול מיט יונתנען אַוועק אין קריג. זעקס הונדערט דרײסטע העלדן זײַנען אינגאַנצן געבליבן בײַ שאולן, צוליב דער אויסערגעוויינלעכער העלדישקײט און מלחמה-טאַלאַנט פון יונתן האָט זיך דער קריג אײַנגעגעבן. די פלישתים האָט מען צעקלאַפט. שאול פאַרפעסטיקט די נײַע מלוכה, ניט נאָר איבער די פלישתים,—איבער מואב, עמון, אדום, עמלק, אומעטום זיגט דער נײַער קיסר, ראַטעוועט די ייִדן פון זײערע געפערלעכן פײַנט. ווער עס האָט נאָר געהאַט מוט און פעסטקײט, אַלע העלדן, אַלע דרײסטע מענטשן האָבן זיך אַרומגעקליבן אַרום שאולן, צו בויען און באַשיצן די נײַע מלוכה, און די לאַגע שײַנט צו זײַן באמת אַ גליקלעכע.

שמואל אָבער רוט ניט. ער קומט צו שאולן מיט אַ נײַעם באַפעל. די היסטאָרישע פײַנט פון יהוהס פאָלק זײַנען די ווילדע עמלקים. ווען די עברים האָבן נאָך אַרומגעוואַנדערט איבער די מדבריות, פלעגן די עמלקים זײ באַפאַלן און באַרויבן, און איצט, ווען די לאַגע פון די עברים איז געוואָרן פעסט, גיט אָפּ שמואל שאולן אַ באַפעל: „גײ און שלאָג עמלקן, פאַרוויסט אַלץ וואָס ער האָט, זאָלסט אַף אים קײן רחמנות האָבן, טויט יונג און אַלט, מאַן און פרוי, אָקס און שעפּס“.

שאול איז גלײַך גרייט אויסצופירן דעם נביאס באַפעל. אפילו דער שבט יהודה, וואָס האָט זיך, ביז איצט, געהאַלטן פון דערווײַטנס, איז געקומען צו דעם קריג. מען האָט אינגאַנצן צעקלאַפט עמלק, אויסגעהרגעט דאָס פאָלק, דעם קיסר פון עמלק, דעם גרויזאַמען אגג, האָט מען אַ געשמידטן אין קייטן געבראַכט אין ייִדישן לאַגער צוזאַמען מיט די בעסטע רינדער און שעפּסן,

וואָס די עמלקים האָבן פאַרמאָגט. דעם פאָלק האָט פאַרדראָסן אומצוברענגען אַזאַ האָב און גוטס און שאול, וועלכער איז געווען העלדיש און מוטיק קעגן שונא, האָט אויך פאַרשטאַנען ווי צו באַגיין זיך מיטן פאָלק, ווי צו אַכטן זיינע גוטע געפילן. ער האָט ניט איינגעזען אין דעם קיין אומגעהאָרכזאַמקייט קעגן יהוהן און זיין נביא שמואל און נאָכגעגעבן דעם פאָלק אין זיינע ווינטשן און פאָדערונגען. פאַר שמואלן אָבער אין די אויגן איז שאול באַגאַנגען אַ טויט־פאַרברעכן.

שאול קומט פון קריג, באַגריסט דעם נביא, און אַנשטאָט אַ פריינטלעכן קבלת־פנים, פרעגט אים שמואל בייז: „וואָס פאַר שטימען פון שעפסן און רינדער הער איך דאָס? שאול פאַרענטפערט זיך, אַז דאָס פאָלק האָט אַזוי געפאָדערט, אַז דאָס פאָלק האָט רחמנות געהאַט אומזיסט אומצוברענגען די שאָף. פון זיי וועט מען קענען ברענגען קרבנות פאַר יהוהן. אָבער אַזאַ ענטפער דערצאָרנט נאָך מער שמואלן.

— וואָס פאַרלאַנגט דען בעסער יהוה, פרעגט שמואל, מען זאָל פאַר אים פאַרברענען און קוילענען. אָדער האָרכן זיין געבאָט! דאָס פאַרשטענדניש איז פאַר אים טייערער, ווי די פעטס פון שעפסן!

שאול זעט, אַז ער האָט אַריינגעבראַכט אין צאָרן דעם ביזן נביא און וויל מיט גוטן געפינען אַן אויסוועג. ער אָנערקענט זיך פאַר שולדיק, ער בעט מען זאָל אים מוחל זיין, ניט מאַכן דערפון קיין עפנטלעכע קריג צווישן קיסר מיטן נביא. זאָל דער נביא ניט פאַרשעמען דעם קיסר פאַר די גרויסע לייט פון ישראל.

האַרט ווי אַ שטיין אָבער איז די האַרץ פון שמואלן, און עפנטלעך קערט ער זיך אָפּ פון אים. שאול בעט זיך, כאַפּט אָן שמואל פאַר דער פאָלע פון זיין נביאישן מאַנטל און די פאָלע צערייסט זיך: אַן אומגליקלעכער באַווייז, אַז צעריסן האָט יהוה די מלוכה פון שאולן און אַוועקגעגעבן אַן אַנדערן, אַ בעסערן פון אים.

אַזוי איז שמואל געווען דער ערשטער, וואָס האָט גענומען וואקלען דעם קיסרלעכן טראָן. אויך שפּעטער זיינען די נביאים געוואָרן די נשמה פון די שטענדיקע איבערקערענישן אין מלכות ישראל.

IV. דער אנטייל פון די נביאים אין דודס בונט קעגן שאולן.

אין דעם אופשטאַנד, וואָס דוד פון שבט יהודה האָט אופ־געהויבן קעגן שאולן, זיינען די נביאים געווען אַף דודס צד. דער נביא גד, איינער פון שמואלס „נביאישע קינדער", האָט באַגלייט דודן פון ערשטן טאָג פון זיין קאַמף און איז שפּעטער געוואָרן אַ הויף־נביא בּאַ דודן. אָבער אויך דער אַלטער שמואל אַליין איז נים געווען קיין שטומער צושויער אין דער גאַנצער געשיכטע. לויט איין פאָלקס־מעשהלע איז שמואל געווען דער, וועלכער האָט געזאַלבּט דודן פאַר אַ מלך, ווען ער איז נאָך געווען אַ פאַסטעך בּאַ זיין טאַטעס שאָף.

בּאַ שמואלן האָט דוד געפונען אַ שוץ קעגן שאולס פאַר־פאָלגונגען, ער האָט זיך בּאַהאַלטן בּאַ שמואלן. דער אַלטער נביא האָט יעמלט געלעבּט בּאַ זיך אינדערהיים אין רמה, ווייט פון קיסרלעכן הויף. צו אים איז געקומען צילויפן דוד, שמואל איז מיט אים אַוועק אין אַ דערבּייקן דערפל לעבּן רמה. אַרום זיי האָבּן זיך נאָך אַרומגעקליבּן די „נביאישע קינדער" און דאָרט געלעבּט ווי נביאים, פון דאָרט געשפּינט די פעדים פון אופשטאַנד. ווען שאול האָט זיך דערפון דערוווסט, האָט ער געשיקט בּרענגען דודן. אָבער אָנשטעקנד איז געווען יהודס באַגייסטערונג, און די שלוחים האָבּן פאַרגעסן אין זייער שליחות און אַליין אַריינגעפאַלן צווישן די נביאים. דאָסזעלבּע האָט געטראָפן מיט דער צווייטער פאַרטיע געשיקטע פון שאולן. יעמלט גייט שאול אַליין נאָך דודן. נאַקע־טערהייט פאַלט ער, ווי די נביאים, אַ גאַנצן טאָג און אַ גאַנצע נאַכט. מענטשן שטייען אַרום, וואונדערן זיך און פרעגן: „ווי קומט שאול צו די נביאים?" (אין דעם מאָמענט האָט דאָס ווערטל פאַרמאָגט אין זיך אויך איראָניע, ווייל מען האָט געוווסט,

אַז די נביאים גראָבן שאולן). אָבער דוד האָט זיך שוין דערווײַל אַרויסגעמאַכט און איז אַנטלאָפֿן.

עס גייט אָבער ניט נאָר אין דער מאַטעריעלער הילף, וואָס דער נביא האָט געגעבן דודן, נאָכמער וואָס געשיכטלעך שטייט עס אונטער אַ פֿראַגע־צייכן, עס גייט אַף דער מאָראַלער אונטער־שטיצונג און אויטאָריטעט, וואָס די נביאים האָבן געשאָנקען דעם יונגן בונטאַר. אינדערעמתן, ווער האָט געגעבן דעם מוט דודן אופֿהויבן די האַנט אַפֿן „געזאַלבטן" קעניג? ווער האָט געגעבן דעם ראָמאַנטישן רויבער דעם נויטיקן אויטאָריטעט אין די אויגן פֿאָטש פֿון אַ קלײנעם טייל באַפֿעלקערונג?

ווער האָט געגעבן די דרייסטקייט צו פֿאַרבינדן זיך מיט די גרעסטע שונאים פֿון די עברים, מיט די פּלישתּים און עמונים, נאָר כּדי צונעמען די קרוין פֿון שאולן?

— דאָס זײַנען געווען די נביאים, וועלכע זײַנען אָפּגע־טראָטן פֿון שאולן און אין יהודהס נאָמען געשטיצט דודן.

וואָלט שאול געווען ניט אַזוי ערלעך, מער „דיפּלאָמאַטיש", און זיך געשאַפֿן אַ קאָסטע פֿאַלשע נביאים, אַזוי ווי דאָס האָבן געטאָן די שפּעטערדיקע הערשער, וואָלט ער אפֿשר געראַטעוועט פֿאַר זײַן משפּחה דעם טראָן. איצט אָבער זײַנען די נביאים געווען אַף דודס צד און דאָ ליגט די סיבה פֿון דודס טרייסטשאַפֿט און קנעכטישע איבערגעבנקייט יהוהן, דאָ איז דער קוואַל פֿון דער אויסדרוק פֿון דודס פּאָעזיע.

אין רעכטן ברען פֿון דודס בונט קעגן שאולן, איז שמואל געשטאָרבן. זײַן ווירקונג אָבער אויך אַפֿן אויסגאַנג פֿון בונט איז גרויס. שמואל האָט געגעבן שאולן אַזאַ מאָראַלישן קלאַפּ, אַז ער האָט זיך פֿאַרלאָרן, אָפּט אַרײַנגעפֿאַלן אין אַ מעלאַנכאָליע.

שמואלס לעבן איז ענג פֿאַרבונדן מיט אַלע וויכטיקע גע־שעענישן פֿון זײַן צייט. אָנגעהויבן פֿון אַ הילפֿס־ייִנגל באַם כּוהן עלי, איז שמואל אויסגעוואַקסן צו דער מדרגה פֿון אַ נביא. ער האָט איבערגעלעבט דעם חורבן פֿון שילה, וועלכער האָט געשײַנט לכתּחילה צו זײַן אַ חורבן פֿון יהוהן. אָבער שמואל האָט דערצו ניט דערלאָזן. ער האָט אויפֿגעלעבט די נביאות, באַשאַפֿן אַ נײַעם

אוטאָריטעט פון נביא באַם פאָלק, צעשטערט דעם אויטאָריטעט פון קרבנות, וועלכער האָט זיך געהאַלטן אין שילה, איינגעפלאַנצט באַ די שבטים דאָס באַוווסטזיין פון איינהייטלעכקייט, פון זייער געמיינזאַמען וואַנדערן איבער די מדבריות.

ווען באַ די עברים אין כּנען איז געוואָרן דאָס קיסרטום אומפאַרמיידלעך, האָט שמואל אויסגעשטעלט יהודן און זיך העכער פאַר דער מלוכה, געפאָדערט פון קיסר בלינדע געהאָרכזאַמקייט, און ווען ער האָט זיך דערפילט ניט זיכער מיט שאולן, האָט ער אים אַראָפגעוואָרפן פון טראָן.

אין דעם אַלץ זעען מיר פאַר זיך דעם טיפ פון נביאים, וועלכע האָבן שפּעטער הונדערטער יאָרן געהאַט די גרעסטע השפּעה אין דער יידישער געשיכטע.

די הויף־נביאים.

I. נתן און גד.

די ייִדישע מלוכה איז געוואָרן די וויכטיקסטע דערשיינונג אין כנען, אַ גרויזאַמער פּאַקט פאַר פלישתּים, עמון, אדום, עמלק און אַנדערע שכנים פון די עברים.

בראש פון דער מלוכה שטייט דוד המלך, דערזועלבער דוד, וועמעס שווערד און שאַרפן פייל. האָבן שוין לאַנג געפּילט די אַרומיקע פעלקער אַף זייער אייגענעם לייב, פון וועמעס העלדיש־קייט עס דערציילן קינד און קייט. אַפילו אין שבט בנימין, וווּ מען האָט לאַנג ניט געקענט פאַרגעסן די קרובהשאַפט צום הויף אין שאולס צייטן, איז מען שוין מיד פון דער אינערלעכער קריג און שלום געמאַכט מיטן געדאַנק פון דודס קיניגן.

אָבער אין וועמעס נאָמען קיניגט דוד? וועמען לויבט ער פאַר זיינע נצחונות? צו וועמען ווענדט ער זיך אין שלעכטע צייטן? — צו יהוהן. יהוה איז די שטאַרקסטע פעסטונג דודס. מיט זיין נאָמען פאַרניכטעט ער פרעמדע פעלקער און זייערע געטער, יהוהס קאָנקורענטן. שמואלס אידעאַל איז פאַרווירקלעכט. דער נביא האָט איצטער ניט וואָס צו זיין אומצופרידן מיט דער מלוכה, פאַרקערט, דער מלך איז דער געטרייסטער יהוהס קנעכט. די פיינט פון יהוהן ליגן צעטראָטן מיט די פיס דורך דעם מלך. פאַר די נביאים איז אייגנטלעך ניט געבליבן,

וואָס צו טאָן. זייער באַגייסטערונג האָט זיך אויסגעשעפּט, זיי האָבן זיך אומגעקערט צו זייער טאָג־טעגלעכן לעבן. קיין נייע נביאים זיינען ניט אָנגעקומען, נאָר גד און נתן זיינען געבליבן אין הויף מיט דודן. זיי זיינען זיינע אַלטע גוטע פריינט. זיי האָבן געטיילט מיט אים די צרות און פּיין, ווען ער איז נאָך געווען פאַרפאָלגט פון שאולן. אָבער אויך איצט האַלטן זיי אָפן די אויגן און היטן, אַלץ זאָל גיין אין יהוהס וועגן.

דוד אַליין איז אַ ברויזנדער טעמפּעראַמענט, ניט נאָר אין מלחמה, נאָר אויך אינטים, אין פּערזענלעכן לעבן. זיין עראָטישער באַטריב, זיין תאוה צו פרויען איז גרויס און עס איז ניטאָ דער צאַם, וואָס זאָל אים קענען איינהאַלטן.

אין אַ קילן זומער־אָוונט דערזעט ער אויפן דאַך די שיינע בת־שבען. באַלד באַהערשט ער איר און טוט נאָך אַפּ אַ מיאוסע שטיקל אַרבעט מיט איר מאַן: ער הייסט אים שטעלן אין קריגס־פייער און אים אַזוי דערהרגענען.

דער כראָניקער פון תנ״ך גיט אַ סימפּאַטישן בילד פון אַ העלדישן אָפיצער אין דודס אַרמיי, פון אוריה החתי, דער מאַן פון דער שיינער בת־שבע, מיט וועמען דוד האָט געזינדיקט. דוד האָט געוועלט באַהאַלטן די פאָלגן פון זינד און גערופן אוריהן אַהיים פון פראָנט. אוריה איז געקומען, אָבער צו זיך אין שטוב ניט געגאַנגען — „די אַרמיי, דער קאָמאַנדיר זיינען אין פעלד און איך וועל גיין רוען צו זיך אַהיים!״ און אַפילו ווען דוד האָט אים אָנגעשכורט, האָט אוריה ניט פאַרגעסן וועגן זיין באַרוף, וועגן זיינע חברים און איז צו זיך אין שטוב ניט אַריין, און אַזוי צע־שטערט דודס פּלאַן צו פאַרדעקן די זינד און אַף זיך גערופן דעם טויט.

אַזאַ עפּיזאָד וואָלט פאַרביגעגאַנגען אומבאַמערקט אין אַ קעניגלעכן הויף, ווו עס ווימלט מיט אַזוינע פאַרברעכנס. אָבער דאַן קומט דער הויף־נביא נתן און דונערט אַף דודן און די עולה, וואָס ער האָט אָפּגעטאָן.

נתן הויבט אָן פון דערווייט מיט אַ משל: „עס האָבן גע־לעבט צוויי שכנים, אַן אָרעמאַן און אַ רייכער. דער אָרעמאַן האָט

געהאט איין איינציק שעפעלע, וועלכע ער האט געהאָדעוועט און ליב געהאט ווי אַן אייגענע טאָכטער. דער רייכער האט געהאט גאַנצע סטאַדעס בהמות, שעפסן, פעטע רינדער. און ווען צום רייכן איז געקומען אַ גאַסט, האט ער גענומען דאָס איינציקע שעפעלע פון אָרעמאַן, געקוילעט און מכבד געווען דעם גאַסט.

דער קיסר, וועלכער איז גלייכצייטיק דער העכסטער ריכ־טער, דאַרף מישפטן דעם רייכן.

דודס געוויסן איז אופגעקאָכט פון דער עולה און שטרענג איז זיין משפט: אַ טויט־אורטייל פאַר אַזאַ פאַרברעכער.

דער פאַרברעכער אָבער איז ער אַליין, ער איז דאָס דער רייכער, וועלכער האט צוגענומען דאָס איינציקע שעפעלע בא אוריהן.

דער משל איז אַפילו שוואַכער פאַרן נמשל, דעם רייכנס זינד מיט דער שעפסעלע איז אַ קלייניקייט לגבי דודס פאַרברעכן. פאָרט איז נתן אַ הויף־נביא און ער מאַכט ווייכער דודס פאַר־ברעכן. אָבער אויך ער איז אַ נביא און באַנוגנט זיך ניט מיטן משל, ער שיט פעך און שוועבל אף דודס קאָפּ. ער דערמאָנט אים זיין גאַנצע פאַרגאַנגענהייט: „איך, יהוה, האָב דיר געזאַלבט פאַר אַ מלך אף יידן, איך, יהוה, האָב דיר געראַטעוועט פון שאולן און דיר אַוועקגעגעבן זיין הויז, זיינע פרויען, און איצט האָסטו אָפגעטאָן אַזאַ פאַרברעכן!" יהוה נעמט דאָס אָן פאַר אַ פּערזענ־לעכער עולה, פאַר אַ פאַראַכטונג קעגן אים, דעם גאָט פון משפט און גערעכטיקייט.

דוד האָט געזינדיקט שטולערהייט, באַהאַלטן, צוגעדעקט מיט דער שטילקייט פון דער נאַכט, ער אָבער, יהוה, וועט נעמען נקמה פאַר די אויגן פון גאַנץ ישראל, פאַר דער ליכט פון דער זון.

אַ צעבראָכענער, מאָראַליש דערשלאָגן, פול מיט תשובה און חרטה, איז דער יידישער קיסר געשטאַנען פאַר יהוהס שליח, פאַרן נביא.

נאָך אַמאָל באַגעגענען מיר נתנען בא זיין נביאישע ראָלע— ניט דערלאָזן בויען דעם בית־המקדש, אָפּציען די צייט פון אוים־בויען אַ צענטר פאַר קרבנות און כוהנים.

דוד איז אַף דער עלטער זאַט מיט נצחונות, זיין נאָמען קלינגט ניט נאָר אין יהודה, נאָר בּאַ אַלע אַרומיקע פֿעלקער. ער שניידט די פּאַרטיקע און זיסע פּרוכט פֿון זיין לאַנגן און שווערן קאַמף. ער האָט אויסגעבויט שטעט און פּאַלאַצן, די הויפּט-שטאָט האָט ער אַריבערגעפֿירט אין ירושלים, אַפֿן באַרג ציון האָט ער זיך אַ טורעם אויסגעבויט און מען רופֿט עם „דודס טורעם".

אָבער ווו געפֿינט זיך יהוה? זיין ארון? ווו קלייבט זיך צוזאַמען דאָס פֿאָלק ברענגען קרבנות פֿאַר יהוהן?—יהוה איז נע-ונד, ער וואַנדערט אַרום פֿון שילה צו די פּלישתּים, פֿון די פּלישתּים איבער די דערפֿלעך פֿון בנימין און אפרים. אין בית-שמש, קרית-יערים, נוב, גבעה. די הייליקייטן זיינען צעוואָרפֿן און דוד באַשליסט, אַז דער צענטראַלער פּונקט פֿון דער מלוכה, די הויפּט-שטאָט מוז אויך זיין אַן אָרט פֿאַר יהוהן. ירושלים דאַרף ווערן קודם-כל יהוהס הויפּט-שטאָט. דוד שענקט אַוועק גרויסע רייכקייטן פֿאַרן בית-המקדש—הונדערט טויזנט וואָג (ככר) גאָלד, אַ מיליאָן זילבער, טייערע שטיינער, טענענבוימער און צאָל, אַלץ, וואָס מען האָט צונויפֿגענומען בּאַ די פּלישתּים, עמלקים, עמונים אין די פֿיל-יאָריקע מלחמות, וועט אָפּגעגעבן ווערן פֿאַר יהוהס הויז. צום בויען וועלן אויסגענוצט ווערן די הויכע טעכנישע קענטענישן פֿון די פֿעניקיער, מיט וועמען דוד איז אין גוטע באַציונגען.

און מיטאַמאָל קומט דער נביא נתן און לייגט אַרויף זיין וועטאָ. ער, דער נביא, באַציט זיך בכלל קאַלט צו דער אידעע פֿון אַ בית-המקדש, פֿאַר אים איז וויכטיק ניט נאָר דער טעמפּל, נאָר די מיטלען מיט וועלכע מען בויט אים, דער מענטש וואָס בויט אים. און דער נביא געפֿינט אַ פֿלעק אַף דודן — ער איז ניט ווערט צו בויען דעם בית-המקדש: ער האָט בלוט פֿאַרגאָסן!

אַזאַ מאָראַלע באַציונג צום שונאס בלוט איז באמת אַ נייער נביאישער געדאַנק אין דער אַלטער וועלט!

אויב אפֿילו דער מאָטיוו פֿון בלוטפֿאַרגיסן איז נאָר אַן אויסרייד, איז אויך וויכטיק, וואָס אַזאַ אויסרייד איז אַריינגעלייגט אין נביאס מויל.

דער נביא איז דער דאָזיקער, וואָס לייגט אָפּ, צייט אָפּ די צייט פון אַ צענטר פאַר קרבנות און כוהנים. יהוה איז דער אַלטער גאָט פון מדבר, דעמאָלט ווען די מענטשן האָבן געלעבט אין געצעלטן און אויך ער, יהוה, האָט זיך באַנוגנט מיט אַ געצעלט.

דער אַלמעכטיקער הערשער דוד וואַרפט זיך אונטער דעם ווילן פון נביא, הגם דאָס איז בפירוש קעגן זיינע קיסרלעכע און מלוכה-אינטערעסן. דער בית-המקדש וואָלט דאָך שטאַרקער פאַרייניקט די באַזונדערע שבטים אין איין מלוכה, וואָלט אויפגעהויבן די באַדייטונג פון דער נייער הויפּט-שטאָט ירושלים.

בכלל לעבט דוד גוט מיטן נביא. ער האָט אים דערנענטערט צו זיך, געמאַכט אים פאַר אַ הויף-מענטש און דערמיט אָפּגעטויט זיין גיפט. בײַ אַ געלעגנהייט דערמאָנט אים אפילו דער נביא זיין פאַרגאַנגנהייט—פון אַ לומפּ געוואָרן אַ הערשער איבער די יידישע שבטים!— אָבער דער גרויזאַמער דוד לאָזט זיך גלייך אַראָפּ, אַנערקענט זיך פאַר שולדיק, ווערט ווייך ווי אַ שעפּסעלע.

נתן איז אויך דער דיפּלאָמאַט פון קיסרלעכן הויף. ער שפּילט אַ ראָלע אין באַשטימען דעם יורש פון דודס טראָן.

דוד לאָזט איבער אַ גרויסע פאַמיליע ווייבער מיט קינדער און די לאַגע צו דער צייט פון זיין שטאַרבן איז אַ פאַרפּלאָנטערטע. די גרעסטע פּרעטענדענטן אַף דודס שטול זיינען: אַדוניהו, דער זון פון חגית, און שלמה, דער זון פון בת-שבען, צוליב וועמען נתן האָט אַמאָל אַזוי ביטער געשטראָפט דודן.

דער הויף צעטיילט זיך אַף צוויי קעמפנדע צדדים און נתן איז פאַר בת-שבעס זון, קעגן אַדוניהון, דעם זון פון אַ געצנדינערישער פרוי. דוד אַליין גוססט, ס'איז נישט די צייט צו קומען מיט טענות, און ווי אַן אמתער הויף-מענטש דריקט נתן גלייך אָן די נויטיקע פּרוזשינע: ער שיקט אונטער צום שטאַרבנדן דודן זיין געליבטסטע פרוי בת-שבען בעטן פאַר איר זון.

גד החוזה, דער העלזעער, דער סינטעז פון פאַרויסזעער און נביא, איז דער, וואָס האָט באַגלייט דודן פון זיינע ערשטע טריט אין קאַמף מיט שאולן ביז די לעצטע יאָרן. ווי אַ געטרייער חבר, קומט ער אין אומגליקס-מאָמענטן און מיט זיין עצה, מיט זיין

געטליך ווארט, העלפט ער דורך געפינען דעם ריכטיקן וועג. צוויי מאל באגעגענען מיר גדן, ווי ער העלפט דודן, און דאס אלץ אין אומגליקס־מאמענטן. בא אים, ווי בא נתנען, געפינען מיר ניט קיין ווענדונגען דירעקט צום פאלק. טיטן פאלק האבן זיי ניט געהאט וואס צו טאן. זיי האבן אינגאנצן שלום געמאכט מיט דער אידעע פון א מלוכה און מיט דער פערזאן פון קיסר. זייער אופגאבע איז איצט איינשטעלן געטרייע באציונגען צווישן קיסר און יהוהן. ווען עס קומט אן אן עת צרה, א געפאר, ווען דער קיסר גייט אראפ פון גלייכן וועג, דעמאלט קומט דער נביא און פאררירכט, העלפט.

II. דעם נביא אחיהס אנטייל אין דער שפּאלטונג פון דודס מלוכה.

נאָך דעם, ווי דוד האָט מיטן שווערד און שפּיז אויסגעקעמפט די גוטע לאַגע פון מלכות יהודה, איז אָנגעקומען די שטילע און גאָלדענע צייט פון שלמה המלך, די צייט, ווען ירושלים איז אויסגעפּוצט געוואָרן מיט פּאַלאַצן, ווען מען האָט אויסגעבויט דעם שיינעם רייכן בית=המקדש.

ווו זיינען העמאָלט געווען די נביאים? —— אין שלמהס גלאַנץ=פּעריאָד האָבן די נביאים קיין אָנטייל ניט גענומען. דאָס איז געווען די צייט פון שניידן די רייכע פרוכט פון פריער. בּאַ דער אַרבעט פעלט שטענדיק דער נביא. דער בית=המקדש איז לכתחילה געווען אײנער פון שלמהס פּאַלאַצן, מיט וועלכע ער האָט געפּוצט די יונגע הויפּט=שטאָט ירושלים. צוזאַמען מיט אַ פּאַלאַץ פאַר פּרעהס טאָכטער האָט ער אויך געבויט אַ פּאַלאַץ פאַר יהוהן.

די רעדע מיט אַבסטראַקטע געטלעכע געדאַנקען, וועלכע דער תנך=רעדאַקטאָר בּרענגט בּאַ חנוכת=הבית, געהערט צו דער צייט פון גלות בבל צו אַ נביא פון ישעיהו דעם צווייטנס שול*)

דער נביא פון יענער צייט שווייגט אָבער אַרויס, און זייער אַקטיוו, ווען עס ווייזט זיך אַרויס די אינערלעכע צעפּוילטקייט פון שלמהס גלאַנץ=פּעריאָד. דער בית=המקדש, די פּאַלאַצן פאַר די פּילצאָליקע שלמהס פרויען פון מצרים, עמון, אדום, כנען האָבן אָפּגעקאָסט דעם פאָלק אסך מי און אַרבעט. שלמהס פאַרשווענדערישער לעבן האָט געבראַכט דערצו, מען זאָל רייסן גרויסע צינזן פון פאָלק און די ריטער האָבן געפּאָכעט איבער די, וואָס

---

*) ז, בערנפעלד: «מבוא לכתבי הקדש», צווייטער באַנד, ספר מלכים.

האָבן ניט געוועלט און ניט געקענט צאָלן. דער העלדישער פאָלקס-פריינט, ירבעם, דער זון פון נבט, האָט געמוזט אנטלויפן אין מצרים. פון אים האָט אָבער געוווּסט דער נביא אחיה פון שילה, פון זעלבן שבט אפרים, פון וועלכן עס איז געווען ירבעם. ער ווייס פון ירבעמס העלדישקייט, און אָט טרעפט ער אים אמאָל אין פעלד, אויסערן שטאָט. קיינער זעט זיי ניט. אחיה איז פאַרוויקלט אין זיין נייעם נביאישן מאַנטל.

— האַלט ירבעם! זעסט דעם נייעם בגד! אָף צוועלף טייל רייס איך אים. צען חלקים פאַר דיר, און די איבעריקע צוויי וועלן בלייבן בא דודס הויז!

דאָ האָבן מיר דעם לעבעדיקן בילד, דעם סימוואָל, וואָס דער נביא האָט אַזוי ליב.

וואָס ווייטער איז אַלץ מער שלמהס קיניגין געוואָרן ניט צום האַרצן די נביאים. שלמה איז פון דער נאַטור געווען דער אמתער געצנדינער. די קולטן פון בעל און עשתרות האָבן באַקומען פרייהייט אין ירושלים. דער שטייערן-לאַסט האָט אַלץ מער געדריקט דאָס פאָלק. צו דעם אַלעמען איז צוגעקומען די קאָנקורענץ צווישן בית-אל און ירושלים, צווישן אפרים און יהודה. פריער איז אפרים גרעסער און רייכער פאַר יהודהן, איצט זיינען אַלע מקורבים פון הויף די יהודה-לייט. די קנאָה אין אפרים איז גרויס. זינט דער בית-המקדש איז אויסגעבויט אין ירושלים, קלייבן זיך אהין די יידן פון אַלע עקן לאַנד. ירושלים וואַקסט פון טאָג, זי איז שוין איינע פון די גרעסטע שטעט אין כנען. עס האָט זיך דאָרט געבילדעט אַ באַזונדערע אַריסטאָקראַטיע פון הויף-לייט און כוהנים, וועלכע קוקן אָף די יידן פון די איבעריקע שבטים פון אויבן-אַראָפּ. בא אַלעמען איז קלאָר די נויטיקייט אָפּצוּרייסן אפרים פון יהודה און בילדן אַ באַזונדערע מלוכה. דער גייסט, די נשמה פון דעם בונט זיינען די נביאים, דער גוף — איז דער העלד ירבעם. זייער אידעאַל האָט געפונען אַ ברייטן אָפּקלאַנג אין אַלע שבטים. נאָר די אַכטונג און די מורא פאַר שלמהן האָבן אָפּגערוקט אָף אַ ווײַלע די צייט פון אופשטאַנד.

ווי נאָר אָבער שלמה האָט צוגעמאַכט די אויגן, און אַפּן טראָן האָט זיך אַוועקגעזעצט זיין יונגער זון רחבעם, איז דער אופשטאַנד אויסגעבראָכן. ירבעם האָט זיך גלייך אומגעקערט פון מצרים און געשטעלט זיך בראש פון אופשטאַנד, אָפּגעריסן פון יהודה צען שבטים. דודס הויז איז אַף אייביק אָפּגעשוואַכט. די צוויי הויפן פירן צווישן זיך שטענדיקע מלחמות.

זיינען אויך די נביאים אַריינגעצויגן געוואָרן אין קאַמף צווישן די הויפן? — שמעיה דער געטלעכער מענטש, וואָס איז געווען אין יהודה, האָט פון אָנפאַנג אָפּגעהאַלטן דעם קריג. ער האָט געווירקט, אַז אין יהודה זאָלן שלום מאַכן מיטן געדאַנק פון דער צעטיילונג. יהוהס שליח האָט געזאָגט, אַז דאָס איז געטאָן געוואָרן מיט יהוהס ווילן און אויב אַזוי, איז אומזיסט די מלחמה.

אַזוי האָט איין נביא אָנגעפאַנגען די רעוואָלוציע, דער צווייטער האָט איר פיקסירט, מיטגעהאָלפן מען זאָל זיך רעכענען מיט איר, ווי מיט אַ פאַקט.

די קעמפער פאר דער נאציאנא־לער רעוואָלוציע אין אפרים.

I. אליהו הנביא און די לאגע אין מלכות ישראל.

אליהו און אלישע שאַפן אַ באַזונדערע שול אין דער נביאים־געשיכטע.

זיי טיילן זיך שאַרף אָפּ פון די הויף־נביאים דערהויפּט דער־מיט, וואָס זיי זיינען אויסגעשפּראָכענע רעוואָלוציאָנערן קעגן דער הערשנדער מאַכט, קעגן קולט פון בעל־מעלקארט, וואָס דער קיי־זערלעכער הויף האָט געשטרעבט איינצופירן אין מלכות ישראל. פון די הויף־נביאים זיינען זיי נאָך אנדערש דערמיט, וואָס זיי האָבן צו טאָן מיטן איינפאַכן פּראָסטן פאָלק, אָפּט מיט די נויטן און ליידן פון איינצעלנע מענטשן.

דער פאָטער פון די דאָזיקע יונגע נביאים, וואָס האָבן געלעבט אין 9־טן יאָרהונדערט פאַר קר. געב., איז דער שטו־רעמדיקער קעמפער פאַר יהוהן — אליהו הנביא.

ווער איז אַזוינער דער אייביקער העלד פון דער יידישער לעגענדע?

האָט ער אין זיך וועלכע ס׳איז רעאַלע שטריכן, אָדער דאָס

איז נאָר אַ שיינע מעשהלע, וועלכע ווירקט נאָך ביז היינט אַף דער יידישער פאַנטאַזיע? — ער איז דאָך דער איינציקער נביא וואָס איז געבליבן אומשטערבלעך ניט נאָר מיט זיין שאַפן, נאָר, אויך מיט זיין פּערזענלעכקייט, ווי אַן אייביקער, גוטער, פרומער, אַלטיטשקער וווּנדער.

כאַראַקטעריסטיש, אַז די לעגענדע האָט אויסגעמעקט פון אליהוס פּערזענלעכקייט דעם שטורם, שאַרפקייט, שטרענגקייט, וואָס דער היסטאָרישער נביא, מיטן נאָמען אליהו, האָט אין זיך. דער היסטאָרישער נביא איז גאָרניט אַזאַ גוטמוטיקער אַלטיטשקער, ווי דער לעגענדאַרער. מיט די אייגענע הענט קוילעט ער די בעל־נביאים. ער קומט ווי אַ שטורם־ווינט פון יהוהן. פאַרן קייזער אחאבן איז ער אַ בייזער פיינט, פון וועלכן ער קען זיך ניט ווערן.

אליהו איז אָבער דער איינציקער נביא אַ העלד, זיין קאַמף איז אַ העלדישער, זיין לאַגע איז אַ געפערלעכע און דאָס פאָלק, וואָס האָט ליב העלדישקייט, האָט אים אויסגעקליבן פאַר זיין לע־גענדאַרן אייביקן העלד.

צו אליהוס צייטן, ד. ה. צום ניינטן יאָרהונדערט, פאַר קר. געב. האָט געקיניגט אין מלכות ישראל אחאב, עמרים זון. עמרי איז געווען דער גרינדער פון דער דינאַסטיע דער קריגס־פירער עמרי האָט זיך אויסגעבויט אַ נייע רעזידענץ אין שומרון, אַ רוק געגעבן די הויפט־שטאָט צו צפון־מעריב נעענטער צו פי־ניקיע מיט וועמען עס איז געגאַנגען דער הויפט־האַנדל, און די שטאָט איז טאַקע געוואָרן אַף שטענדיק דער צענטר פון מלכות ישראל.

פאַר אחאבס צייטן איז מלכות ישראל נאָך גרעסער געוואָרן. די מלחמות מיט ארם האָבן זיך פאַרענדיקט מיט אחאבס נצחון. די שטאָט שומרון איז אויסגעוואַקסן, שיין און גרוים האָט זיך פאַנאַנ־דערגעשפּרייט די נייע שטאָט אַף בערג, אַרומגערינגלט מיט פרוכטבאַרע טאָלן. אחאב האָט חתונה געהאַט מיט דער פיניקישער פּרינצעסין איזבל, אַ טאָכטער פון את־בעל, וואָס איז פריער געווען אַ כוהן באַם בעל פון צור און דערנאָך פאַרכאַפּט דעם פיניקישן טראָן.

דער שדוך איז געווען א פּאָליטישער: געצילט דערנעענטערן די צווי מלוכות אפרים און פיניקיע, שומרון און צידון. דער רעכענונג איז געווען אַ ריכטיקער, איזבל איז געווען אן ענערגישע קלוגע פרוי מיט אַ הערשנדיקן כאַראַקטער און קודם כל איינגאַנצן באַהערשט איר גוטמוטיקן און כאַראַקטערלאָזן מאַן, דעם קיסר פון ישראל.

איזבל האָט זיך גענומען פאַרשפּרייטן די השפּעה פון פיניקיע אין אפרים, דערהויפּט אין שומרון. די רייכע אויסגעלאַסענע קולטור פון פיניקיע איז בעסער געפעלן די איינוווינער פון שומרון, ווי די נאַציאָנאַלע יהויסטישע, אָדער אפילו די אַרטיקע כנענישע וואָס האָט געהערשט אין דן און אין בית אל*).

איזבל האָט אויסגעבויט אין שומרון אַ שיינעם טעמפּל פאַר מעלקאַרטן לויט דערזעלבער אַרכיטעקטור, ווי אין צור. דאָס איז געוואָרן דער טעמפּל פון אחאבס פאַמיליע און זיינע מקורבים. וואָס מער עס האָט זיך פאַרשפּרייט דער האַנדל, לעבנס-שטייגער פון פיניקיע, אַלץ איז געוואַקסן די השפּעה פון מעלקאַרטן אין אפרים. מיט דער צייט האָט איזבל געהאָפט אַף אַ פולשטענדיקן נצחון איבער יהוהן, און נצחון פון מעלקאַרטן איבער יהוהן האָט געהייסן:

א נ צ ח ו ן פ ו ן פ י נ י ק י ע א י ב ע ר י ש ר א ל!

צו דעם האָט געשטרעבט איזבל.

---

*) די רעליגיעזע איינטיילונג פון דער באַפעלקערונג אין יענער צייט איז אומגעפער געווען אַזאַ: 1) דאָס פּראָסט פאָלק, די פויערים האָבן זיך געהאַלטן אָן די היימישע בעלים, געמישט מיט יהויסטישע עלעמענטן, די קעלבער אין בית אל און דן זיינען געווען געצן פון דעם קולט. קעלבער האָבן זיך גערעכנט פאַר היסטאָרישע אָפּגעטער אויך פון יהוהן. 2) אַ דינער שיכט פון דער באַפעלקערונג האָט זיך גע-האַלטן אָן ריינעם יהויסטישן קולט און 3) איזבל האָט גענומען איינפירן דעם לעבנס-שטייגער פון די פיניקער. דער אָפּגאָט מעלקאַרט איז געוואָרן דער מלוכה-גאָט קעגן יהוהן, ווי אויך קעגן די אָרטיקע בעלים. דער פיניקישער קולט און אַרט לעבן איז געווען אַ פולשטענדיקער היפוך צו יהוהן. דערפון נעמט זיך די מלחמה, וואָס די נביאים האָבן אופגעהויבן קעגן אחאבן. דער תנ"ך רעכנט ירבעמס זינד מיט די קעלבער אין בית אל און דן, פיל קלענער און וויכער, ווי אחאבס.

(מלכים א' ט"ז, 31).

Dr. Sanda: Elias und die religiösen Verhältnisse seiner Zeit. :ע״ע

און דאָ הויבט זיך אָן דער קאַמף מיט די קעגנער פון בעל-מעלקאַרט.

ווער זיינען געווען די קעמפער?

די כוהנים און אָנהענגער פון די אָפּגעטער אין בית אל און דן זיינען געווען דערשלאָגן און אָפּגעשוואַכט און ניט געטראַכט וועגן אַ קאַמף מיט שומרון.

קעגן מעלקאַרטס קולט, קעגן דער פיניקישער השפעה, זיינען אַרויסגעטראָטן יהוהס נביאים מיט אליהו בראש.

ווּעמען האָבן זיי געהאַט הינטער זיך, אַף וועמען האָבן זיי זיך אָנגעשפאַרט, פון וועלכע שיכטן זיינען זיי אַרויסגעוואַקסן?

דאָס זיינען געווען: 1) די לווים, 2) אַ סעקטע, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען פון איר גרינדער רכב און 3) די נוירים.

די אַלע צוזאַמען גענומען זיינען געווען אַ דינער שיכט פון דער באַפעלקערונג, וואָס האָט ניט געהאַט קיין אייגנטום, קיין פעסטן עקאָנאָמישן באַזיס. זיי האָבן ניט געהערט צו די איינגעזעסענע ערד-אַרבעטער און נאָך ווייניקער צו די הערשנדע און מאַכטהאָבער פון קייזערלעכן הויף.

די לווים אין אפרים, אַזעלכע, וואָס האָבן זיך ניט איינגעאָרדנט בּאַ די אָרטיקע אָפּגעטער אין בית אל און דן, זיינען געבליבן טריי דעם בילדלאָזן יהוהן, געווען אָרעם און פרום.

רכב האָט צו דער צייט פון שומרונס אופּבלי געביל-דעט אַ סעקטע, וואָס איז געווען קעגן דעם קולטורעלן און אויסגעלאַסענעם לעבן פון רייכן ערד-באַזיצער און פון דער גרויסער שטאָט מיט די פרעמדע געטער. די סעקטע האָט זיך געהאַלטן אָן אַלטן נאָמאַדישן לעבנס-שטייגער, איז געווען קעגן ווייַן טרינקען און לעבן אין געבויטע, געפוצטע הייזער. אין וואָס עס האָט זיך אויסגעדריקט די שטעטישע קולטור. זיי זיינען געווען ריינע יהויסטן, אין וועמען זיי האָבן געזען דעם אַלטן נאמאדישן גאָט, דעם גאָט פון מדבר, פון וואַנדערער, וועלכער האָט אַליין געלעבט אין אַ געצעלט. די סעקטע איז געווען דער יהויסטישער אַוואַנגאַרד די גאַנצע צייט ביז נאָכן חורבן (ירמיהו ל״ה).

די נזירים האָבן געפירט אַן אַסקעטישן אַרט לעבן פון קינדווייז אָן, זיי האָבן זיך וועדבירט ווי איינצלנע מענטשן פון פאַרשיידענע פאָלקס־שיכטן.

פון די אַלע געטרייע יהויסטן זיינען אַרויס די נביאים. אַף זיי האָבן זיך געשטיצט אין זייער קאַמף קעגן בעל.

בראש פון די נביאים, זייער באַגייסטערער, איז געווען אליהו.

אליהו הנביא איז געבאָרן און אויפגעהאָדעוועט אין גלעד, אין עבר הירדן, דורך וואַנען די עברישע שבטים האָבן אַמאָל איינגעוואַנדערט אין כנען און פון וואַנען זיי האָבן אַרויסגעפירט דעם קולט פון יהוהן, פון גאָט אין מדבר. דאָרט לעבן די נאמאדן, די ווילדע פאַסטעכער, וועלכע קענען זיך ניט איינלעבן ניט באַ ערד־אַרבעט און נאָך ווייניקער מיט דער שטעטישער קולטור. גלעד האָט געהערט צום שבט מנשה און קיין ליבע צו אפרים און זיינע אָפּגעטער איז דאָרט קיינמאָל ניט קולטיווירט געוואָרן.

דאָס איז דער נאַטירלעכער קרייז, אין וועלכן ס'איז אויסגעוואַקסן אליהו.

דער נאָמען זיינער, אויב מען האָט אים אַזוי אַ נאָמען געגעבן באַם געבאָרן, אָדער נאָך וויכטיקער, אויב דאָס איז אַ צונאָמען, דערציילט אונדז וועגן אינהאַלט פון לעגענדאַרישן נביא: „יהוה איז מיינער, איך בין יהוה'ס!" — אין קאַמף צווישן היסטאָרישן יהוהן מיטן בעל פון פיניקיע מעלקאַרט האָט זיך אויסגעשליפט אליהוס גייסט.

דאָס איז דער גייסט פון אַ קעמפער, פון אַ מלחמה־פירער צוליב אַן אידעע, צוליב גאָט. אליהו פאַרטיפט זיך ניט אין עטישרעליגיעזע פראַגן (אפילו דאָרט, ווו זיי זיינען די טרייב־קראַפט, ווי אין דער געשיכטע מיט נבותן, ווירקט ער מער מיט דעם שטורמדיקן ניט דיסציפּלינירט געפיל), ווען מען דאַרף, ברענגט ער אַליין אַ קרבן, הגם ער איז ניט קיין כוהן.

אין זיין קאַמף ווייס ער ניט, וואָס דאָס איז געפאַר, ער שטעלט זיך איינער קעגן אַלע פאַפּן פון בעל, קעגן איזבלן, קעגן אַ מלוכה. מיט דער דרייסטקייט, מיטן פייער פון זיין גייסט באַזיגט ער.

אויב שמואל איז יהוהס אַפּאָסטאָל, דער פֿאָלקס=לערער און אַגיטאַטאָר פֿון יהוהס תורה, איז אליהו זיין מאַרשאַל, יהוהס קריגס=פֿירער, וואָס ברענגט צום נצחון.

דער הויפּט שלאַכט=פֿעלד צווישן יהוהן מיט מעלקאַרטן איז פֿאָרגעקומען אויפֿן כּרמל באַרג, דאָרט, פֿון וואַנען עס רינט אַרויס דער טייך קישון, וועלכער האָט שוין אַמאָל מיטגעהאָלפֿן דבורה הנביאה דערטרינקען די כּנענים.

אין אפֿרים און אין גאַנצן צפֿון איז אַ טריקעניש, ניטאָ קיין רעגן, אַפֿילו קיין טוי האָט שוין לאַנג ניט באַנעצט די פֿעלדער, אַלץ איז וויסט און אויסגעשטאָרבן, קיין גרעזעלע, קיין גרינס באַדעקט ניט די צעטריקנטע ערד. די ביסל שאָף, וואָס איז געבליבן, האָט מען צוזאַמענגעקליבן אין די טאָלן אַרום די בערג, וואָס זיינען נאָך באַנעצט פֿון צעגאַנגענעם שניי. מענטשן פֿאַלן ווי די פֿליגן און וואַרטן אויפֿן שרעקלעכן טויט פֿון הונגער און דאָרשט.

שולדיק אין דעם איז יהוה מיט זיין שליח אליהו. יהוה איז שוין פֿון לאַנג באַוווּסט מיט אַזעלכע שטראָפֿן. די הימלען ווי אייזן, די פֿעלדער ווי קופּער, — אַזוי שטראָפֿט יהוה — און דער פֿאַרביטערטער, פֿאַרצאָרנטער קיסר פֿון געשטראָפֿטן לאַנד שיקט אַרום זוכנדיק אליהון, אָבער ערגעץ געפֿינט מען ניט דעם נביא, גראָד, ווען מען דאַרף אים אַזוי נויטיק, ווייזט ער זיך ניט.

אחאב און זיין הויף=קאָמענדאַנט עובדיה לאָזן זיך זוכן אין באַזונדערע וועגן, אפֿשר וועט מען געפֿינען עפּעס עסן פֿאַר די פֿי. מיטאַמאָל וואַקסט אויס פֿאַר עובדיהן אליהו.

— גיי און זאָג אחאבן, אַז איך בין דאָ!

און דער פֿרומער, אינדערשטיל פֿאַרבאָרגענער יהוהיסט עובדיה, וועלכער האָט אויסבאַהאַלטן הונדערט נביאים פֿון איזבלס שווערד, האָט זיך דערשראָקן, גענומען בעטן אים באַפֿרייען פֿון אַזאַ געפֿערלעכער שליחות — גיין זאָגן, ווו אליהו געפֿינט זיך! אַזאַ אימה האָט דער נאָמען אָנגעוואָרפֿן אין קייזערלעכן הויף.

— איז דען דאָ אַ שפּעלטעלע, ווו מען האָט דיר ניט אויסגעזוכט, אַ פֿאָלק, אַ לאַנד, ווו מען איז ניט אויסגעווען?! אומעטום האָט מען באַשוואָרן דיך אַרויסגעבן — זאָגט עובדיה צו

אליהו — איך וועל גיין דערציילן, ווו דו געפינסט זיך, און מיט־אמאָל וועט דיר גאָטס גייסט פאַרטראָגן ערגעץ, ווו קיין מענטש ווייס נישט!

— איך שווער דיר בײַ יהוהן — ענטפערט אליהו — היינט זע איך זיך מיט אחאבן.

דעמאָלט איז עובדיה אַוועק דערציילן אחאבן וועגן אליהון.

אחאב גייט גלייך אליהון אַנטקעגן. ווען ער דערזעט דעם נביא, גיסט ער אויס זיין פאַרביטערטע האַרץ, פון אים רעדט דער הונ־גער פון אַ לאַנד.

— דו ביסט דער, וואָס האָט פאַראומגליקלעכט ישראל!

— נישט איך, נאָר דו, דער קיסר פון לאַנד מיט דיין גאַנצער משפחה האָבן אומגליקלעך געמאַכט ישראלן, דאָס האָט איר פאַרלאָזן יהוהס געבאָטן און גייט נאָך די בעלים!

אַזוי רעדט אליהו מיטן אַלמעכטיקן, פאַרביטערטן קיסר.

און זאָלן מיר גלייך קלאָר מאַכן, ווער איז גאָט, יהוה אָדער מעלקאַרט?

זאָל זיך צונויפֿקליבן דאָס גאַנצע פאָלק אויפֿן כרמל און זען, ווער איז גערעכט!

און זאָלן זיך אופֿקלייבן אַלע 450 נביאים פון בעל, וואָס זיצן בײַ איזבלס טיש און זאָלן זיי ווייזן, דערציילן פון זייער גאָט!

אין לאַנד געוועלטיקן דאָך בעל און עשתרות, זייערע נביאים זיינען דאָך די הערשער. ער, אליהו, וועט איינער אַליין זיך קעגנ־שטעלן די מחנה בעל־נביאים. זאָל נאָר דאָס פאָלק בייזיין, די אַלע, וואָס וואַקלען זיך, זאָלן זיי זיין עדות פון דעם קאַמף!

און דער קיסר פון ישראל, אחאב, פירט געהאָרכזאַם אויס אליהוס באַפעל, אויפֿן כרמל האָט ער אופֿגעקליבן די אַלע בעל־נביאים, אַ המון פאָלק שטייט פון דער זייט, איז געקומען נאָכזען דעם זעלטענעם קאַמף צווישן די נביאים.

און דער ברענענדיקער, שטורמדיקער אליהו ווענדעט זיך מיט דער זעלבער פראַגע צום גאַנצן פאָלק. עס דונערט, אָבער דערווייל איז דאָס נאָר אליהוס שטים.

—ביז ווי לאַנג וועט איר זיך וואַקלען, שפּרינגען אַף צוויי שוועלן. איז יהוה גאָט — קומט צו מיר! און גלויבט איר אין בעל, טאָ גייט צו אים!

שטום איז געבליבן דאָס נאַרישע, אומגליקלעכע פאָלק.

אליהו נעמט צוויי באַזונדערע קרבנות. איינעם פאַרן בעל און דעם אַנדערן פאַר יהוה, און זאָל קומען אַ פייער און פאַרברענען דעם קרבן.

בעלס נביאים סטאַרען זיך, רופן צו אים, אָבער קיינער ענטפערט ניט. אין קול ואין עונה. אליהו דערנידעריקט נאָך בעלן מיט זיין שפּאָטן, מיט זיין סאַרקאַזם. ער זאָגט צו די בעל־נביאים: „שרייט העכער צו אייער גאָט, אפשר איז ער אין וועג, אפשר דרעמלט ער, זאָל ער זיך אויפכאַפּן", בלוט גיסט זיך פון די בעל־נביאים, זיי טאַטווירן. עס העלפט אָבער ניט, דאָס פאָלק קערט זיך אָפּ פון זיי.

און דעמאָלט ווענדעט זיך אליהו צו יהוהן מיטן גאַנצן ברען פון זיין נשמה:

— גאָט פון אברהם, יצחק און ישראל! היינט זאָל ישראל וויסן, אַז דו ביסט גאָט, און איך בין דיין קנעכט, ענטפער מיר, ענטפער מיר! ענטפער יהוה!!!

און יהוה האָט געענטפערט. אַזאַ פייער פון נביאים הארץ קאָן ניט בלייבן אָן ענטפער, דער קרבן איז צוגענומען.

אליהוס ברען, זיין עקסטאַז האָט אָנגעשטעקט, דאָס פאָלק איז אינגאַנצן אַריבער אַף אליהוס זייט. געפאַלן צו דער ערד מיטן אויסגעשריי:

יהוה איז גאָט! יהוה איז גאָט!!!

ווי אַ קאָם ערד האָט מען צוזאַמענגעכאַפּט בעלס נביאים אַראָפּגעשלעפּט צום טייך קישון און זיי דאָרטן אויסגעקוילעט.

אַ פרוכטבאַרער רעגן איז געווען יהוהס מתנה פאַר דער עפּענטלעכער אָנערקענונג.

II. דער איבערבראך אין אליהו נאכן נצחון אפן כרמל.

דער מאמענטאלער זיג איבער די נביאים פון בעל אפן כרמל בארג האט ניט געפירט מיט זיך קיין זיג פון יהוהן איבער מעל-קארטן אין לאנד.

דאס פאלק האט גיך פארגעסן די עפעקטפולע סצענע און איזבל האט גארניט געטראכט אונטערגעבן זיך דעם ווילד-פייער-דיקן נביא. זי האט געשיקט זאגן, אז אין 24 שעה וועט זי מיט אים טאן דאס, וואס ער האט געטאן מיט די בעל-נביאים.

און אליהו איז אוועק פון לאנד, אוועק אין מדבר, צום בארג חורב, וו יהוה האט זיך דעם ערשטן מאל אנטפלעקט. דארט, אויסגעהונגערט און דארשטיק, דער גאנצער געבראכן, ווארט אליהו אף א נייע אנטפלעקונג פון יהוהן.

ער האט דאך אזוי גלענצנד אויסגעפירט יהוהס שליחות, אין שטורעם און פייער אנטפלעקט אים פארן גאנצן פאלק, און דאך הערשן אין ישראל די בעלים און ניט יהוה! הייסט עס, אז אפן כרמל איז דער זיג ניט געווען קיין גאנצער, קיין פול-שטענדיקער!

אויב אזוי, צו וואס איז זיין לעבן! זאל בעסער גאט צו-נעמען זיין נשמה! יהוהס זיג אף דער וועלט קען ער, אליהו, ניט ברענגען און ער פאלט אונטערן יאך פון אומקלארקייט, פון דארשט נאך געטלעכקייט. דא, אין פולער איינזאמקייט אפן בארג חורב, וו קיינער, קיינער, אויסער יהוהן און אים, אליהו, איז נימא, זאל זיך יהוה אנטפלעקן, זאל ער אים ווייזן נייע וועגן!

דער נביא שטייט אפן ווינטן בארג און מיטאמאל בלאזט א שטארקער ווינט. דער ווינט שטארקט זיך אלץ, ער רייסט בערג, ברעכט פעלזן, אבער ניין, ניט אין דעם ווינט איז יהוה!

נאָכן ווינט הויבט זיך אויף אַ גוואַלדיקער שטורם, אַ רעש, אָבער אויך דאָ פילט ניט דער נביא יהוהן !!

נאָכן שטורם — אַ פייער, אָבער אויך אין פייער פעלט יהוה !!!

נאָכן פייער — אַ דינע רויקע שטילקייט, אַט אין דער שטילקייט און רויקייט האָט אליהו דערפילט גאָט.

איצטער ווייס שוין אליהו, וואָס ער האָט צו טאָן.

מיט שטורעם און פייער קען מען גאָט אַף דער וועלט ניט אַראָפּברענגען!

אליהוס פריערדיקע וועגן, זיין ברען, זיין פייער אַפן כּרמל־באַרג קען מער ניט ברענגען צו עפעקטן, קיין שטענדיקן גלויבן וועט דאָס ניט פלאַנצן, דערצו מוז מען האָבן אַנדערע מענטשן.

און אליהו גייט אַראָפּ פון באַרג חורב מיט נייע האָפע־נונגען, אַנדערע מענטשן וועלן ברענגען יהוהס נצחון אַף דער וועלט. אַן איבערקערעניש אין ארם וועט צעברעכן דעם אויסערן גלאַנץ פון אפרים, אחאבס גענעראַל, אָבער יהוהס געטרייער קנעכט יהוא וועט אויסראָטן אחאבס פאַמיליע צוזאַמען מיט די בעלים. און די נבואה מוז איבערגיין צום רויקן, גוטמוטיקן, שטילן אלישע.

אליהוס ראָלע איז געענדיקט. פון צייט צו צייט וועט ער נאָך דורכגיין, ווי אַ שטורעמווינט איבערן לאַנד. אַלדאָס בייז, שלעכטס, געצנדינערייַ וועט אַנטלויפן פון אים, זיך פאַרבאַהאַלטן. אויסראָטן אָבער וועלן דאָס אַנדערע. דער צוטרויטלעכער פאָלקס־מענטש אלישע אין צוזאַמענבונד מיט יהואס קראַפט וועלן אויס־ראָטן די בעלים.

פון איצטער אָן טרעפן מיר נאָך אליהון דאָרט, וווּ גאָט און די גערעכטיקייט זיינען באַזונדער געטראָפן, ער טראָגט זיך דורך ווי אַ שטורעם, אָבער דאָס זיינען איינצעלנע צופעליקע מאָמענטן, בליצן, וואָס שניידן דורך דעם חושך.

דער שיינער וויינגאָרטן אין יזרעאל, לעבן אחאבס פּאַלאַץ, געהערט נבותן, וועלכער וויל אים אָבער פאַר קיין פאַל ניט פאַר־

קויפן, ווי אַ ירושה פון זיינע עלטערן. מער ווי מיט זיפצן און אומעט קען ניט העלפן דער ווייכהערציקער און געלוסטיקער אחאב. אַנדעריש אָבער איז איזבל. פאַר איר איז ניטאָ קיין צאַם. — אַזוי ווערט ניט הערשן איבער ישראל—וואַרפט זי פאַר אחאבן. זי ווערט שוין געפינען אַ מיטל ווי צו באַזייטיקן דעם איינגעשפּאַרטן בירגער. פאַלשע עדות האָבן באַשטעטיקט אַ בילבול אַף נבותן, מען האָט אים פאַרשטיינט און זיין שיינעם ווייגאָרטן קאָנפיסקירט פאַרן קיסרלעכן אייגנטום.

מיט אַ געלעכטער פון אַ זיגערין האָט איזבל געשיקט אַחאבן ירשענען דעם ווייגאָרטן.

אין דעם מאָמענט, ווען אחאב גייט אַריין אין זיין נייער ירושה, איז מיטאַמאָל אויסגעוואַקסן אליהו און דונערט:

גזלענען און נאך ירשענען ווערסטו?!

אַזוי זאָגט יהוה: — דאָרט ווו די הינט האָבן געלעקט נבותעס בלוט, וועלן זיי לעקן דיין בלוט!

מיט אַזעלכע רייד האָט ער דורכגעשטאָכן אחאבן, ווי מיט אַ שפּיז, ער האָט דערפילט אין נביא אַ פיינט, וואָס האָט אים באַזיגט. אחאב האָט צעריסן זיינע קליידער, גענומען פאַסטן, פאַרלאָרן די פעסטקייט און מוטיקייט פון אַ קיסר.

אליהו איז ערגעץ ניט געוווּנטשן, אומעטום וויל מען אים אויסמיידן, מען האָט מורא פאַר זיין שטרענגקייט, פאַר זיין גאָט. אָבער ווען אים באַהערשט יהוהס שליחות, וואַרט ער ניט מען זאָל אים רופן, ווי אַ בלינדע קראַפט טראָגט אים יהוהס שליחות, ביז ער באַפרייט זיך פון איר.

דער פאַל מיט נבותן איז ניט דער איינציקער. שפּעטער ווען אַף אחאבס טראָן זיצט זיין זון אַחזיה, ווערט טויט קראַנק און שיקט צו די געצן פרעגן וועגן זיין גורל, וואַקסט ווידער מיטאַמאָל אויס אליהו און געפינט דאָ אַ פּאַסנדן מאָמענט צו דערמאָנען וועגן יהוהן: — האָט דען ניט דער קיסר פון ישראל אַן אייגענעם גאָט, אַז ער באַדאַרף שיקן צו די געטער פון עקרון? —זאָגט אים דעריבער, אַז די בעט אין

װעלכער ער האָט זיך געלייגט, װעט זיין זיין טויטן־בעט! — װען די שלוחים האָבן זיך אומגעקערט און האָבן איבערגעגעבן, אַז אַ געטלעכער מענטש האָט זיי געטראָפן און זיי אומגעקערט מיט שלעכטע נביאות, האָט אַחזיה פאַרשטאַנען, װער דאָס איז.

אליהו איז דאָך אויך אויסערלעך אַ קענטיקער נביא. ער — אַחזיה האָט ניט איינמאָל געהערט װעגן אים און װעגן זיין אויס־זען, באַ זיין טאַטן אין הויף. האָט אליהון װער געזען, האָט זיך אָף אייביק איינגעשניטן אין זכרון זיין אויסזען: אַ האָריקער מיט אַ לעדערנעם גאַרטל אָף די לענדן. יע, אַזוי האָט אויסגעזען דער גייסטלעכער מענטש, װעלכער האָט אומגעקערט אַחזיהס שלוחים. און אַחזיה װיל שוין איצט באַקומען אליהון, אָבער ניין, איצט איז דאָס ניט אַזוי לייכט. ער שיקט נאָך אים פופציק מענטשן מיט אַ באַפעל צו קומען צום קיסר, אָבער אליהו הנביא — יהוהס שליח, פאָלגט ניט קיין קיסרלעכע באַפעלן. אַ פייער האָט פאַרברענט די שלוחים מיטן באַפעל צוזאַמען. דאָסזעלבע האָט געטראָפן מיט דער צווייטער פאַרטיע קיסרלעכע שלוחים. און נאָר װען צום דריטן מאָל איז דעם קיסרס שליח געקומען מיט אַ געבראָכענעם געמיט, בעטנדיק זיך, האָט אים אליהו קורץ איבערגעגעבן װעגן אַחזיהס גורל, װעלכער איז שוין באַשטימט פון יהוהן.

אליהוס שטאַרבן איז אויך אַזוי װונדערלעך און לעגענדאַריש, װי זיין לעבן.

אליהו איז דער איינציקער נביא, װעלכער גיט אַליין איבער די נבואה אין אַנדערן פון האַנט צו האַנט, געװיס האָבן אָף אַלע שפּעטערדיקע נביאים געװירקט די פריערדיקע, אָבער אַזאַ דירעק־טע לעבעדיקע איבערגעבונג, װי באַ אליהון, געפינען מיר אין ערגעץ ניט.

די „יונגע נביאים" האָבן זיך צו דער צייט פון אליהוס שטאַרבן פאַרשפּרייט איבער ישראל. אין אַלע גרעסערע צענטרען, װאָס זיינען אַמאָל געװען הייליק אָדער באַװוסט, אין גלגל אָדער אין בית אל, אין יריחו און אַרום ירדן האָבן זיך געפונען קאָלאָניעס פון די יונגע נביאים אַלעמען איז ער זיי אַרומגעגאַנגען, אַלע האָבן

געווסט אַז אין שטורם איז דורך אליהום לעבן און אין שטורעם וועט ער פאַרלאָזן די וועלט. זיין נביאישן גייסט צוזאַמען מיטן נביאישן מאַנטל האָט ער איבערגעגעבן אלישען און אין שטורעם און פייער זיך אָפּגעטיילט פון די שטערבלעכע מענטשן.

* * *

קענען מיר נאָכדעם אַלעמען האָבן אַ באַגריף איבער אליהום פאָרשטעלונג וועגן גאָט, וועגן יהוהן?

באַ אליהון איז ער נאָך אַלץ אַ קאָנקרעטער באַגריף, אַ גאָט פון מדבר. ער זוכט אים אַף די בערג, אין שטורעם, אין פייער, דאָס איז נאָך ניט הייליגע גייסט, ווי באַ די שפּעטערדיקע נביאים.

אליהו טרעט אַרויס אין קאַמף מיט די בעלים פון פעניקיע, אין דעם קאַמף איז ער אַ נאַציאָנאַלער העלד. קעגן די בעלים פון אַ פרעמדער לאַנד, קעגן דער פיניקישער השפּעה אין אפרים, דוקא אין דעם נאַציאָנאַלן קאַמף, האָט זיך אויסגעקריסטאַליזירט יהוה העכער ווי אַ נאַציאָנאַלער גאָט, גאָט איז איינער:

אָדער יהוה אָדער בעל!

עס האַנדלט זיך שוין ניט וועגן אָפּגרענעצן די טעריטאָ-ריעס פאַר די געטער אָדער פאַרגלייכן זיי אין גרויסקייט און שטאַרקייט, נאָר ווער איז אין אַלגעמיין אַ גאָט:

יהוה אָדער בעל?

850 יאָר פאַר קר. נעב. ווען יעדער לאַנד, יעדער פאָלק האָט געהאַט זיין גאָט, עס איז נאָר געגאַנגען וועגן אַ מלחמה צווישן די געטער, איז אַזאַ באַגריף פולשטענדיק ניי, דאָס זיינען די ערשטע שפּראָצונגען פון מאָנאָטעיזם, פון דעם, אַז עס איז בכלל נאָר דאָ איין גאָט אַף דער וועלט, זאָל זיין פעניקיע אָדער אפרים.

ווי אַ פועל יוצא דערפון, וואָס יהוה איז גאָט און אויסער אים זיינען ניטאָ קיין געטער, שווימט אַרויס אַ באַזונדער באַציונג פון יהוהן צו ישראלן. יהוה אַליין שטראָפט זיין פאָלק, טוט אים שלעכטס, ווען דאָס פאָלק פאַרלאָזט אים און גייט נאָך פרעמדע אָפּגעטער. אחאב דער געצנדינער פאַרשטייט עס ניט און פרעגט אליהון:

— דו ביסט עס דער, וואָס פאַרדאַרבט ישראל!

און אליהו ענטפערט, אַז שולדיק אין דעם איז גאָר אחאב מיט זיין משפחה, צוליב וועמעס זינד גאָט שטראָפט דאָס פאָלק.

נאָך פרעמדער און אומבאַגרייפלעכער פאַר יענער צייט איז אליהוס פאַרבינדונג מיט ארם. ארם איז דעמאָלט געווען דער ערגסטער שונא פון ישראל און פאַרבינדן זיך מיט זיי איז געווען אַ פאַרראַט קעגן דער אייגענער לאַנד. דאָס האָט געטאָן אליהו כדי אַראָפּצוואַרפן די געצנדינערישע דינאַסטיע.

— יהוה איז העכער פאַרן פאָלק און פאַרן קיסר!

גאָט פון אליהו הנביא האָט אין זיך עטישע מאָמענטן. ער נעמט זיך אָן פאַר דער קריוודע פון באַעוולטן, פאַרן פאַרברעכן מיט נבותן מוז אונטערגיין די גאַנצע פאַמיליע אחאבס און אויך דאָ טראָגט אַריין אליהו דעם כּעס און אייפער פון זיין גאַנצן וועזן. אַזוי איז זיין כאַראַקטער, אַזאַ איז די טאַקטיק פון זיין קאַמף.

דער גאָט פון אליהו הנביא איז פילפאַרביקער און נעענטער צום גאָט פון די שפּעטערדיקע גרויסע נביאים.

III. אלישע, דער באגייסטערער פון יהוּאס איבערקערעניש.

ווענן אלישען דערציילט מען מופתים און ניסים, מער ווי וועגן אלע אנדערע נביאים. איבער זיי אלעמען שוועבט אבער א באזונדערער גייסט, א באזונדערער אינערלעכער געדאנק פאראייניקט זיי און שטעלט זיי העכער ווי געוויינלעכע ניסים און מופתים. א גוטער גייסט, א גייסט פון גערעכטיקייט, פון אנגעמען זיך פאר שוואכערע, שוועבט איבער די אלע מעשהלעך. מיר געפינען אין זיי די זעלבע מאטיוון, וואס מיר געפינען אין די רייד פון די שפעטערדיקע נביאים — נביאים־דיכטער. נאר דארט געפינט איר עס אין פאעטישע שטראף־רייד, דא האט איר עס אין דער לעגענדארער האנדלונג. די פארמע בא אלישען איז א בעלעטריסטישע. ער איז זייער פאפולער, אים קענען אלע — פון קיסר ביזן לעצטן יינגל. צו אלעמען איז ער צוטריטלעך און אלע האבן צו אים צוטרוי. אין דער זעלבער צייט איז ער אויך דער נביא פאליטיקער, וועלכער מישט זיך אין דער אינערלעכער און אויסערלעכער פאליטיק און האט אף זיי זיין השפעה. צו אים ווענדן זיך אפילו אויסלענדישע מלכים.

ער באציט זיך מיט אן אפענער שנאה צו אחאבס פאמיליע, וועלכע האט געווארפן יהוהן און געווארן געצנדינער. ווי זיין רבי אליהו איז ער דער ווירדיקער פארטרעטער פון יהוהן. און ווען די דריי מלכים פון ישראל, יהודה און אדום, גייענדיק אף א מלחמה מיט מואבן, זיינען ארייננעפאלן אין א שווערע לאגע און געווענדעט זיך צו אים נאך אן עצה, האט ער בייז געענטפערט אחאבן: — וואס האסטו מיט מיר צו טאן? גיי צו די נביאים פון דיינע עלטערן, פרעג בא זיי! — נאר צוליב יהושפטס כבוד, וועלכער איז געווען געטריי יהוהן, האט ער זיי געענטפערט.

ווען דער קיסר פון ארם האָט געשיקט צום ידישן קיסר זיין קרעציקן גענעראַל נעמן, מען זאָל אים אויסהיילן, און דער ידישער קיסר האָט ניט געוווּסט וואָס צו טאָן מיט אזא פעקל, האָט אלישע געשיקט זאָגן: זאָל ער קומען צו מיר און וויסן, אַז עס איז דאָ אַ נביא בא ידן! זיין מיטל איז געווען אַן איינפאַכער, — גיין און אויסבאָדן זיך אין ירדן — און דאָס האָט געדאַרפט העלפן.

ווי געזאָגט, האָבן זיך צו אלישען געוועבדעט געוויינטלעכע מענטשן מיט זייערע טאָג־טעגלעכע נויטן און אָפט שווימט דאָ ארויס נאָך קלערער דער כאַראַקטער פון נביא.

אויך אזוי ווי אליהו, איז אלישע געווען נע ונד — היינט דאָ און מאָרגן דאָרטן. קיסרים און גענעראַלן דאַרפן אים שטענדיק זוכן און אָפט איז אים אוממעגלעך צו געפינען. ער איז אָבער צוטרעטלעך פאַרן פשוטן אָרעמען פאָלק און איז שטענדיק אָפן זייט פון די שוואַכערע. ווען עס האלט באַם צונעמען פון דער אָרעמער אלמנה אירע צוויי זין פאַר קנעכט, נעמט זיך בא איר מיטאַמאָל גיטן בוימל אָן אופהער לויט אלישעס צויבער־שטעלע, אזוי אַז עס האָט שוין געקלעקט אי די זין אויסצוקויפן, אי פאַר איר צום לעבן.

אין דער שטאָט שונם האָט ער אַ באַקאַנט הויז, ווו מען נעמט אים פריינטלעך אוף און ווו עס איז פאַר אים שטענדיק גרייט אַ צימער מיט אַ בעט, אַ טיש, אַ שטול און אַ ליכט. דאָס איז אַלץ, וואָס אַ נביא דאַרף. אלישע פילט זיך דאַנקבאַר פאַר דער גאַסטפריינטלעכקייט און וויל מיט עפּעס אויסדריקן זיין דאַנק. אפשר דאַרף די פרוי אַ באַקאַנטשאַפט צום מלך, צום גענעראַל? ער, אלישע, וואָלט איר דאָס אַלץ איינגעאָרדנט. ניין — ענטפערט קאַלטבלוטיק די פרוי, — איך לעב צווישן איינענע, בא זיך אין פאָלק. — זי האָט ניט קיין קינדער — האָט אונטערגעזאָגט אלישען זיין פּיפּיקער באַדינער גיחזי, און דער נביא בענטשט איר, זי זאָל האָבן אַ זון.

די נבואה איז מקוים געוואָרן, דאָס קינד איז אויסגעוואַקסן

און אין אַ שיינעם פרימאָרגן קלאָגט ער זיך אַף קאָפּ־ווייטיק און שטאַרבט.

די מוטער שפּאַנט איר אייזל און איילט צום נביא. לכתחילה פאַרשטייט ער ניט די סיבה פון דעם ניט פּלוצלונגדיקן וויזיט, אָבער באַלד דערפילט ער דעם אומגליק און די ביטער פון אירע רייד: איך האָב דאָך ניט געבעטן קיין זון באַם נביא, פאַרוואָס האָסטו מיר אַזוי אויסגעלאַכט? און אלישע פילט זיך שולדיק, ער פילט, אַז ער האָט געטאָן אַן עולה דער אומשול־דיקער פרוי. ער פאַלט צו גאָט און בעט באַ אים, ער זאָל אומקערן דעם קינד דאָס לעבן. דאָס קינד איז געראַטעוועט.

די מעשהלעך מיט דער שונמית איז העכסט קינסטלעריש גע־פּוּיט. עס לעבט אויף פאַר די אויגן דער רויקער, שטילער און זאַטער לעבן פון ערד־אַרבעטער. באַ דער זיכערקייט פון פּויער אַף דער אייגענער ערד טיילט זיך שאַרף אויס די אומרויקייט, איינזאַמקייט און איבערנאַטירלעכקייט פון „געטלעכן מענטשן“.

אלישע נעמט ניט קיין געצאָלט פאַר זיינע נביאות. אים איז אינטאַנצן פרעמד די געלט־גייציקייט. ווען דער אויסגעצייל־טער אַראַמישער גענעראַל נעמון באַט אים אָן רייכקייטן פאַר דער רפואה, זאָגט זיך אלישע קאַטעגאָריש אָפּ פון צו נעמען וואָס. זיין באַדינער גיחזי פאַרטראָגט עס ניט, און באַהאַלטענער־הייט נעמט ער דאָך עפּעס פון גענעראַל און ווערט דערפאַר שטרענג באַשטראָפט פון אלישען.

אָבער דאָס לעבנס־ציל פון אלישען, וואָס אליהו האָט אים פאַרזאָגט איז נאָך געווען ניט דערפילט; דאָס איז אומ־ברענגען אחאבס פאַמיליע און די בעלים. דאָס האָט אלישע גלענצנד אויסגעפירט אין 842־טן יאָר פאַר קר. ג. אין אַ פאַרשווערונג קעגן קיסרלעכן הויף צוזאַמען מיט יהואן.

יהוא איז געווען אַ גענעראַל אין אפרים באַ יורמען. אחאבס זון, און איז אַליין געשטאַנען נאָנט צו דער סעקטע—בני־רכב. געטרייע יהוהיסטן. אַף אים האָט מען זיך געקענט פאַרלאָזן, אַז ער וועט פון אחאבס פאַמיליע ניט לאָזן קיין שריד־ופליט. די פאַרשווע־רונג איז געווען צוגעגרייט שטרענג געהיים, געוווסט דערפון

האָבן נאָר די נאָענטע פון די נביאים און דער פירער פון דער יהוהיסטישער סעקטע רכבם זון יהונדב. מען האָט נאָר געדאַרפט אויסקלייבן אַ פּאַסיקן מאָמענט ווען אַרויסצוטרעטן.

דעם מאָמענט האָט אויסגעקליבן אלישע נאָך דעם, ווי ארם האָט צעקלאַפּט די אַרמיי פון אפרים. דער קיסר יהורם, אחאבס זון, איז געווען פאַרווונדעט און האָט זיך געהיילט אין יזרעאל. די אנטוישונג מיט דער קיסרלעכער פאַמיליע, מיט די בעלים, וואָס האָבן ניט געקענט פאַרטיידיקן דאָס לאַנד, איז געווען גרויס. און ווען יהוא האָט אָנגעהויבן דעם בונט, איז צו אים גלייך צוגע־שטאַנען די גאַנצע אַרמיי. יהוא האָט אויסגעהרגעט די גאַנצע קיסרלעכע פאַמיליע און איז אַליין אַרויף אַפן טראָן פון מלכות אפרים. דערנאָך האָט ער אופגעקליבן אַלע בעל־נביאים פון שומרון אין גרויסן טעמפל, וואָס איזבל האָט אויסגעבויט פאַר מעלקארטן און האָט זיי אויסגעהרגעט. צוזאַמען מיט זיי האָט ער פאַרברענט דעם טעמפל. אזוי האָט ער זיך גרויזאַם אָפּגע־רעכנט מיט די פיינט פון יהוהן.

דער נביא איז געווען דער איניציאַטאָר פון דער רעוואָ־לוציע, דער טאָנגעבער און וועגווייזער פון דער איבערקערעניש, אלישע האָט אויסגעפירט די אופגאַבע פון אליהון.

* * *

אונדז איז גראָד געבליבן דער בילד פון איינעם פון די בני־הנביאים פון יענער צייט, איינער פון די נביאים פון צווייטן ראַנג, וועלכער האָט אָבער אין זיין האַנדלונג אַרויסגעוויזן די הויפּט־שטריכן פון נביאס כאַראַקטער.

אין דער מלחמה מיט ארם האָט אויך אָנטייל גענומען דער קיסר פון יהודה יהושפט. אין אחאבס צייטן האָבּ מלכות אפרים און יהודה גוט געלעבט צווישן זיך און די קיסרים זיינען געווען באַפריינדעט. פאַר דער מלחמה שטייט די גאַנצע קאַסטע הויף־נביאים און גיבן צו מוט די קיסרים, זאָגן פאַר אַ נצחון. נאָר דעם קיסר פון יהודה — יהושפט, וועלכער איז געווען אַ יהוהיסט, האָט עפּעס נישט געשמעקט די נביאות, און

ער פרעגט צי איז דאָ ניטאָ ערגעץ נאָך יהוהס אַ נביא. אחאב דערציילט אים וועגן מיכיהון, אָבער זאָגט אָפן, אַז ער האָט אים פיינט, ווייל קיין גוטס זאָגט ער ניט אַף אים.

— זאָל דער מלך אַזוי ניט ריידן — זאָגט יהושפט און ער שיקט נאָך מיכיהון. דער קיסרס שליח האָט געפרווט אַפן וועג מיכיהון באַאַרבעטן: אַט אַלע נביאים זאָגן גוטעס פאַר די קיסרים, צו וואָס דאַרף ער זיך קריגן? אָבער מיכיהו ענטפערט ווי אַ נביא:

— וואָס יהוה וועט מיר הייסן, וועל איך זאָגן! —

ער קומט פאַר די קיסרים און הערט ווי די פאַלשע נביאים זינגען אַ גליקלעכע לידעלע, און מיכיהו, אַזוי ווי ער וואָלט ניט וועלן צעשטערן דעם אַלגעמיינעם פרידן זינגט נאָך אין זעלבן טאָן:

— גיי מיט הצלחה! —

און נאָר אַף דער קאַטעגאָרישער פאָדערונג צו זאָגן דעם אמת, ענטפערט ער אין אַ פאָעטישן סטיל:

„כ'האָב געזען ווי ישראל איז צעשפּרייט איבער די בערג ווי שעפסן, וואָס האָבן קיין פאַסטעך ניט, און יהוה האָט געזאָגט — זיי האָבן ניט קיין הארן, זאָלן זיי זיך פאַנאַנדערגיין אַהיים״: דערביי איז פאָרגעקומען אַ כאַראַקטעריסטישע סצענע פון קאַמף מיט די פאַלשע נביאים, וואָס האָבן אויך גערעדט אין יהוהס נאָמען. זיי האָבן נאר גוטעס פארויסגעזאָגט און איינער פון זיי, צדקיהו, האָט געפּאַטשט מיכיהון.

ווען איז דאָס יהוהס גייסט אַריבער צו דיר פון מיר?

מיר זעען דאָ אין מיכיהון דעמזעלבן גייסט, דעם מוט צו זאָגן דעם קעניג אין די אויגן דעם ביטערן אמת, און ניט דעם אָנגענומענעם זיסן ליגן. און דער גורל פון דעמדאָזיקן נביא איז אויך פון אַ מאַרטירער. אחאב האָט געהייסן אַריינוואַרפן מכיהון אין תפיסה, אים האַלטן אַף ברויט מיט וואַסער.

די נביאים שריפּמשטעלער.

די אנטוויקלונג און כאַראַקטער פון נבואה.

די העכער פינף הונדערט יאָר, אין וועלכע ס'האָבּן געלעבּט די יידישע נביאים, קען מען טיילן אַף צוויי אומגעפער גלייכע פעריאָדן: די ערשטע נביאים, וואָס געהערן צו דער צייט פון 10-טן ביז 8-טן יאָרהונדערט פאַר אונדזער ערע, פון שמואלן ביז עמוסן, און דער צווייטער פעריאָד ביזן 5-טן י. ה., פון עמוסן ביז ישעיהו דעם צווייטן, זכריה, מלאכי.

דער אונטערשייד אין צייט האָט מיט זיך מיטגעבּראַכט אויך אַ חלוק אין תוך. דער כאַראַקטער פון די שפּעטערדיקע נביאים, זייער אינהאַלט האָט זיך געבּיטן, זייער שוווּנג האָט זיך פאַרגרעסערט און די אויסטערלישע דערשיינונג, וואָס מען רופט: „יידישע נביאים" בּאַציט זיך מער צו דעם צווייטן פעריאָד.

די ערשטע האָבּן אָנגעהויבּן פון האַלבּ וואַנדערנדע שבטים. די נביאים זיינען פול מיט קראַפט און מוט זיי צו פאַרייניקן. די דאָזיקע נביאים זיינען בּייגעווען און מיטגעהאָלפן דער אויסבּילדונג פון דער מלוכה, איר צעטיילונג אַף אפרים און יהודה, אָנטייל גענומען אין די קאַמפן מיט די אַרומיקע פעלקער, לענדער און געטער.

די נביאים פון צווייטן פעריאָד האָבּן געלעבּט אין די הארבּסטיקע טעג פון די יידישע מלוכות, בּייגעווען בּאַ די מלחמות מיט אשור און בּבל, ווו די אידן זיינען געוואָרן בּאַזיגט. איבּערגעלעבּט דעם אונטערגאַנג פון מלכות ישראל און יהודה און טיילוויז דערמיט דערקלערט זיך דער כאַראַקטער פון זייערע נבואות.

פון די ערשטע נביאים זיינען אונדז געבּליבּן נאָר אייניציקע שפּרוכן, געדאַנקען, דערציילונגען וועגן זייער לעבּן און האַנדלונג. צוויי בּיכער טראָגן אפילו דעם נאָמען: „שמואל", פאַרשריבּן איז עס אָבּער פיל שפּעטער, און שוין אין ערשטן בּוך

שטאַרבט שמואל און די עצם דערציילונגען געהערן צו אַ שפּע־טערדיקן פּעריאָד. אָנהויבנדיק אָבער פון עמוס, האָט יעדער נביא זיין בוך, זיין לעבנס־בוך, אַ זאַמלונג פון זיינע נביאות, היסטאָריש־ביאָגראַפישע שטריכן, טיילווייז פון נביא אַליין געשריבן.

דער עצם כאַראַקטער פון נביא האָט זיך אויך געביטן פאַר דער צייט. די ערשטע זיינען מער אָראַקולן, בעלי מופתים, טרע־פער, מען רופט זיי „פאָרויסזעער", העלזעער. וואָס וויטער פאַר־שווינדט אַלץ מער דער עלעמענט פון נסים, מופתים און בייַ עמוסן אויך בייַ די אַנדערע שפּעטערדיקע נביאים פעלט אינגאַנצן די אי־בערנאַטירלעכע האַנדלונג. די פאָרויסזעערייַ איז אַ פּראָפעסיע, וואָס האָט אין זיך אויסערלעכע סימנים פון נביאות. דעם „פאָ־רויסזעער" פעלט אָבער דער אינערלעכער זעלבסטגעפיל פון נביא. דער נביא איז שטענדיק אַ טראַגישע אומרויקע פּערזאָן. דער פאָרויסזעער קען זיך רויק אָפּלעבן זיין וועלט.

לויטן גייסט איז אליהו הנביא איינער פון די ערשטע, וואָס איז אינגאַנצן נביא. אַ גוואַלדיקע ווילדע רעליגיעזע ענערגיע, אינערלעכער און אויסערלעכער קאַמף. דער ברויזנדער, פאַנאַטי־שער טעמפּעראַמענט שטופּן אים אַרויס מיט דורות פאָרויס און דער נאָמען נביא, איז צו אים ווי צוגעקלעפּט. אויף אייביק איז שוין געבליבן: „אליהו הנביא".

אין די ערשטע צייטן זיינען די נביאים אַ מאַסן־באַוועגונג. גרופּעסווייז גייען אַרום די „בני הנביאים", מיט זייער באַגייסטע־רונג, מיט מוזיק און געזאַנג פאַרכאַפּן זיי אפילו צופעליקע מענטשן. די באַציונג צו זיי פון אַרום איז אַ איראָנישע, מען האַלט זיי פאַר האַלבע משוגעים (מלכים ב' ט' 11) און דאָך קען זיך קיי־נער ניט אָפּוועהרן פון זייער צוציונגס־קראַפט. ווען מען שיקט צו זיי מענטשן מיטן ציל צו צושטערן די נביאימס אַן אויפגאַבע, פאַר־געסן די שלוחים אָן זייער ציל, ווערן אָנגעשטעקט פון אַרומיקן עקסטאַז און פאַרייניקן זיך מיט די נביאים. דאָס האָט אפילו גע־טראָפן מיט שאולן אַליין, ווען ער איז געגאַנגען זוכן זיין ערגסטן פיינט דודן (שמואל א' יט' 20 ביז 24).

די יונגע נביאים האָבן אַ לערער, אַ פירער, אַן אָנערקענטן

נביא, װעמען זײ געהאָרכן און פון װעמען זײ װאַרטן אַף געטלעכע אַנטפּלעקונג. אַזאַ איז געװען שמואל, אַזאַ איז געװען אליהו. אין אחאבס צײטן אין 9־טן י. ה. האָט אַזאַ גרופּע נביאים פון עטלעכע הונדערט מענטשן געלעבט אין קײזערלעכן הױף, געװען אָפיציעל אָנערקענט און באַצאָלט. קײן מלחמה אָדער אַנדערע װיכטיקע געשעעניש זײנען ניט פאָרגעקומען אָן זײער עצה.

אויך אין די פּראָװינציעלע שטעט, באַזונדערש אין בית אל, גלגל, יריחו זײנען געװען שטענדיקע אָדער פליענדע גרופּעס נביאים.

אַנדערש אָבער איז דער נביא אין צװײטן פּעריאָד. דאָ שפּילט די הױפּט־ראָלע דער אינערלעכער באַרוף. דער נביא טײלט זיך אויס מיט זײן פּערזענלעכקײט. אָפט אַן אײנזאַמער מענטש, װעלכער פילט אין זיך גאָטס גײסט. ניט אין דער מאַסע, נאָר אין דער אינדיװידועלער פאַרטיפונג געפינט איצט דער נביא זײן באַגײסטערונג. יעדער נביא לעבט אײגנאַרטיק איבער די נבואה:

שװער איז אַרײנצודרינגען אין די אינערלעכע איבערלעבונגען פון נביא פאַר דער צײט, װאָס די נבואה פאַרמירט זיך, פאַרדעם אײדער די נבואה קומט אַרויס אַף דער װײסער װעלט. דאָס איז פאַרבונדן מיט די טיפסטע פּסיכאָלאָגישע סודות פון מענטשלעכן גײסט. דער נביא אַלײן פרוּװט אָפט זיך קלאָר מאַכן זײן צושטאַנד, אָבער דאָס גיט זיך אים זעלטן אײן. קענטיק, דער נביא אַלײן שטײט פאַר אַ פּראָבלעם, אַף װעלכע ער קען קײן תשובה ניט געפינען.

ירמיהו פילט אין זיך אַן אינערלעכן ברען, אַ קראַמפּט, װאָס לאָזט אים ניט צורו פון קינדװײז אָן, ישעיהו פילט װי זײנע חושים זײנען פאַרשאַרפט, ער זעט און הערט װײטער, טיפער װי געװײנלעכע מענטשן, אָפט פאַרכאַפּט אים אַ געפיל פון אומענדלעכקײט, נאָך שטאַרקער שװימט פאַר אים אַרויס דער קאָנטראַסט מיט די אַרומיקע „בײ װעמען די האַרץ איז פעט, די אויערן שװער און טעמפּ, די אויגן אָפּגעקערט אָן אַ זײט, אַזױ אַז זײ פילן ניט, זעען ניט און הערן ניט אפילו, װען דער נביא װײזט זײ אָן"

די פֿאַרשאַרפֿטע געפֿילן האָבן אויפֿגעוועקט באַם נביא די רויִקייט, דעם גלייכגילטיקייט, וואָס איז נייטיק צום לעבן. אָפֿט איז דער נביא פֿאַרכאַפּט פֿון אַ מינדערווערטיקייט־געפֿיל. ער איז ניט ווערט זיין באַרוף. ישעיהו קלאָגט זיך, אַז זיינע ליפּן זיינען אומריין, ניט ווערט אַרויסצוברענגען גאָטס נאָמען. ירמיהו פֿילט זיך צו יונג, ער האָט ניט קיין ווערטער פֿאַר זיין אינ־נערלעכן מהות, די נבֿואה צעבריכט אים און דער נביא בעט זיך מען זאָל אים באַפֿרייען פֿון דעם יאָך. נאָך עפּעס איז דער נביא פֿאַרקערט באַהערשט פֿון זיין באַרוף, ער לעבט איבער דערהויבענע מאָמענטן, ער איז גרויס און שטאַרק. פֿעלקער וועט ער צעברעכן, לענדער וועט ער אומברענגען, ער שאַפֿט נייע וועלטן, נייע באַציונגען, די צוקונפֿט איז פֿאַר אים קלאָר.

אַן אַלגעמיינער שטריך פֿון נביאס כאַראַקטער איז דער אינערלעכער „מוז". דער נביא קען ניט זיין ניט קיין נביא. אַ קראַפֿט, וואָס איז שטאַרקער פֿאַר אים, טרייבט אים קעגן זיין איינענעם ווילן, קעגן זיינע אינטערעסן! דער נביא איז ווי געפֿאַנגען פֿון דער מאַכט און ער גייט, רעדט, שטראָפֿט קיסרים און לענדער, רייסט זיך מיט דער גאַנצער וועלט.

זיין גאַנצער מהות, זיין גאַנצער לעבן איז דורכגעדרונגען מיט דער קראַפֿט. ער וואַרפֿט אַוועק די עלטערן (אלישע), ער צעקריגט זיך מיט זיינע קרובים (ירמיהו), זיין פֿאַמיליע־לעבן איז צעבראָכן (הושע, ירמיהו).

זיינע נערוון זיינען שטענדיק אָנגעשטרענגט ביזן העכסטן גראַד, זיין ווילן איז קאָנצענטרירט און אויסערגעוויינטלעך שטאַרק.

מיר וואָלטן געזאָגט, אַז אין נביא לעבט דער זשעני פֿון פֿאָלק, פֿון דורות. פֿאַרן אַמאָליקן מענטשן פֿון אָריענט, ווער האָט דאָס געקענט זיין, אויב ניט גאָט, יהוה!!

עס טרעפֿט, אַז דער נביא פֿילט זיך איבערלאָסט פֿון דעם שווערן יאָך. די נבֿואה קומט אין אַ סתירה מיט זיינע געוויינלעכע מענטשלעכע געפֿילן. זיין נבֿואה האָט ניט קיין דער־פֿאָלג. דער נביא איז אייגזאַם, אָפּגעלאַכט, פֿאַרהאַסט און פֿאַר־

פאָלגט פון די אַרומיקע און עס גנבעט זיך אין אים אַריין אַ ספק, אַ יאוש־געפיל.

וועגן דעם צושטאַנד רעדט ירמיהו, וועלכער האָט בכלל ליב צו ריידן וועגן זיינע נביאישע איבערלעבונגען, אָבער מיר טרעפן עס אויך בײַ אַזאַ גאַנצן מענטשן, בײַ אַזאַ אויסערגעוויינלעך שטאַרקן כאַראַקטער, ווי אליהו.

אַליין אין מדבר, אַ פאַרפאָלגטער, בעט זיך אליהו בײַ גאָט צונעמען זיין נשמה, וואָרום „איך בין ניט בעסער פון מיינע עלטערן" (מלכים א׳ יט׳ 4).

אַנדערע געלערנטע מיינען, אַז נבואה איז ניט קיין אָרי־גינעל יידישע דערשיינונג. די וואָרצלען פון נביאות ציען זיך פון אדום, ווי למשל בלעם, פון די אַלט־אַראַבישע שבטים, ווי דער שפּעטערדיקער מאַכמעד. בײַ זיי איז דער פאָרבאַדינג צו נבואה געווען די האַלוציניאַציע, די אילוזיע, דער חלום. אויך בײַ די יידישע נביאים שפּילט דער חלום אַ גרויסע ראָלע. די תורה דערמאָנט עטלעכע מאָל דעם נביא אין צוזאַמענהאַנג מיט אַ חלום (במדבר יב׳ 6, דברים יג׳ 2 א. א. וו.). אויך צו שמואלן איז געקומען די אַנטפּלעקונג בײַנאַכט, אין אַ האַלב שלעפעריקן צושטאַנד און אַפילו ירמיהו, וואָס רעדט וועגן אַ חלום, ווי וועגן אַ סימן פון געטלעכער אַנטפּלעקונג בײַ די פאַלשע נביאים, דערציילט אויך וועגן זיינע חלומות.

די ראָלע פון חלומות און נבואה פּאַסט זיך גוט מיט דער פּסיכאָאַנאַליטישער טעאָריע, וואָס לערנט, אַז אין חלום גע־פינען אַן אויסדרוק די פאַרבאָרגנסטע און טיפסטע מענטשלעכע פאַרלאַנגען. און דער נביא איז דאָך קודם־כל דער מענטש פון טיפע איבערלעבונגען, פון באַהאַלטענע ווונשן.

דער אינערלעכער פאַרבאַהאַלטענער סעקסועלער באַטריב שפּילט בײַ די נביאים אַ גרויסע ראָלע. אין אַלטן אָריענט האָבן די פאָרמען פון דער געצנדינער׳ריי געפונען פאַר די סעקסועלע געפילן פון מענטשן אַן אויסדרוק און אַ באַפרידיקונג. די געטין אישטאַר איז געווען פאַרהייליקט מיט איר עפנטלעכער הורעריי, דער קולט פון אישטאַר (אשרה) איז געווען באַליבט און פאַרשפּרייט

באַם גאַנצן פאָלק, ביז יאשיהון, ד. ה. ביז 7־טן יאָרהונדערט פאַר קר. געב. האָט די פאַרדזשיליקטע זנות געהאַט אירע באַזונדערע צימערן אין בית המקדש. די אַלטע וועלט און אויך די יידן פון יענער צייט האָבן אין דעם ניט געפילט קיין אומריינקייט, קיין פאַרברעכן.

די נביאים האָבן די ערשטע דערפילט קעגן דעם אַן עקל, איינגעזען אַ פאַרברעכן, אַן אומריינקייט און מיט אַ גוואַלדיקער קראַפט געשטורעמט דעם פראָסטיטוציע־קולט. אָבער אָפטמאָל דוכט זיך, אַז זיי אַליין זיינען פאַרכאַפט פון אַ סעקסועלער קראַפט, און זייערע רייד הערן מיר אָפט סעקסועלע מאָמענטן.

די באַציונגען פון פאָלק ישראל צו גאָט זיינען פאַרגליכן צו אַ פרוי, אַ פאַררעטערין, צו אַן אויסגעלאַסענער זונה, וועלכע ביט שטענדיק אירע מענער. דאָס איז דער באַליבטסטער ביישפיל באַ די נביאים. מיט אַ באַזונדער פאַרגניגן רעכנט אויס ישעיהו אַלץ, וואָס פרויען באַנוצן פאַר זייער שיינקייט, און רייסט עס אַרונטער.

פאַרן נביא הושע דינען זיינע באַציונגען מיט דער פרוי פאַרן אויסגאַנג פון זיינע נביאות.

אויך די אויסגעאיידלטע, ראַפינירטע ליבע־מאָטיוון פעלן ניט באַם נביא.

מיט גלויבן און טרייהייט צו יהוהן האָבן יידן אַרומגעוואַנדערט אין דעם מדבר און ירמיהו פאַרגליכט עס מיט דער באַזונדערער טרייהייט פון דער יוגנטלעכער ליבע, מיט דער איבערגעבנקייט און שיינקייט פון דער ערשטער ליבע.

דער נביא איז גאָטס שליח, ער פירט אויס יהוהס באַפעל. יהוה — דאָס איז דער היסטאָרישער גאָט פון די עברים, וואָס האָבן געוואַנדערט אין מדבר און דערנאָך געקומען אין כנען, געפירט מלחמות מיט דער אָרטיקער באַפעלקערונג. אַזוי האָט אויך יהוה, דער גאָט פון מדבר, געפירט מלחמות מיט די בעלים, די געטער פון די ערדבאַזיצער און ווייַנגערטנירער.

נאָך לאַנגע יאָרן פון מלחמות האָבן זיך די עברים איינגעזעצט און איינגעלעבט אין כנען, אַריבער צו ערדאַרבעט, אויסגעמישט זיך מיט דער אָרטיקער באַפעלקערונג. און אויך די קולטן

פון יהוה און בעל האָבן זיך צעמישט. ס'האָבן זיך פאַרלאָרן די שטרענגע גרעניצן פון מדבר-גאָט און פון די געטער פון כנען. די נאָמאַדן האָבן זיך אַסימילירט מיט די ערדאַרבעטער.

דער נביא איז קעגן אַזאַ אַסימילאַציע, קעגן פאַרמישן די גרעניצן פון די קולטן. יהוה האָט מאָראַלישע געבאָטן, וועלכע דער נביא פאָדערט שטרענג אָפּהיטן. די שטרענגסטע שטראָף וועט קומען אויף יענע קסם, וואָס וועלן ברעכן יהוהס באַפעלן.

דער גאָט פון מדבר האָט פיינט מתנות, קרבנות. בײַ די בעלים איז דער קרבן דער הויפּט-קולט.

דער נביא גיסט אויס זיין גאַל און שפּאָט אויף די קרבנות, אַפילו, ווען מען ברענגט זיי פאַר יהוהן.

אין מדבר זיינען ניט געווען קיין הייזער. מענטשן האָבן געלעבט אין בוידלעך, געצעלטן, און אויך יהוה באַנוגנט זיך מיט אַ געצעלט. דער נביא נתן האָט אָפּגעלייגט דאָס אויסבויען דעם בית המקדש, און דערנאָך האָבן די נביאים די גאַנצע צייט אַ קאַלטע באַציונג צום בית המקדש. יהוה אַליין וועט זיין דער, וואָס יעט דעם בית המקדש צעשטערן. ירמיהו שטעלט זיך אוועק אין די טויערן פון בית המקדש, פאַרן גאַנצן פאָלק, וואָס קומט אין הייליקן הויז זיך בוקן צו יהוהן, און אין גאָטס נאָמען זאָגט ער, אַז די הויז וועט צעשטערט און פאַרברענט ווערן, ווייל די ייִדן היטן ניט דעם געזעץ, באַרויבן דעם טואָבן, דעם יתום, די אלמנה, פאַרגיסן אומזיסט בלוט.

דער סאָציאַלער מאָמענט, די עוולות, וואָס זיינען אויפגעקומען מיטן פאַרטיילן די ערד, מיט דער נייער מלוכה-אָרדענונג, די הערשאַפט פון רייכן איבערן אָרעמאַן, פון שטאַרקן איבערן שוואַכן און שקלאַפן, פון איינגעזעסענעם בירגער איבערן פרעמדן אין לאַנד רופן אַרויס בײַם נביא דעם שטאַרקסטן פּראָטעסט. דער מאָטיוו פאַרנעמט בײַ אַלע נביאים אַ וויכטיקן אָרט. דאָס איז דער פּאַטאָס פון דער נבואה.

די סעקטע נזירים, וואָס האָט געלעבט אָפּגעזונדערט, אויך די בני רכב, האָבן זיך פעסט געהאַלטן אָן די אַלטע נאָמאַדישע געוווינהייטן, ניט געבויט קיין הייזער, ניט געטרונקען קיין וויין. די

נזירים האָבן אַפילו די האָר זיך נים געשאָרן, פון די געטרייע און באַגײסטערטע צווישן זיי האָבן זיך ווערבירט די יונגע נביאים „בני הנביאים".

און די קליידונג פון די נביאים איז געווען די האָריקע קליידונג פון די נאָמאַדן און נים די ווייכע קליידער פון די דאָרף- און שטאָט-מענטשן. דער נביאס כּבוד איז דער האָריקער מאַנטל און זײַן לעדערגאַרטל. פאַר אַלעם האָט אים דאָס פּאָלק שטענדיק געזען און געקענט.

בעת אַ מלחמה פאַרעם יהוה און זײַן נביא אויסראָטן דעם שונא, אומברענגען נים נאָר די לעבעדיקע מענטשן און פּי, נאָר אויך די נים באַלעבטע זאַכן. קיין זכר פון דער פרעמדער קולטור זאָל נים בלײַבן, כּדי די אַסימילאַציע פון די קולטן זאָל נים קענען פאָרקומען.

אין דעם איז באַשטאַנען שמואלס באַפעל צו שאולן, עס זאָל קיין זכר נים בלײַבן פון עמלק, וואָס האָט נאָך אין מדבר געפירט מלחמות מים די עברים און ווען שאול, דער גע-וועזענער ערד-אַרבעטער, דורכגעדרונגען מים רחמנות-געפילן, מיטן קולטורעלן פאַרלאַנג אײַנהיטן האָב און גוטס, האָט נים אַזוי שטרענג אויסגעפירט שמואלס באַפעל, האָט דער נביא אים אָפּגעזאָגט פון טראָן.

אין דעם איז באַשטאַנען דער אַלטער „חרם". קיין באַרי-רונג נים מים דאָס פרעמדע, מיטן פרעמדן אָרט לעבן, מים די פרעמדע קולטן. אַזאַ באַפעל האָט זיך געצויגן נאָך פון די צײַטן, ווען די עברישע נאָמאַדן האָבן געפירט מלחמות מים די כּנענים פאַר דער ערד, דאָס איז געווען דער אײנציקער מיטל קעגן אַסימילאַציע, די נביאים, דערהויפּט די ערשטע, האָבן געפירט די זעלבע ליניע אויך ווײַטער. אין דעם זינען זײַנען די נביאים— פאָרשטייער פון דער געזעלשאַפטלעכער רעאַקציע קעגן דער נײַער קולטור, קעגן נײַע געוואוינהייטן און אָרט לעבן.

אָבער די נביאימס טיפער ערנסט, זייער שטאַרקער און ווײַטזיכטיקער אַרײַנדרינגען אין דער געשיכטלעכער צוקונפט האָט אָפּט געעפנט בײַ זיי די אויגן אויך אַף דער ערנסטיקער

וועלט, און די נביאים זיינען געווען די ערשטע פירער און דעה־זאָגער אין דער אויסערלעכער פּאָליטיק, די וואָס האָבן געשאַפן פאַרבינדונגען און שטענדיק זיך אינטערעסירט מיט די אויסלענ־דישע מלוכות.

פון 8־טן ביזן 6־טן יאָרהונדערט פאַר קריסטוס געבורט זיינען די יידישע מלוכות אַרונטערגעפאַלן אונטער דער הערשאַפט פון די שטאַרקע לענדער ארם, אשור און דערנאָך בבל. דאָ איז געווען אַ ברייט פעלד פאַר דער אינטערנאַציאָנאַלער טעטיקייט פון די נביאים, און ווען יהודה האָט זיך געמאַטערט מיטן טויט צווישן בבל און מצרים, האָט ירמיהו הויך און אָפן געפאָדערט מען זאָל זיך אונטערוואַרפן בבל, אַזוי, אַז מען האָט געקענט ירמיהו באַשולדיקן, אַז ער איז אַן אַגענט פון בבל.

דער גרעסטער נביא יהודס און אַן אַגענט פון אַ פרעמדן קולט!

און דאָך האָט דאָס פאָלק געגלויבט אין אַזאַ אַבסורד, צוליב דער אייגנאַרטיקער שטעלונג, וואָס דער נביא האָט אָנ־גענומען.

אין אַ געוויסן זינען זיינען די נביאים געווען די ערשטע פּאַציפיסטן בּאַ יידן, גערופן צו שלום.

* * *

זיינען די נביאים געווען דיכטער, רעדנער, שריפטשטעלער אָדער אַלץ צוזאַמען?

דער אינהאַלט פון נביאם גייסט איז דיכטונג, זיין דענקען איז בילדעריש, זיין האַנדלונג סימבּאַליש, דער כאַראַקטער פון זיין טעטיקייט האָט אים געשטופּט אַף עפנטלעכע אַרויסטרעטונ־גען פאַרן פאָלק, פאַר דער מאַכט, פאַר דער וועלט.

פאַר די סאָציאַל־שוואַכע האָט זיך דער נביא אָנגענומען מיטן כח פון וואָרט, דאָס איז דער יידישער טריבּון אין בעסטן זינען.

מיטן סימבּאָל האָבן זיך די נביאים באַנוצט זייער אָפט, דאָס איז דער משל ניט נאָר אין רייד, נאָר אין האַנדלונג,

קלערער און פֿאַרשטענדלעכער צו מאַכן דאָס אומפֿאַרשטענדלעכע, דערנעענטערן דאָס ווײַטערע און שפּעטערדיקע. אין אחאבס צײַטן האָט דער נביא צדקיהו פֿאַרן קריג מיט אַרם גענומען צוויי הערנער און געוויזן ווי אַרם וועט צעשטאָכן ווערן. ירמיהו גייט אַרום מיט אַ יאָך אויפֿן האַלדז צו ווײַזן אויפֿן יאָך, וואָס שטייט פֿאַר דער גאַנצער לאַנד.

אין די נביאים־רייד פֿילט זיך אַ געוואַלדיקע קראַפֿט. קיינער ביז די נביאים און קיינער נאָך זיי האָט ניט אַרײַנגעטאָן אין מענטשלעכן וואָרט אַזאַ קראַפֿט, ווי די נביאים. אין דעם זינען זײַנען זיי די איינציקע אין דער מענטשלעכער געשיכטע.

האָבן די נביאים אַליין פֿאַרשריבן זייערע רייד, אָדער אַנדערע האָבן דאָס פֿאַר זיי געטאָן?

די ערשטע נביאים האָבן אַליין גאָרנישט געזען פֿאַרשריבן פֿון זיך. זייער קראַפֿט איז אין וואָרט און ניט אין פֿען. זיי ווירקן מיטן אַרויסגעזאָגטן וואָרט.

אליהו האָט זײַנע נביאות ניט געדאַרפֿט און ניט געקענט פֿאַרשרײַבן. זייער באַטײַט איז אין קראַפֿט פֿון אַרויסזאָגן. אַ באַזונדער צופֿאַל — נבותס מאָרד, למשל — האָט אַרויסגערופֿן אליהוס קורצן, אָבער אייביקן וואָרט: „גערעצט און נאָך ירשענען אויך?“

אַנדערש אָבער איז די נבואה, אָנהייבנדיק פֿון עמוסן. דאָ קומט די נבואה ניט צוליב אַ צופֿאַל, נאָר שטענדיק אָנצוווײַזן און צו ווירקן אויף די טאָג־טעגלעכע דערשײַנונגען. דאָ איז שוין אַ קיום פֿון געשעענישן און געדאַנקען און דאָס מוז פֿאַרשריבן ווערן.

ירמיהוס נבואה איז נאָך צוואַנציק יאָר נביאות זאָגן פֿאַרשריבן געוואָרן פֿון זײַן פֿרײַנט און אָנהענגער ברוך דער זון פֿון נריה. די פֿאַרשריבענע מגילות האָבן געשטילט דעם נביאס גורל. דער קיסר יהויקים האָט זיי געברענט מיט די אייגענע הענט. דאָך האָט די פֿאַרשריבענע נבואה זיך דורכגעשלאָגן אַ זיכערן וועג אין דער אייביקייט.

מיטן פֿאַרשפּרייטן די קונסט פֿון שרײַבן, האָט מען די

נבואה אַלץ מער געשריבן. יחזקאל איז שוין געווען מער שריפט־שטעלער ווי רעדנער, און ריכטיק ווייזט אָן דער היסטאָריקער קיטעל, אַז דערמיט האָט די נבואה פאַרלאָרן איר פּאַטאָס, זיך פאַרוואַנדלט אין ליטעראַטור, אַריבער אין אַן אַנדער עפּאָכע, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען סופרים — שרייבער.

אמתע און פאלשע נביאים.

אונטער די „פאלשע“ נביאים דארף מען ניט פארשטיין בוכשטעבלעך פאלשע מענטשן, אפנארער. דאס זיינען געווען נביאים, מיט וועלכע די, וואס מען רופט „אמתע“ נביאים זיינען געשטאנען אין א שטענדיקן פארביטערטן קאמף. די אנטוויקלונג פון די פאלשע נביאים איז שווער נאכצופאלגן, ווייל מיר האבן וועגן זיי נאר דעם אפרוף פון זייערע קעגנער.

אויך אזוי ווי די אמתע, האבן זיי געלעבט און געווירקט אין משך פון די הונדערטער יארן, און זיינען פאר דער צייט געווען ניט איינע און דיזעלבע, געהאט אופבלי־פעריאדן און צייטן פון אונטערגאנג. ווייניק נעמען זיינען דערגאנגען צו אונדז, מערער אנאנימען. פאר אונדז זיינען זיי נאר א שאטן, אן אפקלאנג פון די אמתע נביאים.

אין די צייטן פון די ערשטע נביאים זיינען זיי מערסטנטייל נביאים פון די געצן בעל און אישטאר, מיט וועמען יהוה און זיינע נביאים פירן א דירעקטן קאמף. אבער שוין דעמאלט און באזונדער שפעטער, אין דער צייט פון די נביאים־שריפט־שטעלער, קומען אויך די פאלשע און ריידן אין יהוהס נאמען. און אפילו אין דעם פאל דארף מען זיי ניט אננעמען פאר איינפאכע אפנארער. אויך זיי האבן געהאט נבואה, באגייסטערונג. זייער געדאנקען־גאנג איז נאר געווען אין אן אנדער ריכטונג.

זייערע אינערלעכע איבערלעבונגען זיינען געווען פין אן אנ־דער מין.

די פאלשע זיינען געווען נביאים, מערסטנטייל, פון דער הערשנדער מאכט, מענטשן פון היינט. נביאים, וואס האבן בא־רעכטיקט און פארפעסטיקט די הערשנדע לאגע, מיטגעשוווימען מיטן שטראם.

די אמתע נביאים זיינען געווען מענטשן פון מארגן, אויב ניט רעוואלוציאנערן, איז שטענדיק אין אפאזיציע.

די אמתע נביאים זיינען פארפאלגט, די פאלשע — גוט באצאלט.

ווען אחאב קלייבט זיך אף א מלחמה מיט ארם, האט ער שוין פאר זיך א גאנצע מחנה נביאים, וועלכע באגייסטערן אים און גיבן צו מוט דעם פאלק און די קריגס־לייט, מיטן פארויס־זאגן א גליקלעכן אויסגאנג פון קריג. איינאיינציקער נביא מיכיהו בלייבט אין אפאזיציע, זאגט פאר שלעכטס. און דערדאזיקער נביא איז פארצייכנט ווי אן אמתער.

אחאב ווייס פאראויס, אז דער נביא וועט אף אים קיין גוטס ניט זאגן און האט אים דערפאר פיינט. דאס איז א שטענדיקער ניין־זאגער.

ווען אין אפרים און אויך אין יהודה איז דער קולט פון בעל און אישמאר געווען דער הערשנדער, די געצנדינערײ — די פארשפרייטסטע אמונה און די בני ישראל זיינען געווען געצנדי־נער, זיינען אויך די פאלשע נביאים צוגעשטאנען צו דעם קולט, פלעגן פון אים באגייסטערט ווערן און זייער נבואה איבערגעבן אין נאמען פון בעל און אישמאר. דעמאלט איז דער אונטערשייד צווישן די אמתע און פאלשע נביאים געווען אן אפענער און א קלארער. אזוי איז געווען אין די צייטן פון אליהון, ווען ער איז געבליבן, איינזאם און די גאנצע מאסע נביאים איז אוועק צום בעל.

שפעטער אבער אין יהודה, ווען יהוהס קולט איז געווען מער פארשפרייט, און די כוהנים און אפט אויך דער הויף זיינען געווען פרום, האבן די אמתע נביאים אנגערופן פאר פאלשע די יעניקע, וועלכע זיינען געווען פון אנדער פאליטישער אריענטאציע.

די אַלע, וועלכע האָבן געלעבט בשלום מיט די הויף־לייט און כּוהנים.

אָבער אויך אין דעם פאַל זײַנען דאָ אײנצלנע אויסנאַמען, עס זײַנען געווען צײַטן, ווען די אמתע נביאים זײַנען געווען מיט דער הערשנדער מאַכט און די פאַלשע מיט דער אָפּאָזיציע. אין חזקיהוס צײַטן, ווען דער נביא ישעיהו איז געווען אַ מקורב צום קיסר און זײַן עצה־געבער, זײַנען די נביאים, וועלכע האָבן געפירט אַן אַנדער פּאָליטיק, געוואָרן פאַררעכנט פאַר פאַלשע. זיי האָבן געשפּילט אַ קלײנע ראָלע און דערמיט דערקלערט זיך, וואָס ישעיהו רעדט וועגן זיי, פאַרהעלטנישמעסיק, ווייניק, באַציט זיך צו זיי מיט פאַראַכטונג.

דער נביא יחזקאל איז געווען אײנער פון דער בבלישער קאָלאָניע, פון די ערשטע עמיגראַנטן, וואָס זײַנען פאַרטריבן געוואָרן פון ירושלים. און אויך אין דער קאָלאָניע האָבן זיך געבילדעט באַזונדערע גרופּעס נביאים, וועלכע האָבן געפירט צווישן זיך אַ העפטיקן קאַמף. דאָ אין בבל זײַנען אין די ערשטע צײַטן פאַרקערט—די פאַלשע נביאים געווען די מאַרטירער. מיט לעבנסגעפאַר האָבן זיי געהאַלטן זייערע נביאות, זיך ניט אָפּגעזאָגט פון אַרויסזאָגן זייערע מיינונגען. די ליבע צום פאָלק און לאַנד, צו ירושלים און דעם בית־המקדש, די שנאה צום פײַנט האָט זיי באַגײַסטערט, און ניט קוקנדיק אַף דער געפאַר פון דער מאַכט: האָבן זיי געהאַלטן זייערע נביאות. אַזעלכע נביאים — אחאב און צדקיהו, דער זון פון מעשיהו — האָבן מיטן לעבן באַצאָלט פאַר זייערע נביאות. די בבלים האָבן זיי עפנטלעך פאַרברענט פאַר די רייד קעגן זיי.

דאָס זײַנען אָבער מער ניט ווי אײנציקע פאַלן, אין אַלגעמײַן האָט דער אמתער נביא געהאַט אַף זײַן זײַט דעם באַוווּסטזײַן פון יושר, פון אמת, פאַרוואָס ער איז פאַרפאָלגט, פאַרטריבן און לײַדט. ער איז דער אײנציקער יהוהס שליח, און זיי, די פאַלשע, פאַרפירן דאָס פאָלק, „בײַסן מיט די צײנער און ריידן וועגן שלום, אָבער ווער עס גיט זיי ניט אין מויל אַרײַן, קעגן יענעם גרייטן זיי אַ מלחמה" (מיכה).

אזוי ארום קענען מיר די פאַלשע נביאים אויך טיילן אין צווי פעריאָדן: דער ערשטער פעריאָד זיינען די נביאים אין אפ״ים. דאָרט, ווו דער הערשנדער גלויבן איז געווען געצנדינעריי, דער קולט — די אָרטיקע בעלים און די פאַלשע נביאים זיינען געווען די נביאים פון בעל און אישטאר. זיי זיינען געווען זייער פיל, גאַנצע מחנות און האָבן פאַרפאָלגט יהוהס נביאים.

אָבער בא יהוהס נביאים איז שוין דעמאָלט ניט געווען קיין איינהייטלעכקייט. אין דער דערמאָנטער מלחמה פון אחאב און ארם געפינען מיר אַ געניע באַשרייבונג פון קאַמף צווישן זיך בא יהוהס נביאים. דער פאַלשער נביא צדקיהו, דער זון פון כנענה, וואָס האָט פאָרגעזאָגט אַ נצחון אין דער מלחמה מיט ארם, איז צוגעגאַנגען צום נביא מיכיהו, האָט אים געפּאַטשט און געזאָגט:

— פון ווען אָן איז עס יהוהס גייסט אריבער פון מיר צו דיר?

מיכיהו שטעלט בילדעריש פאָר, ווי יהוה זיצט אפן געטלעכן טראָן. ארום אים די מלאכים, און יהוה פרעגט: ווער וועט זיך אָנגעמען אריינגאַרן אחאבן, ער זאָל גיין אין מלחמה און פאַלן אין רמות־גלעד? מיט פאַרשיידענע מיטלען האָט מען זיך אָנגענומען אים אריינצונאַרן. צום בעסטן אָבער איז געפעלן דער מיטל פון גייסט, וואָס האָט זיך אָנגענומען אריינצוגעבן אין מויל פון די נביאים פאַלשע רייד, דאָ איז סימוואָליש פאָרגעשטעלט, ווי די פאַלשע נבואה איז אויך ארויס פון יהוהן.

אַן אַנדער בילד שטעלט מיט זיך פאָר יהודה. דאָרט אין ירושלים, ווו עס איז געשטאַנען יהוהס הויז, ווו די גאַנצע קאַסטע כוהנים האָבן ספּעציעל געדינט יהוהן, געבראַכט פאַר אים קרבנות און דערפון געלעבט, ווו אפט איז אויך דער קיסרלעכער הויף געווען געטריי יהוהן, דאָרט איז געבליבן ווייניק אָרט פאַר נביאים פון אַן אַנדער קולט. דאָרט האָבן שוין אלע נביאים גערעדט אין יהוהס נאָמען. דערפאַר אָבער איז געווען גרויס און העפטיק דער אינערלעכער קאַמף צווישן יהוהס נביאים גופא. בא יעדער וויכטי־קער פאָליטישער, געזעלשאַפטלעכער געשעעניש האָבן זיי זיך צע־

טײלט זיך באַזונדערע גרופּעס און געקעמפט פאַר השפעה אויפן פאָלק, אין בית־המקדש, אין קיסרלעכן הויף.

ווער־זשע פון זײ זײנען געווען די אמתע און ווער די פאַלשע, אויב אַלע האָבן גערעדט אין יהוהס נאָמען?

אין די לעצטע יאָרן פון מלכות יהודה, ווען דער קאַמף צווישן די פאַרשײדענע גרופּעס נביאים איז געווען באַזונדערס שטאַרק, ווען די פּאָליטישע לײדנשאַפטן האָבן פאַרכאַפּט גרויסע שיכטן פון דער באַפעלקערונג, פאַרשווינדט אָפט אפילו דער נאָמען פאַלשע און בײדע גרופּעס ווערן, אײנפאַך, אָנגערופן נביאים. ווען ירמיהו דערצײלט וועגן זײן קאַמף מיטן נביא חנניה, רופט ער אים ניט פאַלשער נביא, נאָר פּשוט—דער נביא חנניה. ער, ירמיהו, איז אַרומגעגאַנגען מיט אַ יאָך אויפן האַלדז צו ווײזן, אַז פאַרוועגט און פאַרשקלאַפט וועט ווערן ירושלים, און דער נביא חנניה האָט פון אים אַראָפּגעריסן דעם יאָך, צו ווײזן אויף דער באַפרײאונג, וואָס שטײט פאַר ירושלים.

מיר וואָלטן געקענט דעם נאָמען „אמתע נביאים“ צושרײבן די יעניקע, וועמעס געזעלשאַפטלעכער און פּאָליטישער פּראָגנאָז האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר באַרעכטיקט, איז געוואָרן פאַרווירקלעכט. וועמעס רײד, הײסט דאָס, זײנען געווען אמתע, הגם אין זײן צײט ניט באַליבט און ניט פּאָפּולער. פאַר פאַלשע נביאים, די יעניקע, וועלכע האָבן ניט ריכטיק פאָרגעזאָגט דעם גאַנג פון די געשעענישן, הגם זײ האָבן אויך גערעדט אין יהוהס נאָמען. אַזאַ סימן צו אונטערשײדן די אמתע פון די פאַלשע נביאים ווערט אויך אָנגעוויזן אין „דברים“ (יח׳ 20—22).

אָבער אויך דער סימן איז ניט אַבסאָלוט אויסגעהאַלטן. דער נביא אלישע, אין וועמעס אמתקײט מען צווײפלט ניט, האָט געראָטן דרײ מלוכות, אפרים, יהודה און אדום גײן אין קריג מיט מואב. דער קאַמף אָבער איז געווען אַן אומגליקלעכער פאַר ישראל, און מואב האָט צום סוף געזיגט. אויב אפילו דער נצחון פון מואב איז ניט געווען אַזוי גרויס, ווי דאָס באַרימט זיך דער קיסר פון מואב מישע אין זײן פאַרבליבענער מצבה, אָבער דאָך געזיגט האָט מואב, און אלישעס נביאות האָט זיך אַזוי אַרויסגע־

איז פאר ניט אינגאנצן ריכטיק. דאָסזעלבע געפינען מיר בא אייניקע נביאות פון ירמיהון.

ווען די נביאים־דיכטער פאסט צו זאָגן:

—איך וואָלט ניט וועלן מײַן נבואה זאָל מקוים ווערן!—

די נביאים האָבן געהאט אין זינען איבערהויפּט שטראָפן דאָס פאָלק און זײַנע פירער. זיי האָבן געדראָט מיט אלדאָס שלעכטס, כדי מען זאָל בעסער ווערן און דאָס שלעכטס זאָל ניט פאָרקומען.

דער ספר דברים, וואָס איז לויט אייניקע סמנים א נביאים ווערק, אינטערעסירט זיך אויך מיט דער פראגע פון אונטערשיידן דעם אמתן נביא פון פאלשן.

אין דער צייט, ווען דאָס בוך איז פארפאסט געוואָרן איז, קענטיק, די פראגע געווען זייער אקטועל, און אין קאפיטל 13 ווערט געמאכט א פרווו אונטערצופירן אַן אידעישן אונטערשייד. ניט דעם אויסער־לעכן סימן פון פארווירקלעכונג פונם נביאס רייד, נאָר אַן אינערלעכער, אָפּהענגיק פון דעם אינהאלט פון דער נבואה.

דער נביא מוז גיין און פירן אין יהוהס וועג!

אויב אָבער ער רעדט פאר אנדערע געטער, איז אפילו, אויב זײַנע רייד ווערן מקוים, זײַנע פארויסזאָגונגען און סימנים ווערן פארווירקלעכט איז ער מערניט ווי א פאנטאזיאָר, וועלכער מוז געטויט ווערן.

דער נביא ירמיהו איז דעם גאנצן לעבן געשטאנען אין קאמף מיט די פאלשע נביאים. זיי האָבן אים פארביטערט דאָס לעבן און ער רופט זיך אָפּ וועגן זיי מיט כעס און צאָרן. ער זעט אין זיי דעם אומגליק פון יהודה און שילט זיי, געפינט פאר זיי די ערגסטע ווערטער. און אויך ער גיט אַן אָביעקטיוון פרינ־ציפּיעלן סימן אונטערצושיידן די אמתע פון די פאלשע נביאים. זײַן סימן איז זייער נאָענט צו דעם, וואָס מיר האָבן פריער געזאָגט, אַז דער אמתער נביא איז שטענדיק אין אָפּאָזיציע צו דער הערשנדער מאכט.

ירמיהו מיינט, אַז אויב דער נביא זאָגט פאר שלעכטס,

מלחמות, מאָרד. איז ניטאָ קיין גרונט, פאַר וואָס אים ניט צו גלייבן. אויב אָבער ער רעדט וועגן פרידן, וועגן שלום אין אײַנ־קלאַנג מיטן ווילן פון פאָלק און פון הערשער, מוז מען אָפּ־וואַרטן, ביז דאָס וועט פאַרווירקלעכט ווערן, און דעמאָלט וועט מען ערשט זען, אויב דאָס איז געווען אַן אמתער נביא. פאָ־רויסזאָגן גוטס לויטן ווילן פון הערשער און פאָלק האָט געלויגנט און איז ניט געווען קיין סימן פון אמתער נבואה. ווען דער נביא האָט אָבער פאָרויסגעזאָגט שלעכטס קעגן ווילן פון דער מערהייט און אַפילו געליטן דערפאַר, האָט עס געקענט פאַסירן נאָר לויט יהוהס פאָדערונג.

דאָ דאַרף מען זוכן דעם שליסל צו דער פראַגע. אייניקע געלערנטע (הערמאַן גונקעל, סעלין א. א.) טיילן די נביאים אין צוויי גרופּעס: פאַלשע און אמתע. די פאַלשע נביאים האָבן אוֹלכע, וואָס שטראָפן, זאָגן פאַר שלעכטס, אומגליק, מפּלות און פאַרקערט, נביאים, וואָס טרייסטן, קומען מיט גוטע רייד וועגן ישועות, נצחונות. פאַר געוויסע היסטאָרישע פעריאָדן, באַזונדער פאַרן חורבן, איז דאָס דער סימן צו אונטערשיידן אמתע פון פאַלשע נביאים. מערניט נאָכן גלות בבל, ווען די לאַגע האָט זיך אינגאַנצן געביטן, און מען האָט געדאַרפט מונטערן און טרייסטן דאָס פאָלק, איז אויך דער אמתער נביא געוואָרן אַ „גוטער" נביא.

דער נביא ישעיהו דער צווייטער, וואָס האָט געלעבט אין דער צייט, ווען יידן האָבן זיך געקערט פון בבל צוריק אַהיים אין ארץ־ישראל, הייבט אָן זײַנע נביאות מיט: „טרייסט, טרייסט מײַן פאָלק!" כאַראַקטעריסטיש, אַז דער נביא דערמאָנט אינגאַנצן ניט די פאַלשע נביאים. ער האָט אַליין איבערגענומען זייער אַרט נבואה, זייער טאַקטיק, און הגם אויך בײַ דעם נביא איז „די צונג שאַרף ווי אַ שווערד", אָבער ער איז געווענדעט קעגן אַנדערע פעלקער. פאַר ציון האָט ער נאָר גוטע, טרייסט־ווערטער.

פריער אָבער, ווען די יידן האָבן געלעבט און געזינדיקט אויף דער אייגענער לאַנד, אין דער אייגענער מלוכה, איז דער אמתער נביא געווען דער, וואָס האָט געשטראָפט, געמוסרט, גע־דראָט מיט אונטערגאַנג. יהוה איז דער איינציקער גאָט פון

אוראלטע צייטן, וואָס שאנעוועט ניט זיין אייגן פאָלק, נאָר, פאַר־קערט, וועט אים אַליין אומברענגען. באַזונדער קלאָר איז עס באַם נביא עמוס. ער צעשלאָגט די אַלגעמיינע האָפענונגען אַף „יהודס טאָג". ניט קיין גליקלעכער, נאָר אַן אומגליקלעכער וועט זיין דער טאָג:

ווי צו די, וואָס גלויבן נאָך יהודס טאָג!
צו וואָס באַדאַרפט איר אים?
אַז פינסטער איז דער טאָג, אַן ליכט!
ווי אַ מענטש, וואָס אַנטלויפט פון אַ לייב,
פאַלט אַרויף אַף אַ בער!
לויפט אַריין אין אַ שטוב
און שפּאַרט זיך אָן אָן אַ וואַנט,
און עס בייסט אים אַ שלאַנג!
פינסטער איז יהודס טאָג,
פאַרהושכט, אָן שיין, אָן ליכט!

די פאַלשע נביאים זיינען דאָס געווען די, וואָס האָבן „געגלויבט נאָך יהודס טאָג", וואָס האָבן געמאָלט בילדער מיט העלע, ראָזע פאַרבן.

ירמיהו זאָגט איראָניש, אַז ער וועט אָנטרינקען די נביאים מיט ביטער־וואַסער, זיי אָנעסן מיט ביטערע גראָז, זיי זאָלן אַזוי ניט חנפענען, ניט ריידן אַזוי זיס.

צוליב דעם, וואָס די אמתע נביאים זיינען געווען קעגן דער מאַכט, קעגן דער מערהייט, האָט זיך אָפט באַקומען, אַז זיי האָבן באַליידיקט די נאַציאָנאַלע געפילן פון פאָלק. עס האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז זיי פאַרראַטן די אינטערעסן פון דער מלוכה.

אין ירמיהוס צייטן האָט זיך טאַקע באַשאַפן אַזאַ לאַגע און מען קען ניט אינגאַנצן באַשולדיקן די נביאים, וואָס האָבן אים פאַרפאָלגט. ירושלים האָט דאַן איבערגעלעבט די שרעקלעכע טעג פון בבלס באַלאַגערונג. די אויפגאַבע פון די נביאים, די גייסטיקע פירער פון פאָלק, איז געווען וועקן די מוט, שטאַרקן דעם ווידערשטאַנד. און דאָ קומט ירמיהו און שיט זאַלץ אַף די ווונדן מיט זיינע נביאות, שוואַכט אָפּ דעם מוט באַם פאָלק

און באַ די קריגסלייט. און עס איז קיין וואונדער ניט די שנאה און פאַרפאָלגונגען, וואָס ירמיהו האָט אַרויסגערופן.

ירמיהו אַליין האָט פאַרשטאַנען זיין טראַגישע לאַגע, און צוזאַמען מיט די קללות, פיינטשאַפט, וואָס ער שיט אָף זיינע קעגנער, רייסן זיך באַ אים אַרויס אויך אַנדערע מאָטיוון:

„די הארץ איז אין מיר צעבראָכן צוליב די נביאים,
אַלע מיינע ביינער זיינען צעטרייסלט.
איך גיי אַרום, ווי אַ שיכורער,
ווי אַ מענטש, וועמען ווייַן האָט באַהערשט".

צו פאַרייביקן דעם נאָמען פון די אמתע נביאים און לאָזן אין שאָטן די פאַלשע האָט מיטגעווירקט אויך אַן אויסער־ליבע מיבה. געשיכטע איז דאָס, וואָס מען פאַרשרייבט. און אָט די נביאים, וואָס האָבן אַליין געשריבן, אָדער אין וועמעס נאָמען אַנדערע האָבן געשריבן, זיינען צוגערעכנט צו די אמתע, און די קעגנער זיינען אינגאַנצן פאַרשווּנן, אָדער צוגעשריבן צו די פאַלשע.

די יונגע נביאים פון שמואלס שול, די הויף־נביאים גד און נתן זיינען געווען די ערשטע כראָניקע־שרייבער. ירמיהו, וועלכער דערציילט אויספירלעך וועגן זיינע נביאות דערציילט אויך פון דעם, ווי זיין אָנהענגער און סעקרעטאַר ברוך, דער זון פון נריה, פלעגט דירעקט פאַרשרייבן זיינע רייד. גאָט אַליין זאָגט צו ירמיהון:

„פאַרשרייב זיך די רייד, וואָס איך האָב צו דיר גערעדט, אין אַ בוך" (ירמיהו ל, 3—1).

דער נביא יחזקאל, וועלכער האָט געלעבט אין דער צייט, ווען די נביאות איז שוין געגאַנגען באַרג אַראָפּ, זאָגט פאָר דעם גורל פון די פאַלשע נביאים:

„טיף אין פאָלק וועלן זיי ניט אַריינקומען, און אין די שריפטן פון ישראלס הויז וועלן זיי ניט אַריינגעשריבן ווערן".

די אמתע נביאים האָבן געהאַלטן אין האַנט דאָס פאַר־שרייבן, געווען באַוואָפנט מיט טינטער אָף די לענדן (יחזקאל ט) און געבליבן אין דער געשיכטע אומשטערבלעך, מיט אַ גוטן נאָ־

מען, די קעגנער זיינען אריינגעוואָרפן געוואָרן אין תהום פון פאַר־געסן ווערן.

נאָך דעם אַלעמען בלייבט דאָך דער אונטערשייד אויך אין אינערלעכן צושטאַנד פון אמתן און פאַלשן נביא. דעם פאַלשן פעלט דער אינערלעכער ברען, די גאַנצקייט און איבערגעבנקייט פון אמתן נביא. דאָס שוואַכט אָפּ דעם ווידערשטאַנד פון פאַלשן נביא אַריבערצוטראָגן די צרות און פאַרפאָלגונגען פאַר זיינע איבערצייגונגען. אין פערזענלעכן און פאַמיליען־לעבן איז אַזאַ נביא ניט אויסגעהאַלטן. ניט קיין פעסטע, עטישע פערזענלעכקייט. דער אמתער נביא איז אַ ביישפיל פון אַ פאָזיטיוו אויסגעהאַלטענער פערזענלעכקייט. דער פאַלשער נביא איז אַ האַלבער נביא און דאָס גיט די פעסטקייט, רעכט און מוט ירמיהון צו וואַרפן אַזאַ נביא אין פנים:

— דיך האָט גאָט ניט געשיקט!

דאָס ניט איבערלעבן די נבואה מיטן גאַנצן פיבער פון דער נשמה, פירט דעם פאַלשן נביא צו פשרות, שלום מאַכן מיט דער מאַכט, מיט דער ווירקלעכקייט, מער אונטערוואַרפן זיך דעם פאַר־לאַנג פון פאָלק, איידער דיקטירן אים גאָטס פאַרלאַנג. און דאָס ברענגט דערצו, אַז דער פאַלשער נביא נעמט קוקן אַפן אַרומיקן לעבן, אַף דער צוקונפט, ניט אַזוי פינסטער און טרויעריק, ווי דער אמתער נביא.

די נביאים פון סאציאלן קאמף
עמוס און מיכה.

עמוס

ניט ווייט פון בית-לחם, אפן גרעניץ פון די פרוכטבארע פעלדער פון אפרים און די מדבריות פון יהודה, געפינט זיך די שטעטל תקוע, ווו עס איז געבאָרן געוואָרן דער ערשטער פון די נביאים-שריפטשטעלער און איינער פון די גרעסטע נביאים—עמוס.

געבאָרן און אויפגעהאָדעוועט אין יהודה, איז עמוס געקומען מיט זיינע נביאות אין אפרים, ווו ער האָט געפונען פאַר זיך דעם פאַסיקן נויטיקן אָרט.

פון 837-טן יאָר פאַר קר. ג., ד. ה. פון דער צייט אָן, וואָס יהוא האָט אַראָפּגעוואָרפן אחאבס דינאַסטיע, אויסגעראָטן דעם בעל-קולט און אָפיציעל איינגעשטעלט דעם דינסט צו יהוהן, ביז עמוסן, ד. ה. גאַנצע 70 יאָר, ווייסן מיר גאָרנישט פון די נביאימס טעטיקייט, די נבואה האָט זיך ווי איבער-געריסן.

דאָס איז געווען די צייט, ווען יהוהס נביאים זיינען געווען פּריוויליגירטע, זיינען געוואָרן הויף-נביאים, ענלעך צו דודס צייטן. דער קולט פון די בעלים איז נאָך געווען טיף איינגעוואָרצלט אין פאָלק, אָבער די הויף-נביאים האָבן ניט געקעמפט קעגן דעם. זיי האָבן פאַרלאָרן זייער התלהבות און זיך רויק איינגעלעבט אין לאַנד.

עמוס, וועלכער האָט אויפגעריסן די נביאישע קאַסטע, האָט

פריער ניט געהערט צו זיי, נאָר איז געקומען פון דער זייט. ער איז ניט געווען קיין נביא און ניט קיין זון פון אַ נביא, נאָר אַ פּאַסטעך, געקליבן ווילדע פייגן.

די צוויי שטריכן פון זיין ביאָגראַפיע האָבן באַשטימט דעם גורל פון זיין נבואה. ער איז ניט געווען געבונדן מיטן נביאישן שאַבלאָן און איז אויסגעוואַקסן פון נידעריקע סאָציאַלע שיכטן, וואָס האָט געגעבן אינגאַנצן אַ נייע ריכטונג זיינע נביאות, אויפגעהויבן זיי אין נייע און ווייטע הימלען.

אפרים האָט איבערגעלעבט די בעסטע און רייכסטע צייטן. דער גרעסטער פיינט פון אפרים, אַרם, איז צעקלאַפּט. די גרויסע ערדבאַזיצער זיינען רייך און מעכטיק. שומרון איז אויסגעפּוצט מיט פּאַלאַצן, פּאַרטרונקען אין גערטנער און סעדער. איינמאָל, אין הארבסט יום-טוב פון 768 פאַר קר. ג. ווען די פריילעכע געצנדינער האָבן מיט ווייַן און הורעריי אויסגעדריקט זייער שמחה פאַר די געטער, איז געקומען דער פּאַסטעך עמוס אין אַלטן הייליקן בית-אל און גענומען ריידן באמת שרעקלעכע רייד.

מיט אַ טאָן פון אַ קלאָג-ליד, ווי מען באַקלאָגט אַ נאָענטן מת, האָט עמוס גענומען באַקלאָגן די בליענדע מלכות ישראל, פאַרויסזאָגן דאָס ערגסטע און אומגליקלעכסטע פאַרן פאָלק און לאַנד. אָבער גאָט און לאַנד איז געווען דעמאָלט איין און דאָסזעלבע און דאָס אונטערגאַנג פון לאַנד, הייסט דער אונטערגאַנג פון גאָט. פאַרויסזאָגן אַזאַ אונטערגאַנג הייסט לעסטערן גאָט. און דאָס ווערט געטאָן אין דער הייליקער שטאָט בית-אל אפן הייליקן יום-טוב.

דאָס קען ניט טאָן אַ הויף-נביא, דאָס קען נאָר טאָן איינער פון דער זייט:

נאָך אומפאַרשטענדלעכער זיינען געוואָרן עמוסעס רייד, ווען ער האָט געענטפערט אויף דער פראַגע:

— ווער וועט דאָס זיין דער, וועלכער וועט אומברענגען דאָס לאַנד און די געטער?

— דאָס איז יהוה — גאָט אַליין!

ער אַליין וועט פאַרבערנען דאָס לאַנד, ברענגען דעם פיינט און פאַרניכטן זיינע הייליקייטן!

דאָס פאָלק איז צערודערט, געריצט פון אַזעלכע רייד און דער כוהן פון בית־אל אמציה, דער אָפיציעלער דינער פון גאָט, זאָגט צו עמוסן:

— אַנטלויף אין יהודה, דאָרט עס דיין ברויט און האַלט דיינע נביאות! אין בית־אל אָבער זאָלסטו מער קיין נביאות ניט זאָגן. דאָ איז אַ מלוכה־הויז, דעם קיסרס הייליקטום.

אָבער עמוס דערקלערט, אַז ער געהערט גאָר ניט צו דער נביאישער קאַסטע און רעכנט זיך גאָר ניט פאַר אַ נביא, נאָר גאָט האָט אים צוגענומען פון די שעפסן און געהייסן נביאות זאָגן אויף ישראל. ער האָט דערפילט אין זיך אַ קראַפט, געקומען אין די טויערן פון בית־אל און ווי אַ לייב אויסגעשריען גאָטס רייד:

ווער וועט זיך ניט דערשרעקן,
ווען אַ לייב שרייט?
ווער וועט רעדן ניט נביאות זאָגן,
ווען גאָט הייסט?

מער ווי אַנדערע נביאים דערמאָנט דאָ עמוס אליהון.

דעמאָלט האָט דער כוהן פאַרמאַסערט עמוסן צום קיסר ירבעם: — עמוס האָט געמאַכט אַ בונט אין ישראל אויף דיר. דאָס לאַנד קען מער ניט פאַרטראָגן זיינע רייד. ער זאָגט פאָר, אַז דער קיסר וועט שטאַרבן דורכן שווערד און ישראל וועט פאַרטריבן ווערן פון זיין לאַנד.

עס איז געבליבן אומבאַקאַנט, ווי ירבעם האָט רעאַגירט אויף אַזאַ נבואה. מעגלעך, אַז פאַרשיכורט פון וויין, ווילטיק און גצחון, האָט ער ניט געלייגט קיין אַכט אויפן פאַסטעכס רייד.

דאָס איז אָבער אַלץ, וואָס מיר ווייסן פון עמוסעס לעבן. אייטער הייבט זיך אָן דער אויסגעשריי פון לייב, גאָטס ווערטער, צו וועלכע מען מוז זיך צוהערן.

דער וויכטיקסטער מאָמענט אין עמוסעס נביאות, זיין נביאישער פאַטאָס, איז דער קאַמף מיט די עוולות, וואָס די

רײַכע טוען די אָרעמע און דער ביטערער סוף, וואָס וועט קומען אויף די ציטווײליקע הערשער.

די צײַטן פון ירבעם II אין מלכות ישראל איז געווען דער גלענצנדער פעריאָד פון דער מלוכה. קײנמאָל איז אפרים ניט געווען אזוי רײַך און גרויס ווי פאר ירבעמען. זאט און זאָרגלאָז האָט געלעבט די אריסטאָקראַטיע פון אפרים: עס זײַנען אויסגעוואקסן גרויסע שטעט, בית־אל איז געוואָרן ניט נאָר א הייליקטום, נאָר אויך א האנדלס־צענטר. די שטעט זײַנען געוואקסן אפן חשבון פון דאָרף. די סוחרים האָבן געפירט א רײַכן, אויסגעלאסענעם לעבן צוזאמען מיט די כּוהנים און ערד־מאגנאטן. די אָרעמע פויערים אָבער האָבן אלץ שווערער געאַרבעט און ווײניקער באקומען.

די געצנדינערײַ האָט די זאָרגלאָזיקייט און זאטקייט פארוואנדלט אין א קולט, אין א הייליקייט. די פעטס פון די קרבנות האָט זיך צוזאמען מיטן טײַערן ווײַן געגאָסן פאר די גאָלדענע קעלבער פון בית־אל און דן. אין אָט קומט אָן אָרעמער פאסטעך און שיט פעך און שוועבל. זאָגט פאָר א פינסטערע צוקונפט, דעם אונטערגאנג פון די רײַכע און דער אריסטאָקראַטיע.

פון עמוסעס ברוסט האָט זיך אַרויסגעריסן דער פּראָטעסט פון דאָרף קעגן שטאָט, דער ווײ־געשרײַ פון באגזלטן אָרימאַן קעגן דעם רײַכן רויבער!

צווישן די פיל שלעכטס, וואָס האָט געהערשט אין אַרומיקן לעבן, וויל עמוס געפינען דעם צענטער, דאָס ערגסטע פון דאָס שלעכטע, דאָס בײַזסטע פון אָרום. ער מאכט א שפּאציר איבער די אַרומיקע לענדער, איבער די קיסרלעכע הויפן, איבער דמשק, עזה, צר, אדום, עמון און מואב און זוכט אויס בא זײ דעם לעצטן טראָפּן, מיט וועלכן זײ האָבן איבערגעפולט דעם בעכער פון זינד און צוליב וואָס זײ וועלן אומקומען. וואָס מען קען אָבער ניט פארגעסן און מוחל זײַן דעם פאָלק ישראל, איז דאָס, וואָס זײ פארקויפן פאר געלט דעם גערעכטן, דעם אָרעמאַן.

פארקליבן זיך אין די שײנע, רײַכע פאלאצן, אָנגעפילט מיט רויב, פארברענגען זײ זײער לעבן אין פארגעניגן און ווײלטיק.

אין דעם זינען איז די אַריסטאָקראַטיע אומעטום גלייך, אומעטום דיזעלבע עוולות. צו די פּאַלאַצן פון אשדוד (פלשתים) און מצרים קען מען נאָך צוגעבן די ווילעס אַף די בערג פון שומרון.

בּאַ דער פאַרשיכורטער, זאַטער אַריסטאָקראַטיע זעט עמוס נית קיין גייסטיקן פונק. די שטראָף, וואָס וועט אַף זיי קומען איז אַ פאַרדינטע.

זיי ליגן אַף די גוטע העלפנביין־בעטן,
ציען זיך אַף די ווייכע געלעגערס,
עסן די געשטאָפּטע רינדער,
און צימבּלען אַף די האַרפּן־סטרונעס.

פאַרטרונקען און פאַרהוליעט זעען נית די רייכע, וואָס עס טוט זיך אַרום זיי, אַרט זיי נית אַפן בראָך פון לאַנד, פילן שוין גאָר נית דעם אונטערדריקטן.

און יהוה שווערט:

דערווידער איז מיר יעקבס גרויסקייט!
פיינט האָב איך זיינע פּאַלאַצן!
צעקלאַפּן וועל איך זיין שטאַרקייט!
צערייסן וועל איך זיין פעסטקייט!
און אַ פאָלק פון דרויסן
וועט איינעמען און באַצווינגען ישראל!

עמוס איז דער ערשטער נביא, בּאַ וועלכן מיר געפינען דעם פּראָטעסט קעגן סאָציאַלער עקספּלאָאַטאַציע. די רייד גייט בּאַ אים נית נאָר וועגן גבירים און אָרימע לייט, זאָטע און הונגעריקע, שטאַרקע און שוואַכע. בּאַ עמוסן שטרעבּט דער רייכער איינצושלינגען דעם אָרעמען, אויסראָטן אים. זיי, די שטאַרקע האַלטן אין האַנט דאָס נויטיקסטע — די בּרויט. זיי וואַרטן אויס ביז עס וועט טייערער ווערן, בּיז דער אָרעמער וועט זיך מער נויטיקן, זיי העכערן די פּרייזן, פאַלשעווען אין וואָג, אַנשטאָט בּרויט פאַרקויפן זיי דעם אָפּפאַל פון בּרויט. זיי ווילן פאַר זייער געלט אָפּקויפן דעם אָרימאַן, דעם אביון פאַר אַ קלייניקייט, פאַר אַ פאָר שיך.

און דער נביא שווערט אין יהוהס נאָמען, אז דאָס וועט ער אייביק נים פארגעסן.

אין מיטן טאָג
וועל איך די זון פארפינסטערן!
דעם יום־טוב אין טרויער
און די לידער אין קלאָג פארוואנדלען!
אין זייער גאוה,
האָבן די הערשער
אָן גאָטס וואָרט פארגעסן.
עס וועלן קומען טעג,
און איך וועל שיקן
א הונגער אין לאנד:
נים א הונגער נאָך ברויט,
נים א דאָרשטן נאָך וואסער,
נאָר נאָך גאָטס רייד!

עמוס איז דער נביא, פאר וועמען די צוקונפט איז נים א ריי צופעליקייטן, נאָר א באוווסטזיניקער פראָצעס. יעדער פאָרפאַל האָט זיין סיבה אין דער פארגאנגענהייט. שלעכטס און עוולות מוזן געמשפּט און באשטראָפט ווערן, דאָס גוטע מוז באלוינט ווערן. אַף דער וועלט הערשט די פאראנטוואָרטלעכקייט פון קלאסן און פעלקער. די צוקונפט איז נים באשטימט פארויס דורך א בלינדער קראפט, נאָר איז אָפּהענגיק פון דער פארגאנגענהייט, אין דער געשיכטע הערשט צוועקמעסיקייט און געזעצלעכקייט!

אזעלכע געדאנקען האָבן אוועקגעשטעלט די גאנצע נבואה אַף אנדערע יסודות. דער נביא איז נים קיין טרעפער פון דער צוקונפט, נאָר איר שעפער און פאָרשער. ער פאָדערט פון פעל־

קער און מענטשן גערעכטיקייט און נאָר אין דעם פאַל, אויב מען וועט אים ניט האָרכן, וועט קומען דער אונטערגאַנג.

אַזאַ נייער אַריינדרינגען אין דער צוקונפט, די מאָס פון סאָציאַלן יושר און גערעכטיקייט, מיט וועלכער עמוס איז צוגע־גאַנגען צו דער וועלט, האָט געבראַכט עמוסן צו דעם אינטער־נאַציאָנאַלן ברייטן באַנעם פון דער געשיכטע.

סאָציאַלע אונטערדריקונג, דאָס ברוטאַלע הערשן פון שטאַרקן איבערן שוואַכן איז אַן אַלגעמיין פאַרשפּרייטע דערשיינונג און סאָציאַלער יושר און גערעכטיקייט דאַרפן זיין אומעטום.

עמוסעס נביאות פאַרשפּרייט זיך שוין ניט נאָר איבער ישראל. דער אויסגעשריי פון לייב טראָגט זיך איבער גאַנץ סיריען, ער הערט זיך אין דמשק, אין עזה, צור, עמון, מואב און צום לעצטן שוין איבער יהודה.

דאָ קומט עמוס צום ערשטן מאָל מיטן באַגריף פון אינ־טערנאַציאָנאַלער רעכט. ער שטראָפט די אַלע דערמאָנטע פעל־קער דערפאַר, וואָס אין קאַמף צווישן זיך האָבן זיי פאַרגעסן אן מענטשלעכקייט און ברידערלעכקייט. ישראל ווערט געשטראָפט פאַר סאָציאַלער אומגערעכטיקייט!

אין זיינע באַציונגען צו יום־טובים, צו קרבנות און אפילו צו דער יידישער געשיכטע איז עמוס דער רעוואָלוציאָנער, וועל־כער האַלט ווייניק פון אַלטן יחוס און ברעכט די אַלטע באַגריפן און מנהגים. אפילו דאָס אַרויספירן די יידן פון מצרים, מיט וואָס עס גרויסן זיך אַנדערע נביאים, איז עמוס מבטל.

— „איר—די קינדער פון ישראל, זאָגט יהוה, זייט פאַר מיר דיזעלבע וואָס די כושים. אמת, איך האָב ישראל אַרויסגע־צויגן פון מצרים, אָבער אויך די פלישתים פון כפתר און אַרם פון קרעטאַ האָב איך אַרויסגעצויגן!" (עמוס ט' 7). דער נביא פון פראָסטן פאָלק לאַכט פון היסטאָרישן יחוס.

עמוסעס באַציונגען צו יום־טובים, צו קרבנות זיינען פול

מיט פֿאַרביטערטקייט, מיט גאַל. אַזאַ האַס, אַזאַ עקל צו קרבנות צום אויסערלעכן קולט געפֿינען מיר בײַ קיין נביא ניט.

איך האָב פֿײַנט אײַערע יום־טובים!
מיר האָבן דערעסן אײַערע קרבנות!
אײַערע מתּנות וויל איך ניט האָבן!

איך קען ניט אָנקוקן אײַערע שעפּסן!
נעמט צו פֿון מיר אײַערע געזאַנגען!
איך וויל ניט הערן אײַערע האַרפֿן!

פֿערציק יאָר זײַט איר אָפּגעווען אין מדבר,
האָט איר ווען געקוילעט פֿאַר מיר אַ קרבן?
געבראַכט פֿאַר מיר אַ מתּנה?!

דער נביא, וואָס האָט שאַרף אַרויסגערוקט דעם באַגריף פֿון משפּט, האָט נאָך געהאַט אַ באַזונדערן גרונט פֿאַר זײַן שׂנאה צו קרבנות. דאָס געריכט איז געווען אָנגעשטעלט פֿון שטאַרקן און פֿאַרקויפֿט צום רײַכן. אַ מתּנה דעם ריכטער, דאָס פֿאַרקויפֿן דעם געזעץ לטובֿת דעם רײַכן, איז געווען אומעטום און עמוס האָט אין קרבן דערפֿילט דעם בײַגעשמאַק פֿון שוחד, פֿון וועלן אונטערקויפֿן גאָט. דער נביא פֿון משפּט האָט דאָס ניט געקענט פֿאַרטראָגן.

ער איראָניזירט אַפֿילו איבער אָפּהיטן שבת און ראש חודש, אויב דאָס טוען די רײַכע סוחרים, וואָס וואַרטן נאָר דער שבת זאָל אַריבערגיין, כּדי ווײַטער נעמען האַנדלען פֿאַלש, אָפּנאַרן אין וואָג און מאָס, „אָפּקויפֿן דעם אָרימאַן פֿאַר געלט, דעם אבֿיון פֿאַר אַ פּאָר שיך".

בײַ עמוסן זײַנען צוזאַמענגעבונדן די סאָציאַלע פֿאַרהעלטענישן מיט די באַגריפֿן וועגן גאָט, רעכט, עטיק, מיט דער געשיכטלעכער צוקונפֿט. דער יסוד זײַנען די סאָציאַלע באַציונגען. עמוס וואַקסט אויס פֿאַר אונדז, ווי אַ נביא מיט אַ צענטראַלער אידעע, מיט אַן אײנהייטלעכער וועלט־אָנשויונג.

עמוסעס שפּראַך.

אויב מיר פאַרעכענען עמוסן פאַרן ערשטן פון די נביאים דיכטער, מוזן מיר זיך באַזונדער אָפּשטעלן אַף זיין שפּראַך. דאָס איז אַ שול פאַר אַלע שפּעטערדיקע נביאים.

מיר פילן אַן אינערלעכן צויבער, אַ גרויסקייט און רייכקייט אין שפּראַך פון די נביאים. זי איז מעטאַפאריש, קורץ, שלאָגע־דיק, רייך אין ווערטער און בילדער.

עמוס איז מיט זיין קראַפט פון וואָרט, בילדערישקייט און באַגייסטערונג געוואָרן דער לערער פאַר אַנדערע נביאים. ער האָט צו טאָן מיט דער אַרומיקער נאַטור: די זון און די לבנה, די בערג און טאָלן, טאָג און נאַכט, די וועלדער און פעלדער דינען אים פאַר זיינע בילדער. דער אויסדרוק „שלאַגווערטער" פּאַסט פאַר עמוסן בוכשטעבלעך. איר פילט אין זיינע שטורעם־רייד ממש ווי קלעפּ איבערן קאָפּ פון די, אַף וועמען דער נביא גיסט אויס זיין צאָרן. אין זיינע בילדער זיינען די פאַרבן אַזוי געדיכט, אַז איר לעבט זיי איבער כמעט פיזיש. ער באַגנוגנט זיך ניט מיט דעם, וואָס ער דערמאָנט הונגער און דורשט, נאָר מאָלט אויס ווי דער הונגער קומט אָן, ווי עס הערט אויף צו רעגענען נאָך מיט דריי חדשים פאַרן שניט, ווי גאַנצע שטעט וואָגלען אַרום צו כאַפּן אַ טרונק וואַסער.

פאַרן נביא דעם פּאַסטעך זיינען לעבעדיק די בילדער פון דער נאַטור, פון די ווילדע חיות, פון לייב, פון בער און שלאַנג, וועלכע פאַרפאָלגן דעם מענטשן, וואָס קען זיך פון זיי ניט אויסבאַהאַלטן. דער פּאַסטעך פילט זיך היימיש, ווען ער ליגט און קוקט אַף די שטערן אין הימל. אָבער ער איז אויך גענוי באַקאַנט מיטן לעבן פון די רייכע און זאַטע, וועמען ער האָט אינערלעך אַזוי פיינט. די אינערלעכע שנאה צו די רייכע עקס-

פלואַטאָרן מאַכט לעבעדיק און אינהאַלטספול זײַן שפּראַך, ווען ער רעדט ווי „זיי, פּעטע, זאַטע און אויסגעכאַוועטע, וואַלגערן זיך אויף די ווייכע קישנס און צימבלען אויף די האַרפעס". פאַרנעמענדיק זיך, כלומרשט, מיט מוזיק.

אין קראַפט פון עמוסעס וואָרט פילן מיר דעמזעלבן סאָציאַלן פּאַטאָס, וואָס האָט אים באַגייסטערט און געשאַפן זײַן וועלטאָנשויאונג. צו די רייכע רויבער רעדט ער אין צווייטער פּערזאָן. ער ווייס ניט פון קיין חניפה, פון שאָנעווען, ער נוצט אויס די עפּיטעטן פון פּאַסטעך:

— הערט זיך איין, איר קי פון בשן, דעם אָרעמאַן צערויבט איר, דעם אביון צעטרעט איר!

אזוי רעדט עמוס צו די רייכע „מוזיקאַלישע" פרויען פון ישראל.

שפּעטער בײַ ישעיהון און הושען, בײַ די נביאים־אַריסטאָקראַטן, געפינען מיר ערטערווייז אַ געשליפענערע און רייכערע שפּראַך. אָבער כמעט אַלע וויכטיקע פאָרמעס פון דער דיכטערישער נביאים־שפּראַך האָבן מיר שוין בײַ עמוסן. אין דעם זינען איז ער באמת דער שעפער פון אַ נייער שול.

די ווירקונגען פון עמוסעס געדאַנקען וועגן משפט, געזעץ, געפינען מיר דירעקט בײַ מיכהן. די פירער, די קעפּ מוזן קודם כל זיך האַלטן אָן געזעץ. סאָציאַלע רעכט איז אַ מוז פאַר דער געזעלשאַפט.

שפּראַכלעך געפינען מיר בײַ אַנדערע נביאים אויסדרוקן פון עמוס. אפילו, דער קיסר פון דער נביאים־שפּראַך, ישעיהו נוצט עמוסעס אויסדרוקן. עמוסעס „געפאַלן, אויף מער ניט אופצושטיין, די יידישע יונגפרוי" (ה, 2) באַנוצט ישעיהו שוין ניט נאָר פאַר דער יידישער יונגפרוי, נאָר פאַר דער גאַנצער וועלט (כד, 20).

ירמיהו נעמט בײַ עמוסן די פאָרמע פון דער נביאישער ווענדונג.

גאָט פרעגט דעם נביא: „וואָס זעסטו?"

דער נביא ווייזט אָן קאָנקרעט, וואָס ער זעט מיט די

אויגן (אַ קאָרב מיט האַרבסט-פּרוכטן... אָדער אַ מאַנדל צווייג...)

דעמאָלט דערקלערט אים גאָט דעם באַטייט פון דאָס קאָנקרעטעס, עפּנט אויף דעם סימבאָל. (עמוס ז׳3, ח׳ 2 און ירמיהו א׳ 11, כד׳ 3).

דער ווערטער-שפּיל, וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר די נביאים, געפינען מיר שוין בײַ עמוסן. אָבער דאָס איז ניט דער מאָדערנער ווערטער-שפּיל, וועלכער איז געבויט נאָר אויף דער ענלעכקייט פון די קלאַנגען, נאָר דער נביא עפּנט פאַר אונדז אַ טיפן פּסיכאָלאָגישן פּראָצעס, וואָס פאַרבינדט די מענער פון שפּראַך מיט די שטראַלן פון דער מענטשלעכער אויג, פון זעען.

עמוס, למשל, פאַרפאָלגט דעם געדאַנק פון האַרבסט, פון ענדע, קץ, וואָס מוז קומען אויף דער זינדיקער שלעכטער געזעל-שאַפט. דער געדאַנק פאַרנעמט אים, דרינגט דורך אַלע זיינע חושים און דעמאָלט דערזעט ער פאַר זיך אַ קאָרב מיט האַרב-סטיקע, ענדצוזומערדיקע פרוכט (כלוב קיץ). דעמאָלט פאַרפאָלגט אים שוין דאָס בילד. אויף דעם נביאס שפּראַך—יהוה באַווייזט אים— די האַרבסטיקע פרוכט שטייען אים פאַר די אויגן און צוזאַמען קלינגט דעם נביא אין די אויערן — ענדע, קץ — די ענדע, דער קץ מוז קומען.

דאָסזעלבע געפינען מיר בײַ ירמיהון מיטן מאַנדל-צווייג.

אַזוי פירט אונדז אַריין דער נביא אין לאַבאָראַטאָריע פון נביאות, עפּנט פאַר אונדז די טיפסטע, אײַדלסטע מענטשלעכע אי-בערלעבונגען.

און ווען מיר דערמאָנען זיך, אַז געווען איז דאָס אַן אוראַל-טער, פאַרהאַרטעוועטער פּאַסטעך, וואָס האָט זיך דערנערט מיט ווילדע פייגן, בלײַבן מיר דערשטוינט.

ווי דער ערשטער נביא-שריפטשטעלער, האָט עמוס געהאַט פאַר זיך אַן אויפגאַבע צו געפינען אַן אויסדרוק פאַר דעם צושטאַנד פון מענטשלעכע איבערלעבונגען, וואָס הייסט נבואה, געפינען אַ שפּראַך פאַר נביאות.

די אויפגאַבע האָט עמוס אויסגעפירט.

דער נביא מיכה.

דאָס איז געווען איינער פון די גרויסע נביאים, לויט זיינע הויכע געזעלשאַפטלעכע אידעאַלן. אונדז איז געבליבן פון מיכהס נביאות זיבן קליינע קאַפּיטלעך. דערפון ווילן נאָך די תנ״ך־פאָרשער אַראָפּרעכענען דעם טייל, וואָס ליגט אונטער אַ ספק, אויב ס'איז אָריגינעל מיכהס אָדער נאָר צוגעשריבן צו זיין נאָמען און באמת צוזאַמענגעשטעלט שפּעטער. אַזוי האָט געטראָפן אויך מיט אַנדערע ביכער פון די נביאים. די באַדייטונג אָבער פון די עטלעכע קליינע קאַפּיטלעך איז ווייט ניט צו מעסטן מיט זייער כמות־דיקן גרויס.

אונדז פעלן גענויע ביאָגראַפישע שטריכן וועגן מיכהן. אויך אַזוי ווי עמוס איז ער, ווייזט אויס, אַ זון פון פּראָסטן פאָלק. ער שיינט צו זיין אַן ערדאַרבעטער, בא וועמען דער אידעאַל פון זיצן „אונטערן ווייַנשטאָק און פייגנבוים”, איז דער אידעאַל פון רו און ווויל־טיק. ער פאַרורטיילט די גרויסע שטעט מיט זייערע סאָציאַלע עוולות. אויך דאָ איז ער דער פּאָרזעצער פון עמ״סן קעגן די שטעטישע גבירים. מיכה איז דער נביא קעגן „שומרון און ירושלים”.

מיכה האָט געלעבט אַרום זיבעטן יאָרהונדערט פאַר קריסטוס געבורט, אומגעפער אין דערזעלבער צייט. וואָס דער נביא ישעיהו, איבערגעלעבט דיזעלבע פּאָליטישע געשעענישן, דעם אונטערגאַנג פון אפרים. דעם אָנפאַל פון אשורן אף יהודה. דאָך פילט

זיך א גרויסער אונטערשייד צווישן די צוויי נביאים. אפּטמאָל אפילו א קעגנזאַץ. ישעיהו האָט געהערט צו די העכערע קרייזן אין לאַנד, געווען נאָענט צום קיסר, געשאַפן די פּאָליטיק פון יהודה. מיכה, פאַרקערט, שטורעמט די הערשער, „די קעפּ פון יעקב, די האַרן פון ישראל". ער האַלט אין איין פאָרויסזאָגן דעם אונטער-גאַנג פון ציון און ירושלים.

די צעטיילונג פון אפרים און יהודה שאַפט ניט ביים נביא קיין וואַנט צווישן די ביידע לענדער. ביידע זיינען זינדיק, ביידע שלעכט און זיינען גלייכע יחסנים:

ווו שטעקט יעקבס זינד?

— אין שומרון.

ווו געפינט זיך יהודהס געצנדינערײ?

— אין ירושלים.

דער וויכטיקסטער פּונקט פון מיכהס נביאות איז די אַל-וועלטלעכע צוקונפט-האַרמאָניע פון אייביקן פרידן, פון והיה באחרית הימים. דער אידעאַל, וועלכער איז ביז היינט געבליבן ניט צו דערגרייכן.

די שווערדן וועלן זיך פאַרוואַנדלען אין אַקערס,
די שפּיזן אין שניידמעסערס.
קיינער וועט מער ניט אויפהויבן זיין שווערד
אויף מלחמה צו האַלטן.
רויק וועט זיך יעדער זיצן
אונטער זיין ווייַנשטאָק
און אונטער זיין פייגנבוים.

א פולקומע אנטוואָפענונג, א גענצליכע דעמאָביליזאַציע, און די געווער וועט מען פאַרנוצן אויף פּראָדוקטיווע צוועקן.

מען וועט זיך גאָרניט לערנען מלחמה האַלטן, דאָס הייסט — גאָר אַנדערש איבערדערציען די מענטשהייט!

היינטיקע פאָרמעס פון פעלקער-בונד, דער אינטערנאַציאָנאַל, די אידעען פון פאַן-איראָפּע זיינען פיל בלייכער און זיינען פּאַ-ליאַטיוון אין פאַרגלייך מיטן נביאס צוקונפטס-האַרמאָניע.

די נבואה פון אַלגעמיינעם פרידן, דעם „והיה באחרית

הימים" געפינען מיר אויך בײַ ישעיהון, אויסגעדריקט מיט דיזעל-
בע ווערטער, וואָס מיכה. ווער פון זײ איז דער פּראָפעסער און
ווער דער פּאָפּולאַריזאַטאָר איז שווער צו זאָגן. מעגלעך, אַז צוליב
דער געפאַר, אײַנגעשלונגען צו ווערן פון די גרויסע וועלט-מלוכות,
האָבן זיך דערמאָלט אַרומגעטראָגן בײַ יידן אַזעלכע אידעען.

דאָס דאָט געקענט זײַן אַזאַ פּאַציפיסטישע פּראָגראַם, אַ מין
אינטערנאַציאָנאַלער מאַניפעסט.

אַנדערע תנ"ך-פאָרשער מיינען, פאַרקערט, אַז די אוראַלטע
צײַט איז נאָך ניט געווען מסוגל פאַר אַזעלכע געדאַנקען און זײ גע-
הערן ניט ישעיהון און ניט מיכהן, נאָר אַ שפּעטערדיקער צײַט,
און די רעדאַקטאָרן פון תנ"ך האָבן עס צוגעשריבן צו די ביכער
פון די נביאים.

בײַ מיכהן געפינען מיר נאָך דאָ אַרײַנגעפלאָכטן די אידעען
פון גײַסטיקער טאָלעראַנץ:

— יעדער פאָלק וועט גײן אין נאָמען פון זײַן גאָט און
מיר וועלן גײן אין נאָמען פון אונדזער גאָט—יהוה ביז אײביק.

פאַר דער אַלטער וועלט פון אָריענט איז אַזאַ אידעע
באמת אַ דערפינדונג, אַ וועלט-איבערקערעניש. יעדער פאָלק בלײַבט
בײַ זײַנע אייגנשאַפטן, בײַ זײַן גאָט, און פירט ניט מיט קײנעם
קײן מלחמה. דער גרויסער און שטאַרקער שלינגט ניט אַרײַן דעם
קלענערן און שוואַכערן, נאָר אַלע לעבן זיך אײן, שאַפן אַ פעלקער-
האַרמאָניע.

אָן ווײַטיק און פאַרדרוס, נעמט מיכה אָן די ראָלע פון יידישן
פאָלק ניט צו זײַן אַ שטאַרקע מלוכה, אפילו ניט קײן גרויסער
פאָלק.

ווי יעדער נביא, איז מיכה קודם כל דער ריטער פון אמת,
גערעכטיקײט. ווי עמוסעס אַ געטרײַער תלמיד נעמט ער זיך אָן
פאַרן שוואַכן, געפינט שאַרפע האַרבע ווערטער פאַר די מאַכט-
האָבער. דער באַגריף פון געזעץ, וועלכן אַלע מוזן זיך אונטער-
וואַרפן, איז אַרויסגערוקט קלאָר און בולט.

— וואָס האָבן באַדאַרפט וויסן די קעפּ פון יעקב, די האַרן פון ישראל? פרעגט מיכה, און דער ענטפער איז: — קודם כל דעם געזעץ. וואָס טוען זיי אָבער באמתן?

באַם פאָלק שינדט מען די הויט,
די ביינער צעבּרעכט מען אים,
ווי פלייש אין טאָפּ צום קאָכן,
צעשנײַדט מען אים.

דאָ פילט איר ממש דעם ווייטיק פון נביא, אַזוי ווי ער פּערזענלעך וואָלט געווען דער געליטענער פון ישראלס האַרן, פון יעקבס קעפּ.

מיכה איז געווען דער נביא, וואָס האָט געפּרוווט קאָנקרעט אָנווייזן, אין וואָס באַשטייט דער אידעאַל פון מענטשן, ווי זאָל מען זוכן דאָס פּאָזיטיווע באַם מענטשן.

הגיד לך אָדם מה טוב. — וואָס הייסט גוטס בא מענטשן?

דער ענטפער איז דערזעלבער: דער יושרדיקער געזעץ, דאָס האמעווען זיך צוליבן צווייטן, צוליבן געזעץ.

מיכה זאָגט אָפן, אַז אים איז טײַערער די גערעכטיקייט, די יושרדיקע באַציונג צווישן מענטשן מער, ווי די גרויסקייט פון דער מלוכה. שוין דעמאָלט האָבן די נאַציאָנאַלע פּאַטריאָטן געהאַט פאַשיסטישע טענדענצן: וויכטיק איז דער אויפבוי פון דער מלוכה. פאַר דעם ציל זיינען אַלע מיטלען כשר. בא מיכהן זיינען די ערגסטע מענטשן די „בוני ציון בדמים וירושלים בעולה״, די וואָס בויען אויס ציון מיט בלוט און ירושלים דורך עוולות. מיכהס צאָרן און פאַרדראָס איז געווענדעט קעגן די, וואָס טוען אָפּ זייערע פאַרבּרעכנס פאַרן ליכט פון פרימאָרגן, אומפאַר־שעמט, ווייל די מאַכט איז אין זייערע הענט.

מיכה געהערט צו די איינצעלנע נביאים, וואָס דערמאָנען משהן. נאָר ווען ירמיהו דערמאָנט משהן, ווי אַ רעליגיעזן פירער צוזאַמען מיט שמואלן, פאַרשטייט מיכה משהן ווי דעם היסטאָ־רישן פירער פון אַ פאָלק. ער דערמאָנט אויך די שלעכטע זיטן פון די יידישע מלוכה־מענער. די מעשים תעתועים פון אחאבס פאַמיליע קען מיכה ניט פאַרשווייגן.

אויך ווי אנדערע אמתע נביאים, איז מיכהן אויסגעקומען צו קעמפן מיט די פאלשע נביאים, וועלכע האבן זיך אין אלע צייטן געחנפעט צו די שטארקע, צו די מאכטהאבער, געפירט א קורצזיכטיקע פאליטיק, מיטן באוווסטזיין און שטאלץ פון זיין אידעאל שטעלט זיך מיכה פעסט קעגן אזעלכע נביאים:

אזוי זאגט יהוה:
וועגן די נביאים־פארפירער,
וואס בייסן זיך מיט די ציינער
און מיטן צונג ריידן זיי וועגן פרידן.
ווער עס גיט זיי אבער ניט אין מויל אריין,
קעגן יענעם גרייטן זיי א מלחמה!
נאר געטריבן פון געטלעכער קראפט
האב איך זיך אנגענומען מיט מוט און דרייסט
צו זאגן יעקבן, ווי שלעכט ער איז,
דערציילן ישראלן וועגן זיינע זינד!

מיכה איז דער איינציקער נביא, וועלכער ווערט ציטירט, אומגעפער, אין הונדערט יאר ארום, דורך ירמיהון. אין אלגעמיין איז צו באמערקן, אז די נביאים ריידן ניט וועגן אנדערע נביאים. מיכהן אבער דערמאנט ירמיהו און דאס בא אויסטערלישע באדינגונגען: ווי א פארטיידיקונג־מאטעריאל אין א פראצעס קעגן אים, ירמיהון.

אין זיין בוך (כו' 20—8) דערציילט ירמיהו, אז נאכ־דעם, ווי ער האט אין הויף פון בית המקדש געהאלטן זיינע נביאישע רעדע, געמוסרט דאס פאלק און פארויסגעזאגט חורבן פון לאנד, האבן אים אנגעכאפט די כוהנים, נביאים און פאלק, איבערגעגעבן צום געריכט מיט דער באשולדיקונג:

— פארוואס האסטו, אין יהוהס נאמען, געזאגט, אז די הויז וועט זיין ווי שילה און די שטאט וועט פוסט ווערן?

ירמיהון האט געוואַרט א טויט־אורטייל. דעמאלט האבן זיך געפונען פארטיידיקער, אלטע לייט, וועלכע האבן דערציילט, אז אין חזקיהוס צייטן איז געווען א נביא מיכה, וועלכער האט גע־רעדט דיזעלביקע רייד, דיזעלביקע נבואה. האט מען אים ניט נאר

נים געטויט, נאָר מען האָט זיך צוגעהאָרכט צו זיינע רייד, פאַר־בעסערט זיך און אזוי אויסגעמיטן דאָס שלעכטס. דערביי האָט מען ציטירט בוכשטעבלעך מיכהס ווערטער:

„ציון וועט פאַראַקערט ווערן, פון ירושלים וועט ווערן פוס־טע בערגלעך, דער באַרג פון דער הויז וועט פאַרוואַקסן מיט וואַלד".

דיזעלבע ווערטער ברענגט מיכה אין זיין בוך אין דריטן קאַפיטל, 12.

אַ זעלטענער דאָקומענט פון עכטקייט און אָריגינאַליטעט פון מיכהס נבואה!

דאָ איז נאָך כאַראַקטעריסטיש די מיינונג. אַז די נביאים זאָגן נים פאָרויס אַ באַשטימטע, פעסטגעשטעלטע צוקונפט, נאָר שטעלן געוועלשאַפטלעך־מאָראַלישע פאָדערונגען, פון וועלכע די צו־קונפט איז אָפּהענגיק. דאָס איז נים דער אַלטער בלינדער מזל אָדער גורל, נאָר דער באַוווסטזיין פון דער מענטשלעכער געשיכ־טע. אין דעם גייסט איז פאַרשטאַנען געוואָרן מיכהס נבואה און זיינע רייד האָבן געקלונגען אין די אויערן נאָך מיט הונדערט יאָר שפּעטער.

איינע פון די ווינציקע נביאות, וועלכע מען האָט ריכטיק פאַרשטאַנען און זיך צוגעהערט.

אין באַגריף ווענן גאָט, ווענן יהוה, טראָגט יעדער נביא אַריין אַ באַזונדער שאַטירונג, זיין ניואַנס. בא מיכהן איז יהוה נים נאָר אַלמעכטיק און בייז, נאָר אָפּט גוט, מילד און מער מענטש־לעך. צו זיין פאָלק ישראל קומט ער נים נאָר מיט שטרענגע פאָדערונגען, נאָר שטעלט זיך אין דער לאַגע פון אַ באַליידיקטן, פון אַ באַעוולטן דורך זיין פאָלק. היסטאָריש זיינען די יידן נים דאַנקבאַר פאַר די טובות, וואָס יהוה האָט געטאָן מיט זיי און גאָט רופט די יידן צום משפט, ווי אַ גלייכער אַ גלייכן.

איר בערג, הערט זיך איין!
יהוה האָט אַ קריג מיט זיין פאָלק
אַ וויכוח מיט ישראל.
זאָג מיר, מיין פאָלק,
וואָס האָב איך דיר אַזוינס געטאָן!
ענטפער מיר,
מיט וואָס האָב איך דיר אָפּגעשוואַכט!
פון מצרים דיר אַרויסגעצויגן
פון קנעכטהויז אויסגעלייזט!

די איידעלע, אָנגעווייטיקטע, ליריש־איינגעהאַלטענע טענער געהערן, לויט דער מיינונג פון איניקע תנך־פאָרשער, צו די צייטן פון קיסר מנשה, ווען יהוהס נביאים האָט מען שרעקלעך פאַר־פאָלגט. זייער לאַגע איז געוואָרן אַ געפערלעכע, זיי זיינען געוואָרן אומלעגאַל און פון טיפן האַרצן האָט זיך אַרויסגעריסן דער וויי־געשריי.

מיכהס פאָעזיע איז קלאָר, איידל און פאַרביק. פאַר יהוהס קריווּדע נעמען זיך אָן די אַרומיקע נאַטור, די בערג, די טאָלן. דער נביא וויינט ווי די שאַקאַלן, טרויערט ווי די שטרויסן. ער האָט ליב דעם שפּיל פון ווערטער. ער איז באַקאַנט מיט דער אַלטער פאָלקס־פּאָעזיע און דער אל תגידו בגת ווערט אין נביאס מויל צוריק לעבעדיק, ווען דער אומגליק איז גרויס און דערביי מוז מען זיך אָבער קניפּן די באַקן.

ירמיהו.

די פּאָליטיש־רעליגיעזע געשיכטע פון יהודה אין ירמיהום צייטן.

דער קגויל פון די פּאָליטישע און רעליגיעזע געשעענישן אין ירמיהום צייט האָט זיך פאַרוויקלט נאָך מיט הונדערט יאָר פריער, אין די צייטן פון אַשורס הערשאַפט איבער יהודה.

נאָך פאַרן אונטערגאַנג פון מלכות אפרים דורך אַשורס האַנט אין 722 פאַר קר. געב., איז יהודה אַרונטערגעפאַלן אונ־טער אַשורס יאָך און נאָר מיט אונטערגעבנקייט און טרייהייט צו אַשורן האָט זיך יהודה געקויפט אַ מעגלעכקייט צו עקסיסטירן ביז אַשורס פאַלן.

נאָך אַן אויבערפלעכלעכן לייענען פון תנ״ך, באַקומט זיך דער איינדרוק, אַז נאָכדעם ווי דער העלדישער קיסר פון אַשור סנחריב האָט צופעליק אָפּגעלאָזן די באַלאַגערונג פון ירושלים אין חזקיהום צייטן, אין 701 פאַר קר. געב., האָט יהודה געפירט אַ זעלבּ־שטענדיקן לעבן.

דאָס איז אַ פאַלשע פאָרשטעלונג. חזקיהום זון מנשה, וואָס האָט געקיניגט נאָך אים, איז געווען אַשורס אַ געטרייער וואַסאַל, די הערשער פון אַשור אין יענער צייט אַשור־כאַראָן און אַשור־בן־בעל האָבן שוין געטווּזט פירן מלחמות מיט בבל און מצרים, אָבער מנשה איז געבליבן געטריי צו אַשור.

די העכער 50 יאָר פון מנשהס קיניגין זיינען געווען די צייט נים נאָר פון פּאָליטישער, נאָר אויך פון רעליגיעזער און קולטורעלער הערשאַפט פון אַשור איבער יהודה.

דאָס איז די צייט פון דער רעליגיעזער רעאַקציע. אויב אַשור איז שטאַרקער פאַר יהודה, הייסט עס, אַז די געטער פון

אשור, זײנען שטאַרקער פון יהודה, און אין יהודה האָט מען זיך געבוקט צו די אשורישע געטער, צו דער זון, צו דער לבנה. איבערן גאַנצן לאַנד האָט מען אָנגעשאָטן בערגלעך (במות) צו ברענגען אױף זײ קרבנות. אין בית המקדש האָט מען אַרײַנגע־שטעלט פערד מיט רײַטוועגענער, װי אַן אָפּגאָט צו דער זון. אין יהודהס הויז האָט מען אויסגעטײלט באַזונדערע צימערן פאַר דער פאַרהײליקטער הורעריי (קדשה). וואָס איז געווען געווידמעט דער געטין אישטאַר, (אשרה), אפילו די אײגענע קינדער האָט מען מקריב געווען פאַרן אשורישן מאַלאָך (מלך).

די אשורישע קולטור האָבן ײדן אַריבערגענומען אויף אַלע געביטן. די לאַנגע קלײדער פון די אשורים האָבן אָנגעטאָן לכתחילה די כוהנים און די האָרן, און דערנאָך איז די מאָדע אַריבער צום פאָלק. די פאַרשטעלונגען װעגן באַשאַפן די װעלט האָט מען איבערגענומען פון אשורישע מעשהלעך. מעגלעך, אַז דעמאָלט האָבן זיך די ײדן באַקאַנט מיטן אשורישן (פינ־קאַנטיקן) שריפט, װעלכן מען האָט פיל שפּעטער אַרײַנגעפירט בײַ ײדן.

דעם קיסר מנשהס צײַטן זײַנען געווען די אומגליקלעכסטע פאַר די נביאים, ס'זײַנען אַנטשוויגן געוואָרן די לעצטע אַקאָרדן פון ישעיהוס הימלישער מוזיק, און די נביאים זײַנען געוואָרן מאַרטירער.

א ײדישע מעשהלע דערצײלט, אַז אין מנשהס צײַט איז ישעיהו אַנטלאָפן אין אַ װאַלד. דאָרט האָט ער זיך באַהאַלטן אין אַן אויסגעלעכערטן בוים. זײַנע פאַרפאָלגער האָבן איבערגעזעגט אַלע בײמער אין װאַלד און אַזוי אויך צעזעגט ישעיהון.

ירמיהו שרײַבט װעגן דער צײַט: אַז דער שווערד האָט אויפגעגעסן די נביאים, װי אַ לײב, אַ משחית.

דער ספר דברים, װאָס איז געפונען געוואָרן שפּעטער, אין יאשיהוס צײַטן, איז, לויט קיטעלס מיינונג, אַ װערק פון די פאַר־פאַלגטע נביאים אין די צײַטן פון מנשהן.

ירמיהוס קינדהײט איז פאַרבײַגעגאַנגען אין די צײַטן פון

די פארפאָלגונגען קעגן די נביאים און דערמיט איז צו דערקלערן די באַזונדערע אָנגעשטרענגטקייט, די קריגערישע געפילן באַם באַשטימען דעם יונגן ירמיהון פאַר אַ נביא. ירמיהו האָט מורא, שרעקט זיך פאַר דעם באַרוף, און יהוה שטאַרקט אים, מוטיקט, ער זאָל זיין פעסט ווי אייזן, ווי מויער שטאַרק קעגן זיינע פיינט. נאָר דעמאָלט וועלן די מלכים און הארן פון יהודה, די כוהנים און דאָס פאָלק נים בייקומען דעם נביא אין זייער מלחמה מיט אים.

ירמיהוס ערשטע נביאות זיינען געווענדט קעגן געצנדינעריי, קעגן נאָכמאַכן פרעמדע קולטן. אין די צייטן פון ירמיהוס יוגנט, אין די ערשטע פינף יאָר פון זיין נביאות, ביז יאשיהוס רעלי־גיעזער רעוואָלוציע, איז ירמיהו נאָך געווען אַן עדות פון דעם פאַרשפּרייטן אַשורישן קולט אין יהודה. מיט אַ יוגנטלעכער התלהבות איז ירמיהו אַרויסגעטראָטן קעגן דער געצנדינעריי. ער מאָנט בײַ די יידן יהוהס קריוודע. און די ערשטע קאַפּיטלעך פון ירמיהוס בוך האָבן צו טאָן מיט דער געצנדינעריי.

— פאָרט אויס די קיטער אינזלען,
פאַרשטענדיקט זיך מיט קדר,
ערגעץ וועט איר נים געפינען,
אַ פאָלק זאָל זיין גאָט בייטן.
מיין כבוד אָבער האָבן זיי אויסגעביטן,
און דאָס גאָר נים אַף קיין גאָט!

ציטערט און שווידערט, איר הימלען!
וווּנדערט איבער דעם דאָפּלטן פאַרברעכן,
וואָס מיין פאָלק האָט אָפּגעטאָן.
מיר, דעם לעבעדיקן קוואַל, האָבן זיי פאַרלאָזן
און פאַר זיך אַנדערע ברונימער געגראָבן,
ברונימער, וואָס קענען דאָס וואַסער נים אופהאַלטן.

ווי אַ גנב, ווען מען כאַפּט אים,
אַזוי וועט פאַרשעמט ווערן ישראלס הויז.
זײַנע מלכים און האַרן,
כוהנים און נביאים.
ווײַל אַ שטיק האָלץ איז בײַ זײ אַ פאָטער
און אַ שטיין האָט זיי געבאָרן.

דאָס יידישע פאָלק איז געגליכן צו אַ יונגע ווילדע קעמעלין, וואָס פאַרוואַרפט אירע טריט. נאָר פרעמדע האָט זי ליב און נאָך זײַ לויפט זי נאָך. פרעמדע וואַסער זוכן די יידן צו טרינקען, אין מצרים די וואַסערן פון טײַך שיחור, אין אשור די וואַסער פון פרת (ירמיהו ב׳ 18).

און ירמיהו רופט די יידן אומקערן זיך, גײן צוריק אין ידוהס וועגן. זײַן רוף איז אַ האַרציקער, אַ רוף פון אַ פאָטער צו אַ פאַרוואָגלטן זון.

נאָך מנשהן איז געוואָרן אַ קיסר זײַן זון אָמון, וועלכער איז אויך געווען צוגעטאַן אשורן. נאָך צוויי יאָר פון זײַן קיניגן, איז פאָרגעקומען אין ירושלים אַ הויף־איבערקערעניש, און מען האָט אָמונען דערהרגעט. קײנע קלאָרע באַווײַזן פון די סיבות פון אָמונס מאָרד זײַנען נישטאָ, אָבער עס איז ניט אויסגעשלאָסן, אַז די כוהנים און יהויסטן האָבן צו דעם צוגעלייגט אַ האַנט.

דאָס פאָלק האָט געקרוינט דעם אַכטיאָריקן יאשיהון, וועלכער האָט זיך געפונען אונטער דער אויפזיכט פון די כוהנים. 31 יאָר איז יאשיהו אָפּגעווען אַ קיסר, און פאַר דער צײַט זײַנען פאָרגעקומען די וויכטיקסטע אויסערלעכע און אינערלעכע געשעענישן. אין צווייטן העלבן פון זיבעטן יאָרהונדערט האָט אשורס שטערן גענומען פאַלן. צוויי וויכטיקע סיבות האָבן דאָס מיטגעבראַכט. דאָס ערשטע איז דאָס, וואָס פון אשור זײַנען אָפּגעפאַלן מדי און בבל און דאָס צווייטע איז דער אָנפאַל פון די סקיטן (אשכנזים).

נאָכדעם ווי די מידער און בבלים האָבן זיך פאַרײניקט, כדי מיט דערפאָלג מלחמה צו האַלטן מיט אשור, האָט אויך מצרים

אויפגעהויבן דעם קאָפּ. אין יהודה האָט מען דערפילט, אַז די וועלט־מאַכט פון אשור צעפאַלט, און יאשיהו איז געווען גערן צו מאַכן זײַן מלוכה ווידער זעלבשטענדיק. צו דעם, אַז אשור זאָל אינגאַנצן צעפאַלן און די וואַסאַלע מלוכות זאָלן ווערן זעלבשטענדיק, האָבן נאָך מיטגעהאָלפן די סקיטן. דאָס איז געווען אַ ווילד פאָלק, וואָס איז אָנגעפאַלן פון צפון אַף פאָדער־אַזיע און איר צעטרויבט און פאַרברענט. אַ סך פעלקער, וואָס זײַנען געווען אונטער אשור, זײַנען אויסגעראָטן געוואָרן, און קיינער האָט זיי ניט געקענט באַשיצן.

אין יהודה זײַנען די סקיטן אָנגעקומען אומגעפער אין 627 יאָר פאַר קר. געב. און דערגאַנגען ביז ירושלים. אַנדערע היסטאָריקער מיינען, אַז זיי האָבן אַפילו צעשטערט די הויפּטשטאָט.

בעתן אָנפאַל פון די סקיטן האָט זיך דאָס פאָלק פאַרלאָרן. קיינער האָט ניט געהאָפט גאַנץ צו בלײַבן, און אויך דער יונגער ירמיהו האָט געמיינט, אַז דאָס איז דער סוף פון לאַנד און ניט נאָר פון דער אייגענער לאַנד. „דער צעשטערער לייב פון צפון פאַרדאַרבט פעלקער, ציגדט אונטער שטעט, דער טרויער און קלאָג פאַרשפרייטן זיך, בּאַ די קיסרים און האַרן צעגייט די האַרץ פאַר שרעק".

ירמיהו מאָלט בילדער פון די ווילדע סקיטן, פון זייער שנעלקייט: „זייערע רײַטוועגן קומען אָן, ווי אַ שטורעם־ווינט, זייערע פערד זײַנען פלינקער פון אָדלערס."

איך הער דעם מלחמה־שופר,
דעם ווילדן געשריי פון שלאַכט!
איך זע דעם באַאָם פון דער וועלט:
די הימלען האָבן זייער ליכט פאַרלאָשן,
די בערג רוישן און די היגלען קרימען,
דער מענטש איז פאַרפאַלן געגאַנגען,
די פויגלען פון הימל זײַנען פאַרוואָגלט.
פון כּרמל — אַ מדבר געוואָרן,

דאָס צערויבטע לאַנד איז געגליכן צו דער אויסגעלאָסענער פרוי, וועלכע וויל שטענדיק געפינען חן באַם זיגער.

זי פוצט און פאַרבט זיך,
אין זייד און גאָלד צירט זי זיך.
אומזיסט: — ניט דיין ליבע,
נאָר דיין לעבן זוכט מען.
ניט דיין קערפּער,
נאָר דיין נשמה.

„יהוה זאָגט: עס קומט אַ פאָלק פון צפון. אַ גרויסע מאַסע ברעכט אויס פון ענדע פון וועלט, אַ בויגן און אַ שפּיז האַלטן זיי, זייערע שטימען רוישן, ווי אַ ים, אַף פערד רייטן זיי.

אַ, ציונס טאָכטער, אַף דיר גרייט אַ פאָלק אַ קריג. גרויזאַם איז דאָס פאָלק, עס ווייס ניט פון רחמנות".

אָבער פּלוצלינג האָבן זיך די סקיטן אומגעקערט און אַוועק פון לאַנד. פון די חורבות, וואָס זיי האָבן נאָכגעלאָזט, האָט זיך אויפגעהויבן אַ נייע זעלבשטענדיקע יהודה, און יאשיהו איז געווען איר ווירדיקער קיסר.

נאָך די סקיטן, וועלכע האָבן זיך אַריבערגעטראָגן איבערן לאַנד, ווי אַ שטורעם, האָט זיך אשורס מאכט אין יהודה אינגאַנצן ניט געפילט. דעמאָלט איז געקומען די צייט אויך פאַר דער אינערלעכער רעפאָרם, אויך קולטורעל זיך צו באַפרייען פון אשורס השפעה. די דאָזיקע קולטורעלע רעוואָלוציע האָט מיט גרויס דערפאָלג דורכגעפירט יאשיהו מיט דער הילף פון די כוהנים און נביאים. מען האָט געמאַכט אַ סוף צום אשורישן קולט און זיך צוריק אומגעקערט צו יהוהן. פון בית המקדש האָט מען אַרויסגעטראָגן די געצן און אַלץ, וואָס האָט נאָר דערמאָנט אַ פרעמדן קולט, קרבנות האָט מען אינגאַנצן פאַרבאָטן צו ברענגען, אויסער אין בית המקדש. דערפאַר האָט מען געגעבן רעכט און אַרבעט די פּראָווינציעלע לוויים און כוהנים צו קומען אין ירושלים און זיך איינאָרדענען אַרום בית המקדש. דאָס האָט קאָנצענטרירט די כוהנים אין ירושלים. פון דער אַנדער זייט איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן איבערן גאַנצן

לאַנד אַ געריכט־אַדמיניסטראַציע. צום ערשטן מאָל איז קאַנאָניזירט געוואָרן אַ בוך — דער ספר דברים — און יהודה האָט באַקומען שריפטלעכע פעסטגעשטעלטע געזעצן, אין נאָמען פון יהוה, אין גייסט פון די נביאים.

דאָס אַלץ איז פאָרגעקומען מיט פינף יאָר שפּעטער, נאָכדעם ווי די נבואה האָט זיך אַנטפּלעקט צו ירמיהון, נאָכדעם ווי ער האָט געשטורעמט דעם קולט פון געצנדינעריי, נאָכדעם ווי ער האָט געמאָלט די פינסטערע בילדער פון דעם סקיטן־אָנגריף. איצט איז די פּראָגראַם פון די נביאים פאַרווירקלעכט, בכל אופן אויסערלעך האָט זיך אַזוי געקענט אויסדרוקן, און ירמיהוס נבואה איז טאַקע פאַר דער צייט שטילער געוואָרן.

13 יאָר האָט יאשיהו געלעבט נאָך דער קולטורעלער רעוואָלוציע, און קיינע קלאָרע אָנווייזונגען פון ירמיהוס נביאות פאַר דער צייט האָבן מיר ניט. אמת, פאַר דער צייט האָט שוין דער נביא דערזען, אַז דאָס פאָלק און די כוהנים האָבן נאָר אויסערלעך זיך אומגעקערט צום אַלטן גאָט. אינערלעך זיינען זיי געבליבן די זעלבע געצנדינער, די באַציונגען צו די סאָציאַלשוואַכערע עלעמענטן זיינען די זעלבע שלעכטע באַציונגען פון הערשער צו פאַרשקלאַפטע. דאָס אַלץ אָבער האָט ירמיהו אַרויסגעזאָגט ערשט שפּעטער.

פאַר דער צייט איז אויסגעוואַקסן אַ נייע גרויסע מאַכט— בבל. אין ענגן צוזאַמענבונד מיט די מידער האָבן זיי צוגענומען די לענדער, וועלכע האָבן פריער געהערט צו אשור. סיריע איז נאָך דערווייל געבליבן פריי. אַף איר האָט מצרים באַניט די אַלטע פּרעטענזיעס. זי האָט אויך געוואָלט באַקומען אַ חלק פון דער צעפאַלענער אשור, און אין 608 פאַר קר. געב. (אין זעלבן יאָר, ווען עס איז געפאַלן די הויפּטשטאָט פון אשור—נינעוויע) האָט פרעה נעכא — דער הינקעדיקער — צוזאַמענגעקליבן אַ גרויסן חיל און איז אַוועק דורך יהודה אַף צפון־מזרח.

יאשיהו האָט באמת געמיינט, אַז ער וועט קענען באַשיצן די זעלבשטענדיקייט פון יהודה און ער איז אַרויס מיט געווער קעגן

נעכאָן. נעכא האָט אָבער צעקלאַפּט דעם חיל פון יהודה, וואָס האָט זיך געשטעלט אין וועג, יאשיהון דערהרגעט און אַזוי איז יהודה גאָר אומדערוואַרט אַרונטערגעפאַלן אונטער מצרים הער־שאַפט.

דאָ האָט זיך גלייך אַרויסגעוויזן די אומגינסטיקע לאַגע פון יהודה. אַ קליינע בופער־מלוכעלע, אַפן גרויסן וועג פון מצרים און מערב־אזיע, האָט יהודה ניט געקענט בלייבן ווי אַ זעלבּ־שטענדיקע קראַפט. בבל, וואָס האָט פאַרטראַטן אשורן, ווי אַ וועלט־מלוכה, האָט נאָר אַזוי לאַנג געקענט דולדן יהודה, ווי לאַנג זי האָט געהאַט אין איר אַ געווער קעגן מצרים. דאָס זעלבע האָט אין יהודה געזוכט אויך מצרים — אַ געווער קעגן בבל, און אַזוי האָט זיך די קליינע ייִדישע מלוכעלע געפונען צווישן צוויי פייערן.

גלייך נאָך יאשיהון האָט מען געקרוינט זיין צווייטן זון יהואָחז, פאַרבייגייענדיק דעם עלטערן יהויקימען, וועלכער איז שוין געווען באַוווּסט ווי מצרים אַן אָנהענגער. אָבער אין אַ פּאָר חדשים אַרום האָט פּרעה נעכא, אַפן צוריקוועג פון סיריע, אַרעס־טירט דעם קיסר יהואָחז און אים אַוועקגעפירט אין מצרים. אַפן טראָן אין יהודה האָט ער אַוועקגעזעצט זיין טרייען וואַסאַל יהויקים.

פון י[illegible]יהון זיינען אונדז געבליב[illegible] [illegible]טלעכע ווערטע ווער־טער וועגן יהואָחזן. עס אי[illegible] נאָך געווען פריש די וווּנד נאָך יאשיהוס טויט, אָבער דער נ[illegible] [illegible]ט, „מען זאָל ניט וויינען נאָך דעם פאַרשטאָרבענעם, נאָר [illegible] און קלאָגן דאַרף מען נאָך יענעם, וואָס גייט אַוועק... ווייל אומקערן וועט ער זיך שוין ניט, זיינע אויגן וועלן זיין היים ניט זען“ (ירמיהו כב׳ 10).

יהודה האָט זיך אונטערוואָרפן מצרים ניט נאָר פּאָליטיש, נאָר אויך קולטורעל. דאָס איז די צייט פון דער רעליגיעזער רעאַקציע, וואָס דערמאָנט טיילווייז די צייטן פון קיסר מנשה, דאָ איז אַרויסגעטראָטן ירמיהו מיטן גאַנצן ברען און קראַפט פון זיין נבואה. די עלף יאָר פון יהויקימס קיניגן איז די צייט פון פאַרפאָלגונגען און רדיפות קעגן נביא און אין דער זעלבער צייט

דער אופבלי־פּעריאָד פון זיין נבואה, די צייט, וואָס האָט נענעבן ירמיהון שטאָף און ענערגיע ארויסצוטרעטן קעגן קיסר, קעגן די מאַכטהאָבער, קעגן דער הערשנדער פּאָליטיק.

דאָס ערשטע האָט ירמיהו אַליין אָראָפּגעריסן די הייליקייט פון בית־המקדש. די קרבנות צו יהוהן פאַרדעקן גזילה און שלעכטס און זיינען ניט בעסער, ווי קרבנות צו אַנדערע געטער, ער איז אויך פערזענלעך קעגן די כּוהנים און נביאים, וואָס שטיצן אַזאַ פּאָליטיק. זיין רעדע איז טויער פון בית־המקדש פאַרן גאַנצן פאָלק איז אַ ביישפּיל פון דרייסטן ווארפן הי מאַכטהאבער דעם ביטערן אמת אין פּנים אריין.

יהוה האָט געהייסן ירמיהון: גיי שטעל זיך אין טויער פון יהוהס הויז און דאָרטן זאָלסטו זאָגן:

איר אַלע ידן, וואָס קומען אין די דאָזיקע טויערן בוקן זיך צו יהוהן, הערט צו מיינע רייד!

אזוי זאָגט דער גאָט פון ישראל:

בעסערט אוים אייערע מעשים, פאַרריכט אייערע וועגן, וועל איך אייך לאָזן לעבן אַף דעם אָרט. פאַרלאָזט זיך ניט אַף די פאַלשע רייד:

יהוהס פּאַלאַץ! יהוהס פּאַלאַץ!! יהוהס פּאַלאַץ!!!

נאָר אויב איר וועט צווישן זיך ריכטיק משפּטן, אַ פרעמדן, אַ יתום, אַן אַלמנה ניט בארויבן, אומזיסטע בלוט ניט פאַרגיסן, נאָך פרעמדע געטער ניט נאָכגיין — נאָר דעמאָלט קענט איר אייביק רוען אין דער לאַנד, וואָס איך האָב געשאָנקען אייערע עלטערן.

איר אָבער גנבעט, גזלט, נואפט, שווערט פאַלש, גייט נאָך פרעמדע געטער. דערנאָך קומט איר אַהער, שטעלט זיך פאָר מיר אין דער הויז, וואָס טראָגט מיין נאָמען, און טראַכט בא זיך, מיר זיינען געזיכערט!

וואָס איז דען געוואָרן פון מיין הויז, וואָס טראָגט מיין נאָמען? — אַ הייל פאַר פאַרברעכער איז מיין הויז געוואָרן!

גייט דאָך אין שילה, אין דעם אָרט, וואו מיין נאָמען האָט

צום ערשטן גערוט און זעט, וואָס איך האָב געמאַכט פון דאָרטן צוליב די שלעכטס פון מיין פאָלק ישראל!

און איצט, ווייל איר טוט אָפּ די אַלע מעשים, און איך רייד און רייד צו אייך, און איר הערט ניט, איך רוף, און איר ענטפערט ניט, וועל איך אויך פון דערדאָזיקער הויז, וואָס טראָגט מיין נאָמען, מאַכן דאָסזעלבע, וואָס איך האָב געמאַכט פון שילה. איך וועל אייך אָפּוואַרפן פון זיך, ווי איך האָב פאַרוואָרפן אייערע ברידער, די קינדער פון אפרים (ירמיהו ז׳ 15—1).

אַמאָל האָט עמום אַרויסגעזאָגט, אַז יהוה אַליין איז דער, וואָס וועט אומברענגען זיין פאָלק, די געשיכטע אַליין וועט דער־צו פירן. די נביאים נאָך אים האָבן זיך געהאַלטן אָן דעם גע־דאַנק. אָבער אַזוי קלאָר און שאַרף, אין בית־המקדש גופא, פאַרן גאַנצן פאָלק, האָט דאָס קיינער ניט געטאָן ביז ירמיהון. ער האָט גייסטיק חרוב געמאַכט דעם בית־המקדש, אים אונטערגע־צונדן מיט צוואַנציק יאָר פריער, איידער ער האָט באמת אָפּגע־ברענט. און דאָס טוט דער נביא!

פון איצט אָן איז ירמיהו אַ געפערלעכער רעוואָלוציאָנער, אַ קעגנער פון דער מאַכט און מאַכטהאָבער.

אין עטלעכע יאָר אַרום, נאָכדעם ווי יהויקים איז געוואָרן אַ קיסר, אין 604 פאַר קר. געב., האָט דער יונגער העלדישער פירשט פון בבל, נבוכדנאצר, צעקלאַפּט דעם מצרישן חיל בא כרכמיש (טשיראקים). די מפלה פון מצרים בא כרכמיש האָט באַוויזן, אַז אין קאַמף פאַר דער וועלט־הערשאַפט צווישן בבל און מצרים, וועט בבל נעמען די אויבערהאַנט. פון איצט אָן האָט פרעה־נעכא מורא געהאַט אַרויסצושטעלן זיינע פרעטענזיעס אויף סיריע, יהודה איז אָפיציעל אונטערגעפאַלן בבל. יהויקים איז אָבער געבליבן געטריי מצרים און געזוכט אַ מעגלעכקייט אָפּצו־פאַלן פון בבל.

דאָ האָט ירמיהו אַרויסגעוויזן זיין גלענצנדן פאָליטישן טאַ־לענט. פון אָנהייב אָן איז ירמיהו געווען אַ קאָנסעקווענטער אָנהענגער פון בבל, קיין איין מינוט ניט געגלויבט אין מצרים און פאַרשטאַנען, אַז ראַטעווען דאָס לאַנד און דאָס פאָלק קען

מען נאָר אין טרײער אונטערטעניקײט צו בבל. ירמיהו האָט פאָראויסגעזאָגט דעם אויסגאַנג פון דער שלאַכט בא כּרכמיש און געראָטן זיך האַלטן אָן בבל.

מען האָט זיך צעטײלט אָף צװײ פּאַרטײען, די מערהײט, די קריגס=פּאַרטײ צוזאַמען מיט די כּוהנים, נביאים האָבן געהאַלטן, אַז יהודה מוז זײן אַ זעלבשטענדיקע מלוכה און דאָס קען מען דערגרײכן נאָר אין קאַמף מיט בבל. קעגן זײ װידער איז געשטאַנען ירמיהו מיט אײניקע טרײַע יחידים. פאַרבאַהאַלטענע פרײנט און אָנהענגער האָט ירמיהו געהאַט אויך צװישן די הויף=לײט.

נאָכן שלאַכט בא כּרכמיש איז ירמיהו געװאָרן בא זיך זיכערער, דערפילט אין זײן נבואה אַן אײביקן אמת און געהײסן זײן געטרײען אָנהענגער און איבערגעגעבענעם פרײנט ברוך, נריהס זון, פאַרשרײבן זײנע נביאות אָף אַ מגילה.

ברוך האָט דאָס פאַרשריבן און פאָרגעלײענט אין בית המקדש פאַר די הויף=לײט, פאַר דעם קיסרס מקורבים. ירמיהו האָט אין אַ פּאָעטישער פאָרעם, מיט קלאָרע פאַרבן פאַנאַנדערגעװיקלט אַ בילד פון די לעצטע פינף און צװאַנציק יאָר אין יהודה, פון דער געצנדינערײ, פון דעם סקיטן=שטורעם, װאָס האָט זיך אַריבערגעטראָגן איבער יהודה, פון בבלס מאַכט און גרויסקײט און פון אומגליק און אונטערגאַנג, װאָס שטײט פאָר.

די מגילה האָט געמאַכט אַ מוראדיקן אײַנדרוק אָף די הויף=לײט, און זײ האָבן באַשלאָסן מעלדן װעגן דעם קיסר. מיט גרויס פאָרזיכטיקײט האָט מען דערצײלט װעגן ירמיהוס מגילה יהויקימען. דער קיסר איז געזעסן אין װינטער=פּאַלאַץ בא אַ ברענענדיקן קאַמין מיט קוילן און אויפמערקזאַם געהערט, װאָס מען האָט אים פאָרגעלײענט. דאָס אָפּגעלײענטע האָט ער אָפּגעשניטן מיטן מעסער און געװאָרפן אין פײער, ביז ער האָט פאַרברענט די גאַנצע מגילה. ירמיהון מיט ברוכן האָט ער געהײסן אָנכאַפּן, און געװיס װאָלטן זײ מיטן לעבן באַצאָלט, װען זײ זאָלן זיך ניט אויסבאַהאַלטן. דאָרט אין באַהעלטעניש האָבן זײ צוריק

אופגעשטעלט די מגילה. דאָס איז געווען דער יסוד פאַר ירמיהוס בוך.

* * *

אין 597-טן יאָר, עטלעכע חדשים, נאָך יהויקימס פלוצלונגדיקן טויט, איז דער בבלישער חיל אַראָפּגעקומען אין כנען, נאָכדעם ווי בבל האָט צעקלאַפּט פיניקיע, צונעמענדיק די שטעט פון די פּלישתים און אַזוי געהאַלטן אין האַנט די ברעגעס פון מיטלענדישן ים. איז איר חיל אַריין אין יהודה, זיי זיינען געקומען, ווי אַ שטראָף-עקספּעדיציע, פאַר יהויקימס אופּטראַגן מיט מצרים.

אָף יהויקימס אָרט איז געזעסן זיין אַכצניאָריקער זון הויכין. נבוכדנאצר איז פריי אַריין אין שטאָט און זיך שטרענג אָפּגערעכנט מיט דער קיסרלעכער פאַמיליע און מיט דער גאַנצער אַריסטאָקראַטיע פון יהודה. יהויכין מיט זיין מוטער, די רעגענטשע, האָט ער געשמידט אין קייטן און פאַרשיקט אין בבל. דאָרטן געהאַלטן זיי אין תפיסה. צוזאַמען מיט זיי האָט ער פאַרשיקט די גאַנצע אַריסטאָקראַטיע פון יהודה, די מיליטערישע אָנפירער, די גרויסע ערד-באַזיצער, אינגאַנצן אַ 7.000 מענטשן. אויסער דעם האָט ער אופגעקליבן אַלע בעלי-מלאכות, די וואָס האָבן געקענט אַרבעטן באַ האָלץ אָדער אייזן, אומגעפער אַ טויזנט מענטשן און אויך זיי אָפּגעשיקט אין בבל און דערמיט עקאָנאָמיש אָפּגעטויט דאָס לאַנד. דערצו האָט מען צוגענומען פון לאַגר אַלע אָנגעקליבענע רייכטימער, די גאָלד און זילבער פון בית-המקדש, און אָפּגעשיקט אין בבל. ירושלים איז געבליבן פוסט, באַליידיקט, דאָס איז געווען דער אָנפאַנג פון גרויסן חורבן.

אָפן פאַראָרעמטן, איינגעבראָכענעם טראָן פון יהודה האָט בבל אוועקגעזעצט יהויכינס פעטער, יאשיהוס יינגערן זון צדקיהון, וועלכער האָט געשוואָרן טריי זיין בבל.

דער אינערלעכער קריג אין יהודה האָט זיך נאָכדעם נאָך מער געשטאַרקט.

פון איצט אָן קומט אין באַטראַכט נאָך אַ נייער חיכטיקער פאַקטאָר, דאָס איז די יידישע קאָלאָניע אין בבל.

די דעפּאָרטירטע זיינען ניט אויסגעקומען אָפן טרוקענעם חיסן

וועג פון כנען קיין בבל, זיך ניט אסימילירט צווישן דער פרעמ־דער קולטור. נאר, פארקערט, דא געפירט א באזונדער זעלבס־שטענדיקן לעבן. דאס איז געווען דער ערשטער פאל אין דער אוראלטער וועלט, ווען אין א פרעמד לאנד האט זיך אנטוויקלט און געלעבט א באזונדער נאציאנאלער קערפער. מען דארף רע־כענען, אז בבל האט שוין דעמאלט פארשטאנען צו טאלערירן פרעמדע קולטן. פון דער אנדער זייט האט דער פראדוקטיווער עלע־מענט, וואס איז געווען פארטריבן, געפונען פאר זיך אר־בעט אויך דארטן אין גלות און איז אזוי געבליבן גאנץ, ווי א באזונדערע קהילה.

אבער אויך דא, צווישן די עמיגראנטן, האבן זיך געבילדעט דיזעלבע צוויי פארטייען, וואס אין ירושלים. די קריגס־פארטיי, קעגנער פון בבל, וואס האבן געלעבט מיטן האפענונג אומקערן זיך צוריק אהיים, „די וואס זיינען געזעסן אף די טייכן אין בבל און געוויינט, דערמאנענדיק זיך אן ציון", און אזעלכע, וואס האבן זיך איינגעלעבט אין לאנד און פארשטאנען, אז פארלויפיק קען בבל אופן ניט זיין קיין רייד וועגן אומקערן זיך. דער נביא און כּוהן יחזקאל, וואס איז געווען פארטריבן צוזאמען מיט יהויכינען, איז געשטאנען פאר פרידן, דאסזעלבע, וואס ירמיהו אין ירושלים. אבער אויך דער צווייטער צד האט געהאט זיינע נביאים.

די עמיגראנטישע קאלאניע האט פארבונדן ענגע באציונגען מיט ירושלים. די עקאנאמישע לאגע פון די עמיגראנטן האט זיך אלץ געבעסערט. פארקערט, אין ירושלים איז געווארן אלץ ערגער און די בבלישע קאלאניע האט געשטיצט ירושלים, אין דער האפענונג זיך אינגיכן אומצוקערן אהיים. ירמיהו האט גע־שיקט בריוו צו די יידן אין בבל, זיי געטרייסט און געטרייסט און אונגעפאדערט אויך דארטן זיין געטריי בבל.

אין עטלעכע יאר ארום האבן די קליינע פעלקער פון סי־ריע, וואס זיינען געווען אונטערטעניק בבל, געזוכט מיט דער הילף פון מצרים צו שאפן א געמיינזאמע אקציע קעגן בבל. גע־זיינלעך האט מען געזוכט אריינצוציען אין דעם אויך יהודה. אין

ירושלים איז פאַרגעקומען אַ צענויפפאַר פון די דעלעגירטע פון אַזעלכע פעלקער.

ירמיהו איז געקומען פאַר דער פאַרזאַמלונג מיט קייטן און אַ הילצערנעם יאָך אויפן האַלדז, ווי אַ סימבאָל פון אונטערטעניקייט און קנעכשאַפט, וואָס שטייט פאַר די אַלע פעלקער פון בבלס האַנט. דאָס איז געווען די פּאָליטישע דעמאָנסטראַציע פון דער פרידנס=פּאַרטיי, אַלס ענטפער איז גלייך פאָרגעקומען אַ פאַרקערטע דעמאָנסטראַציע, וואָס ס'האָט איינגעאָרדנט דער נביא פון דער קריגס=פּאַרטיי חנניה. ער האָט אַראָפּגעריסן פון ירמיהוס האַלדז דעם יאָך און פאַרגעזאָגט, אַז אינגיכן וועט מען זיך באַפרייען פון בבל און אומקערן דעם געפאַנגענעם קיסר יהויכין.

וואָס ערגער עס איז געוואָרן די לאַגע אין יהודה, אַלץ הילכיקער האָט זיך געהערט די שטים פון דער קריגס=פּאַרטיי, פון די כוהנים, נביאים, פון דער נייער אַדמיניסטראַציע, און אַלץ שטילער איז געוואָרן ירמיהוס שטים, ביז מען האָט איר אינגאַנצן פאַרהילכט. ירמיהון האָט מען געשלאָגן, אַרעסטירט, באַשולדיקט אין שפּיאָנאַזש. אין וועלן אַריבערלויפן צום שונא.

דער קיסר צדקיהו איז געווען אַ כאַראַקטערלאָזער מענטש, וואָס דאָט ניט געקענט רעגירן אין אַזאַ אומרויקער צייט. אויך זיין באַציונג צו ירמיהון איז געווען אַ וואַקלדיקע. אין האַרצן האָט ער געפילט, אַז די אמתע נבואה איז מיט ירמיהון. ער האָט דאָס אָבער מורא געהאַט אַרויסצווייזן. די קריגס=פּאַרטיי האָט געפאָדערט מען זאָל אַרויסגעבן דעם פאַררעטער און צדקיהו האָט עס געטאָן.

אויפן מיצרישן טראָן איז דערווייל אַרויף פּרעה=כאָפרא. מצרים האָט פאַר דער צייט פאַרגעסן אָן די קלעפּ, וואָס נעכא האָט באַקומען פון נבוכדנאצרן, און ווייטער פאַרפירט אַ קריג קעגן בבל. נבוכדנאצר האָט קודם כל באַשלאָסן צו מאַכן אַ סוף פון יהודה, כדי צו זיין געזיכערט פון הינטערשטן פראָנט, אין 588 פאַר קר. נעב. האָט דער בבלישער חיל זיך ווידער פאַרשפּרייט

איבער יהודה, צערויבט די פראווינץ און באלאגערט ירושלים. פון אומעטום האבן זיך יידן געראטעוועט אין דער הויפט־שטאט, וועלכע איז נאך געווען א שטארקע פעסטונג. ירושלים איז געווארן א תפיסה פאר אירע איינוווינער. קיינער האט ניט געקענט ארויס פון שטאט. אין ירושלים האט זיך אנגעהויבן א הונגער. אין אזא לאגע האט די אריסטאקראטיע געמוזט פרייאלאזן די קנעכט. דער סוף האט זיך דערנענטערט.

דעמאלט איז כאפרא אריין אין כנען מיט א גרויסער ארמיי, אזוי, אז בבל האט געמוזט אראפנעמען די באלאגערונג פון ירושלים. די שטאט האט געיובלט, א פרייד האט זיך אויסגעגאסן אף די אויסגעהונגערטע, פארמאטערטע איינוווינער פון ירושלים, די אריסטאקראטיע האט צוריק צוגענומען די אפגעלאזענע, פריי געווארענע שקלאפן. ירמיהו האט זיך אנגענומען פאר זיי. אפשר אים איינעם האט אין ירושלים ניט געפרייט דאס אראפנעמען די באלאגערונג. „אפילו אויב עס וועלן בלייבן עטלעכע כשדים, און דאס פארוואונדעטע, וועלן זיי אונטערצינדן די שטאט". (ירמיהו לז׳ 10)

און מקוים געווארן זיינען טאקע די פינסטערע נביאות פון ירמיהון. נבוכדנאצר האט באלד צעקלאפט מצרים און ווי א צערייצטער לייב זיך געווארפן אף יהודה, פונדאסניי באלאגערט ירושלים, און שטאט האט זיך אנגעהויבן א הונגער און קריגס־טעראר. צדקיהו האט זיך געווארפן פון איין צד צום צווייטן, קאנפערירט מיט ירמיהון און דאך ניט געהאט גענוג מוט צו רייסן מיט דער קריגס־פארטיי.

אין תמוז 586 פ. קר. געב. האבן זיך די בבלים אריינגעריסן אין שטאט, אף א חודש צייט האט מען אפגעגעבן דעם בבלישן חיל צו רויבן די שטאט. וואס ס'איז גאנץ געבליבן פון רויב, האט מען אונטערגעצונדן, און מיט פייער זיינען אוועק אלע פאלאצן פון שטאט, אויך דער בית המקדש. דעם קיסר צדקיהון האט מען געכאפט. פאר אים אין די אויגן געקוילעט זיינע זין, דערנאך אים אויסגעשטאכן די אויגן און א געשמידטן אין

קײטן אָפּגעשיקט אין בבל, צוזאַמען מיט דער איבערגעבליבענער אריסטאָקראַטיע, מיט אַלעמען, װער עס האָט נאָר געהאַט אַ טאָג אין לאַנד.

אַזױ האָט זיך טרױעריק געענדיקט די געשיכטע פֿון דער קלײנער מדינהלע יהודה און ס׳האָט זיך אָנגעהױבן די געשיכטע פֿון גרױסן ײדישן פֿאָלק.

ירמיהוס ביאָגראַפיע, זיינע איבערלעבונגען.

ירמיהו איז דער איינציקער נביא, פון וועמען מיר האָבן געגויע ביאָגראַפישע שטריכן. דאָס איז דער נביא, וואָס האָט ליב צו דערציילן וועגן זיך און וועגן זיינע נביאות, וועגן זיין אומגליקלעכן גורל און פון זיין לאַנד, וועגן די פאַרפאָלגונגען, וואָס ער האָט אריבערגעטראָגן און וועגן זיינע פאַרפאָלגער. דאָס מאַכט דעם נביא מער קענטיק, מער נקרעט, מער רעאל, מיר פילן אין אים אַ לעבעדיקן מענטשן, וועלכער האָט געלעבט און געווירקט באַ באַשטימטע באַדינגונגען, אַ מענטש, וואָס שרייט און וויינט פאַר ווייטיק. דאָס מאַכט אונדז ירמיהון נעענטער און פאַרשטענדלעכער.

ירמיהו האָט אַליין דורכגעלעבט, נים נאָר פאַרויסגעזען, נאָר אויך געזען דעם חורבן פון ירושלים און יהודה, אָבער דאָס איבערלעבן, דאָס אַקטיווע אָנטיילנעמען אין פּאָליטישן קאַמף, אין דער טראַגעדיע פון יענער צייט, האָט געלייגט אַ באַזונדערן שטעמפּל אף ירמיהוס פערזענלעכקייט.

ער איז אַן אויסגעשפּראָכענער נביא-פּאָליטיקער, אַלץ קאָנצענטרירט זיך אַרום דער געפערלעכער לאַגע, אין וועלכער עס האָט זיך געפונען זיין לאַנד, זיין פאָלק. אַפילו געצנדינערייַ, די שטענדיקע און אייביקע טעמע פון די נביאים, איז צוגעפּאַסט באַ ירמיהון צום פּאָליטישן מאָמענט.

געבאָרן איז ירמיהו אין אַ קליין שטעטל ענתות, וואָס האָט זיך געפונען אף דער טעריטאָריע פון שבט בנימין, לעבן ירושלים, אַרום 650 פאַר קר. געב. אין דער הויפּט-שטאָט האָבן געלעבט די רייכע אָנפירנדע כוהנים, אָבער דער גרויסער נייסט האָט זיך אַנטפּלעקט דווקא אין דער שטילער באַשיידענער פּראָווינץ.

זיינע עלטערן זיינען געווען א באַמיטלטע כּוהנים משפּחה, מעגלעך, אַז זייער יחוס האָבן זיי געצויגן פון כּוהן אביתר, וועלכער האָט אַמאָל טריי געדינט דודן, אָבער דער מלך שלמה האָט אביתרן פאַרשיקט אין ענתות, און אויף אביתרס אָנפירנדיקן אָרט, האָט שלמה אַרופגעזעצט אַן אַנדער כּוהן צדוק, צווישן די צוויי כּוהנים־פאַמיליעס — צווישן דער הערשנדער און פאַרטריבענער—האָט זיך געצויגן אַן אייביקער שטרייט, קיין ליבע צום הויף, צו שלמהס בית המקדש, צום הערשנדן שבט יהודה איז אין דער פאַרטריבענער כּוהנים פאַמיליע נים געווען און אזוי האָט נאָך פון קינדהייט ירמיהו איינגעזאַפּט אין זיך א שנאה צו די כּוהנים און הערשער פון ירושלים.

אָבער פון דער אַנדער זייט האָט מען אין אַזאַ פאַמיליע קולטיווירט היסטאָרישע זכרונות, געלעבט מיטן רייכן עבר פון העראָישן פעריאָד אין דער עברים־געשיכטע און ירמיהו איז טאַקע דורכגעדרונגען מיט דער אַלטער געשיכטע. ער קאָן משהן און שמואלן, די פאַרגאַנגענהייט באַגייסטערט אים.

דער דייטשער נביאים־פאָרשער קאָרניל זאָגט, אַז דאָס איז דער מיין פון גאָטס רייד צו ירמיהון: „איך האָב דיר באַשטימט פאַר א נביא, נאָך איידער איך האָב דיך באַשאַפן" (ירמיהו א' 5) ירמיהוס משפּחה איז נאָך מיט דורות פריער געווען צוגעגרייט אַרויסצוגעבן פון זיך אַזאַ נביא.

די קינדער־יאָרן פון ירמיהון זיינען דורכגעגאַנגען אין די צייטן פון קיסר מנשה, אונטער אשורס פּאָליטישער און קולטורעלער הערשאַפט. מנשה איז געווען דער פאַררעטער פון יהוהס קולט. די נביאים האָט מען פאַרפאָלגט. דאָס איז געווען די געזעלשאַפטלעך־רעליגיעזע סביבה פון ירמיהוס קינדהייט. אין דער פרומער משפּחה האָט מען אויסגעקוקט אויף דער צייט, עס זאָל אַריבער דאָס שלעכטע און זינדיקע.

די מאַכט, וואָס וועט אונטערברייינגען אשור, ווער דאָס זאָל נים זיין, מוז פאַררעכנט ווערן אין אַזאַ סביבה פאַר א באַפרייערין, פאַר א דערלייזערין. דאָ האָבן זיך אָנגעהויבן וועבן די סימפּאַטיעס צו בבל, ווי צו א באַפרייערין פון אשורס הערשאַפט. די סימ־

פאַטיעס האָט ירמיהו שפּעטער דורכגעטראָגן דעם גאַנצן לעבן און דאָס האָט באַשטימט דעם נביאס פּאָליטישן פּרצוף.

נאָך אין דער פריִעסטער יוגנט האָט זיך ירמיהו דערפילט פאַר אַ נביא, און גלייך בײַ דער אַנטפּלעקונג פון דער ערשטער נבואה, בײַם צאַרטן יונגן ציטער פון נביאס נשמה, געפינען מיר קאָנפליקט, סתירות, קאַמף, וואָס האָט באַגלייט ירמיהוס גאַנצן לעבן.

גאָט זאָגט צו ירמיהון:

אײדער איך האָב דיר אין בויך באַשאַפן,
האָב איך דיר דערקענט!
אײדער דו ביסט פון מוטערס טראַכט אַרויס,
ביסטו פאַר אַ נביא אויף פעלקער באַשטימט!

— אָבער ירמיהו וויל ניט, נעמט ניט אָן די באַשטימונג. ווי פון אַ שווערער לאַסט, ווי פון אַ בייזן חלום, וויל ער זיך אָפּוואַרפן. „ער איז יונג, ער קען ניט ריידן", אָבער גאָט צווינגט אים, ער מוז:

ענטפער מיר ניט:
איך בין יונג.
דו וועסט גיין,
וווּ איך וועל דיר שיקן!
ריידן וועסטו,
וואָס איך וועל דיר הייסן!

דער נביא מוז אין זיך געפינען כּוחות אַרויסצוטרעטן קעגן דער גאַנצער וועלט!

און דאָ הויבן זיך אָן די אינערלעכע סתירות. פון דער נאַטור אַ ווייכער מענטש, האָט ער געמוזט אין לעבן זיין האַרט ווי אײַזן. דער גוטער האָט געמוזט שלעכט ווערן, דער אײדל־מאַן האָט געמוזט גראָב אויפטרעטן, דער באַשיידענער מענטש, איז אָפט געווען אַרויסרופעריש. דער מענטש, וואָס האָט אַזוי געשטרעבט צו שלום און רו, האָט געמוזט פירן אַן אײביקן קאַמף.

שטענדיקע מלחמות, אריינגעפאלן אין א תהום פון איבערקערע-
נישן. דער געזעלשאפט-ליבהאבער האט געלעבט איינזאם, עלנט,
אפילו אן א פרוי און קינד.

צום ערשטן מאל האט זיך די נבואה אנגעטראפן אף א
אינדיווידואליטעט, אף א פערזענלעכקייט, און יעטווידער אנטפלע-
קונג פון נבואה, יעדער ארויסטריט פון ירמיהון איז א קאמף-
אקציע, א צוזאמענשטויס פון אינערלעכע קרעפטן. גאט באקעמפט
דעם נביא. גאט איז מנצח, אבער באם נביא בלייבט די אומצו-
פרידנקייט. אפטמאל דוכט אוים, ווי א שנאה פון באזיגטן
ירמיהון דוכט אפטמאל, ווי גאט זאל אים אפנארן, איבעררייזן.

דו, יהוה, האסט מיר פארפירט,
און איך האב זיך אפגענארט!
דו האסט זיך געשטארקט איבער מיר
און האסט מיר ביינעקומען!
א גאנצן טאג בין איך צו שפאט,
אלע לאכן פון מיר!

איך האב געהאט באשלאסן:
איך וועל אים ניט דערמאנען,
אין זיין נאמען מער ניט ריידן!
ברענט אבער א פייער אין מיין ברוסט,
אין מיינע ביינער איז ער איינגעשלאסן,
און מיד בין איך עס איינצוהאלטן!
(ירמיהו כ׳ 7,9).

ירמיהוס רעפלעקסן, זיינע ספקות נעמען זיך ניט נאר פון
שוואכקייט, פון יונגקייט. נאר אויך פון אינערלעכן פראטעסט, פון
קריטיק איבער גאט.

מיט א דינעם, קוים צו באמערקן, אירונישן שמייכל, זאגט
ירמיהו, אז איינגטלעך דיספוטירן מיט יהוהן האט ער ניט וואס.
ער ווייס פארויס, אז גאט איז דער צדיק. אבער דאך וויל ער-

זיך מיט אים משפטן און דעם נביאס טענה איז: „פאַרוואָס גליקט די רשעים? די פאַלשע, די פאַררעטער זיצן זיך רויק און זיכער, זיי פלאַנצן, לאָזן וואָרצלען, וואַקסן און האָבן דערפאָלג“.

געגנוי, ווי אַלט ירמיהו איז געווען, ווען ער האָט זיך דערפילט פאַר אַ נביא, קענען מיר ניט זאָגן. ער אַליין גיט אָן דעם דרייצעטן יאָר פון יאשיהוס קיניגן, אָבער וויפיל יאָר איז דעמאָלט געווען אַלט ירמיהו, קענען מיר ניט וויסן, ווייל מיר ווייסן ניט גענוי, ווען ער איז געבאָרן געוואָרן. מיר האָבן אָבער אַן אַנדערן אומדירעקטן באַווייז, אַז דער אינערלעכער אומרו האָט ירמיהון באַהערשט נאָך זייער יונג. ווי אַ נביאישער סימבאָל אַף אונטערגאַנג און אויסראָטונג, האָט ירמיהו קיינמאָל ניט חתונה געהאַט. דאָס איז געווען ניט דער אַסקעטן־לעבן פון מיטלעלטער. אַזאַ אַסקעטיזם איז געווען פרעמד יענער צייט.

גאָט זאָגט אָן דעם נביא, ער זאָל קיין פרוי ניט נעמען, קיין קינדער ניט האָבן, ווייל

— די זין און די טעכטער, וואָס וועלן געבאָרן ווערן,
וועלן שטאַרבן מיט אַ ביטערן טויט,
די טאַטעס און מאַמעס, וואָס וועלן זיי געבאָרן,
וועלן דורך שווערד און הונגער אומקומען.

אויב מיר זאָלן נעמען אין באַטראַכט, אַז אפן מזרח האָט מען נאָך היינט יונג חתונה, וועט קלאָר ווערן, אַז נאָך גאָר יונג האָט ירמיהו געזוכט סימבאָלן אויסצודריקן זיין אינערלעכן צושטאַנד.

אויסער דעם, איז ירמיהו ניט אין איין טאָג געוואָרן אַ נביא, ניט פלוצלונג איז אים דאָס אָראָפּגעפאַלן. אין שטילן הערפּל ענוות האָט זיך אָנגעפאַנגען זיין אינערלעכער קאַמף, זיין אונטערבאַוווסטער יוגנטלעכער ברויזן. ניט איינע פון זיינע אייביקע לידער זיינען באַשאַפן געוואָרן אין יענער צייט, ווען קיינער און אפילו ירמיהו אַליין האָט ניט געוווּסט, אַז עס וואַקסט אַ נביא, און האָט ניט פאַרשטאַנען זיינע איבערלעבונגען. די צייט פון זיין אַנטפּלעקונג, וואָס ירמיהו גיט אָן — 13־טן יאָר אין יאשיהוס קי־

ניגן — איז שוין די צייט פון פארטיק ווערן פון דעם נביאס באַ־שטימונג, ווען דער אידעאַל האָט זיך שוין אויסגעקריסטאַליזירט.

די געצנדינעריי, די שלעכטע באַציונגען פון די שטאַרקע צו די שוואכע, פון די רייכע צו די אָרימע, פון די הערשער צו די באַהערשטע, דערנאָך די שוידערלעכע בילדער פון דעם סקיטן־אָנפאַל האָבן אַרויסגערופן אַף ירמיהוס פאַנטאַזיע אַ פינ־סטערן שטעמפּל. ער איז דער נביא „פון מלחמות און מאָרד", ער טראָגט אַרום „אַ בעכער פול מיט צאָרן" און סמט דערמיט די פעלקער, ער טראָגט אין זיך דעם חורבן נאָך מיט אַ דור פריער, איידער ער איז אָנגעקומען.

אין די יונגע יאָרן איז ירמיהו געווען עטלעכע מאָל אין ירושלים. יעדער מאָל פלעגט ער קומען פון דאָרטן פול מיט איינדרוקן. דאָס זיינען געווען פיינלעכע איינדרוקן פון אַ דאָר־פישן ערנסטן יונגנמאַן, ווען ער האָט זיך באַגעגנט מיט דער גרויסשטעטישער אויסגעלאַסנקייט, געצנדינעריי. אין צייט פון די סקיטן האָט ער געזען ירושלים ווי אַ באַלאַגערטע פעסטונג, מיט אָנגעלאָפענע מענטשן פון פראָווינץ.

אַרום 620־טן יאָר האָט זיך ירמיהו געמוזט אַף שטענדיק באַזעצן זיך אין דער הויפּט־שטאָט. שוין פריער האָבן אים אין זיין דאָרף ענתות פאַרפאָלגט די קרובים און שכנים, וועלכע האָבן ג ט געקענט פאַרטראָגן דעם ערנסטן מאַן, מיט זיינע האַלב־משוגענע, פינסטערע נביאות, מיט זיינע שטענדיקע טענות צו מענטשן. דערצו איז אָנגעקומען די רעליגיעזע רע־וואָלוציע פון יאשיהון, וועלכע האָט צוזאַמענגעטריבן אַלע כוהנים פון פראָווינץ אין ירושלים, כדי זיי זאָלן דאָרטן ניט ברענגען קיין קרבנות, זיי זאָלן ניט דינען די אָרטיקע קולטן. מעגלעך, אַז צווישן די געטריבענע כהנים אין ירושלים האָט זיך איינגע־פונען אויך ירמיהו. טרייבן ירמיהון אין ירושלים, כדי ער זאָל ניט ברענגען ערגעץ צופיל קרבנות, איז אַ פיינע איראָניע פון דער געשיכטע!

אין ירושלים האָט זיך באַוויזן אַ יונגערמאַן פון אַ יאָר דרייסיק, אין פולן בלי פון זיינע פיזישע און גייסטיקע כוחות.

זיינע מיטלען צום לעבן האָט ער באַקומען מילוויז נאָך פון דאָרף, מילוויז, ווי אַ כהן באַם בית־המקדש. געווען איז דאָס אין די ערשטע האַניק־יאָרן פון יאשיהוס רעליגיעזער רעוואָלוציע, וועלכע איז געווען אויסגעהאַלטן אין גייסט פון די נביאים. געניי ירמיהוס באַציונג צו דער וויכטיקער געשעעניש איז אונדז ניט באַקאַנט. אײַנגמלעך, האָט געדאַרפט די צייט באַפרידיקן דעם נביא. פּאָליטיש איז יהודה מער זעלבשטענדיק, ווי אַלע מאָל. רעליגיעז הערשט יהוהס קולט אין בית־המקדש, אויך די פּערזאָן פון קיסר יאשיהו, זיין מענטשלעכע אײַנפאַכע גוטע באַציונג צום פאָלק איז געווען אין נביאס גייסט.

ירמיהו איז אָבער דער איינציקער נביא, וואָס פאָדערט ניט נאָר אויסערלעכע מעשים, נאָר אויך די האַרץ פון מענטשן מוז זיין גוט. זיין אינערלעכן לעבן, די געפילן און געדאַנקען האָבן פאַר זיך אַ ווערט. ירמיהו רופט אָן גאָט פאַר אַזעלכן, וואָס „פּרוווט אויס די נירן און דאָס האַרץ". פאַרן מענטשן פון טיפע אינערלעכע איבערלעבונגען האָט עס אַן אַבסאָלוטן ווערט.

אַזאַ נביא האָט ניט געקענט זיך צופרידן שטעלן מיט קיין קאַנאָן, מיט קיין פאַרשטיינערטע רעליגיעזע פאָרמען, אויב הינטער זיי איז ניט געווען קיין איבערצייגונג. ווען אַן אַנדער ווינט וועט אַ בלאָז טאָן, וועט דאָס אַלץ צעפאַלן.

און אַזוי האָט טאַקע געטראָפן. נאָכדעם ווי דער פרומער יאשיהו איז דערהרגעט געוואָרן פון אַ מיצרישן פייל און יהויקים האָט טריי געדינט מצרים, איז גאָרנישט געבליבן פון דער אויסערלעכער פרומקייט. פאַרקערט, דער בית־המקדש אַליין איז געוואָרן אַ פונקט און אנשפאר פאַר פאַרברעכער. און דעמאָלט איז ירמיהו אַרויסגעטראָטן מיט זיין באַקאַנטער רעדע אין בית־המקדש, וועלכע מיר האָבן פריער ציטירט.

געוויס האָבן די געדאַנקען שוין לאַנג פאַרנומען ירמיהון, ער האָט אָבער דווקא איצטער, ווען די מאַכט איז פיינטלעך געשטימט געוואָרן צום נביא, אויסגעקליבן אַ צייט פאַר זיין שאַרפער אַרויסטרעטונג קעגן בית־המקדש.

פון איצטער הויבט זיך אָן אַן אָפענער קריג צווישן ירמיהון

מיטן קיסר, מיט די כּוהנים און נביאים. אזעלכע רייד האָבן נישט געקענט בלייבן אומבאַשטראָפט און די כּוהנים האָבן געכאַפּט ירמיהון און איבערגעגעבן דעם געריכט. דער געריכט איז באַשטאַנען פון הארן און פראָסטן פאָלק און די כּוהנים מיט די נביאים האָבן געפאָדערט טויט־שטראָף פאַר אזא נביאות אין די טויערן פון בית־המקדש.

כאַראַקטעריסטיש איז די פאַרטיידיקונג־רעדע פון ירמיהון. מיט שטאָלץ און מוט האָט ירמיהו געזאָגט, אַז גערעדט האָט ער דעם ריינעם אמת, איבערגעגעבן גאָטס שליחות. עס איז אָבער דאָ א מיטל זיך צו ראַטעווען פון אונטערגאַנג. דאָס איז אויסבעסערן די מעשים, אומקערן זיך פון דאָס שלעכטס. אויב אָבער זיי וועלן אים טויטן, זאָלן זיי וויסן, אַז זיי פאַרגיסן אומזיסטע בלוט.

אפילו אין מאָמענטן פון טויט־געפאַר האָט ירמיהו נישט פאַרגעסן צו דערמאָנען וועגן חרטה, וועגן דעם, אַז פאַרריכטן דאַרפן זיך די שופטים, די באַשולדיקער.

ירמיהון האָט מען באַפרייט. אין זיינע רייד האָט מען דערפילט דעם אמת. ס'האָבן זיך געפונען אזעלכע, וואָס האָבן געוווּסט פון נביא מיכה, וואָס האָט מיט הונדערט יאָר צוריק גערעדט אין זעלבן גייסט און מען האָט אים נישט געטויט, נאָר זיך צוגעהערט צו זיינע רייד.

אָבער די שנאה פון די כּוהנים און נביאים צו ירמיהון האָט זיך אַלץ געשטאַרקט. ער איז זיי געווען א דאָרן אין די אויגן, א דירעקטער שטער אין זייער לעבן, אין זייער גאַנצן מהות, אין זייער פּאָליטיק. דאָס האָט געווירקט אַף ירמיהוס זעלבסטגעפיל. ער האָט נישט געקענט פאַרטראָגן די איינזאַמקייט. די אַטמאָספער פון שנאה און האַס.

ווי איז מיר, מיין מוטער,
וואָס דו האָסט מיר געבאָרן!
שטענדיק רייסן זיך מיט דער וועלט!
נישט איך פאָדער באַ קיינעם,
נישט קיינער פאָדערט באַ מיר
און דאָך שילטן מיר אַלע!

ווען יהויקים האָט זיך געמוזט אונטערוואַרפן בבל, האָט ער עס געמאַן נאָר לפנים ווענן. אינדערעמתן איז ער געווען געטריי מצרים, און געזוכט וועגן, ווי אָפּצופאַלן פון בבל. דאָ האָט ער זיך אָנגעטראָפן מיט ירמיהון, וועלכער איז געווען אַן איפריכטיקער אָנהענגער פון בבל. מיט דער נביאישער שאַרפקייט איז ירמיהו אַרויסגעטראָטן ניט נאָר קעגן די כּוהנים און נביאים, נאָר אויך קעגן קיסר און די הויף־לייט, קעגן מצרים און אירע אָנהענגער. דער קרייז פון זיינע קעגנער איז אַלץ געוואַקסן. ירמיהו האָט זיך שוין ניט געקענט ווייזן אין בית־המקדש, זיין פּאָפּולאַריטעט אָבער איז דערפון ניט געפאַלן, נאָר געוואַקסן. וואָס וויניקער ער האָט זיך באַוויזן, אַלץ מער האָט מען אים געפאָדערט, אַלץ שטאַרקער האָט מען אים געגלוסט צו זען און צו הערן, אַלץ גרעסער איז צו אים געוואַקסן די איבערגעבנקייט פון זיינע איינצלנע אָנהענגער און די שנאה און מורא פון זיינע קעגנער און פיינט.

נאָך פריער האָט זיך באַפריינדעט מיט ירמיהון ברוך, נכיהס זון. ער איז געוואָרן זיין תּלמיד און סעקרעטאַר, זיין חבר און איבערגעבנסטער פריינט. שפּעטער אפילו האָט מען באַשולדיקט, אַז דער אַלטער ירמיהו פאַלט אונטער ברוכס השפּעה. דעם גאַנצן בּיטערן קאַמף פאַר די לעצטע צענדליקער יאָרן האָבן זיי דורכגעמאַכט צוזאַמען, צוזאַמען געווען פאַרפאָלגט. אַלע ירמיהוס לידער האָט ברוך איבערגעשריבן. אויסער דעם האָט ער פון זיך צוגעגעבן די היסטאָרישע כראָניק, די ביאָגראַפישע פאַסירונגען און צוליב אים איז ירמיהו גאַנץ געבליבן פאַר דער געשיכטע.

ווען ירמיהו האָט ניט געקענט קומען אַליין אין בית־המקדש, האָט ער געשיקט ברוכן, ער זאָל דאָרטן פאָרלייענען. ברוך האָט בוכשטעבלעך איבערגעגעבן די שרעקלעכע רייד פון נביא, די קלאָרע איישטעלונג פאַר בבל. עס האָט זיך ניט געגלויבט, אַז ירמיהו זאָל אַזוינס זאָגן, און די הויף־לייט האָבן ברוכן איבערגעפרעגט: „האָסטו טאַקע אַליין געהערט אַזוינס פון נביא ?״ ברוך האָט געענטפערט, אַז ער האָט אַלץ פאַרשריבן „פון נביאס מויל״, דעמאָלט האָט מען די פאַרשריבענע מגילה אַוועקגעטראָגן

צום קיסר. ער האָט איר פאַרבראָכט אין ירמיהו מיט ברוכן האָבן זיך געמוזט באַהאַלטן, ווערן אומלעגאַל.

די פאַרפאָלגונגען קעגן ירמיהון זיינען אַלץ געוואַקסן ביז די צייטן פון דעם קיסר צדקיהון. בבל האָט שוין אַרופגעלייגט איר שווערע האַנט אַף יהודה, אין מצרים האָט מען זיך געגנו־מען אַנטווישן און ירמיהון האָט מען אַף אַ געוויסע צייט געלאָזן צורו.

* * *

נאָכדעם ווי מען האָט אין 597 יאָר פאַרטריבן די רייכע און פּראָדוקטיווע מענטשן פון יהודה אין בבל, האָבן זיך געעפנט נייע פּערספּעקטיוון פאַר דער שלום־פּאַרטיי. זיי האָבן דערזען, אַז די פאַרטריבענע גייען ניט אונטער אין בבל. נאָר פאַרפירן אַן איינענעם זעלבשטענדיקן לעבן: דעמאָלט האָט ירמיהו אַרוים־געזאָגט דעם געדאַנק, אַז דאָס פאָלק קען לעבן אויך אויסער די גרענעצן פון יהודה, און ער שרייבט זיין היסטאָרישן בריוו צו דער יידישער קאָלאָניע אין בבל:

— „אַזוי זאָגט יהוה צו די אַלע, וואָס זיינען פאַרטריבן פון ירושלים אין בבל: בויט הייזער און באַזעצט זיי, פלאַנצט גערטנער און עסט זייערע פרוכט. נעמט פרויען און געבירט קינדער און אייערע קינדער זאָלן ווידער געבירן, מערט זיך און ווערט ניט ווייניקער, זיכט גוטע פריינט דער שטאָט, וווּהין איך האָב אייך פאַרטריבן, בעט פאַר איר צו גאָט. איר גליק איז אייער גליק. אַזוי זאָגט יהוה, דער יידישער גאָט, זאָלן אייך ניט איינריידן די נביאים און כשוף־מאַכער, הערט זיך ניט צו צו זייערע חלומות, וואָס זיי טרוימען. פאַלש זאָגן זיי נביאות אין מיין נאָמען, איך האָב זיי ניט געשיקט. יהוה זאָגט, אַז ערשט אין זיבעציק יאָר אַרום וועל איך דערמאָנען אייך אומצוקערן צו דעם אָרט. ניט קיין שלעכטס טראַכט איך, נאָר פרידנס־געדאַנקען זיינען מיינע געדאַנקען איבער אייך". (ירמיהו כט' 12—4).

דער בריוו האָט געמאַכט צווישן די עמיגראַנטן אין בבל אַ גוואַלדיקן איינדרוק. דאָרטן, פון ירושלים, הייסט זיי דער נביא בלייבן אין בבל, איינלעבן זיך אין גלות, נאָר ניט חלומען אפילו

װעגן אומקערן זיך, ער לײגט עס אָפּ אױף דורות. אפילו די אײניקלעך װעלן זײַן אין בבל, און דער נביא פאָדערט גוט־פרײַנטשאַפט פאַר דער פרעמדער שטאָט — איר פרידן איז אײער פרידן—לאָיאַליטעט פון די עמיגראַנטן לגבי בבל!

דער דאָזיקער געדאַנק, די ערשטע היסטאָרישע באַרעכטיקונג פון לעבן צװישן אַנדערע פעלקער, האָט געקלונגען פאַר די עמיגראַנטן אין בבל פאַררעטעריש. דער נביא פון דער קריגס־פאַרטײַ אין בבל, שמעיה, האָט מודיע געװען װעגן דעם בריװ דעם כּוהן גדול אין ירושלים צפניהן און געפאָדערט ער זאָל שטרענג באַשטראָפן דעם „משוגענעם" נביא. צפניה האָט גערופן ירמיהון, אים איבערגעלײענט די בריװ פון די בבלשע ײדן און, װײַזט אױס, אים נאָכגעלאָזן פרײַ.

אין דער געזעלשאַפט האָט אָבער די קריגס־פאַרטײַ געזיגט, און אין יענע אומרואיקע צײַטן איז געװען לײַכט די מאַכטהאָבער אױפצװעקן באַם פאָלק די נאַציאָנאַלע געפילן. און ירמיהו איז אַלץ מער געבליבן אײנזאַם, מען האָט אים לײַכט געקענט כאַפּן, שלאָגן, אַרעסטירן.

ניט נאָר די הױף־לײַט, די כּוהנים און נביאים, נאָר אױך דאָס פאָלק איז געװאָרן קעגן ירמיהון. אַלץ עפטער האָבן זיך געהערט שטימען, אַז ירמיהו שװאַכט אָפּ די מוט און קריגס־פײַאיקײַט בײַ די אײַנװױנער פון ירושלים. אַזאַ מענטש טאָר ניט לעבן. אמת, ירמיהו האָט געהאַט אױך גוטע פרײַנט, איבערגעגעבענע מענטשן אפילו אין קיסרלעכן הױף. אַזאַ איז געװען דער הױף־שרײַבער אחיקם. ניט אײנמאָל האָבן די גוטע פרײַנט געראַטעװעט ירמיהון פון זיכערן טױט. זײער אױפגאַבע אָבער אים צו פאַרטײדיקן איז געװאָרן אַלץ שװערער, און ירמיהו האָט באַשלאָסן אַנטלױפן פון ירושלים. ער איז געלאָפן אין דער ריכטונג צו זײַן הײם, צום שבט בנימין, אָבער ניט װײַט זײַנען געשטאַנען די בבלים און עס איז געװען אַזױ לײַכט אים חושד צו זײַן אין פאַרראַט. באַם טױער פון ירושלים האָט מען אים געכאַפּט און טאַקע באַשולדיקט אין װעלן איבערלױפן צום פײַנט. מען האָט אים שטאַרק געשלאָגן און אַרײַנגעװאָרפן אין תּפיסה.

די שטוב פון יונתן דעם שרייבער, וואָס האָט געהאַט פינצטערע קעלערס מיט גריבער, האָט מען פאַרוואַנדלט אין אַ טורמע און דאָרט געהאַלטן דעם נביא. לאַנג וואָלט ער דאָרט ניט אויסגעהאַלטן. אים האָט געראַטעוועט די וואַקלדיקע פּאָליטיק פון קיסר. צדקיהו האָט פאַרשטאַנען, אַז ירמיהו איז ניט קיין אונטערגעקויפטער אַגענט פון בבל, נאָר אין אים רעדט די ליבע צום פאָלק, דער ווייטיק פאַר זיין גורל. שטילערהייט, אַזוי, אַז קיינער זאָל ניט וויסן, האָט דער קיסר געלאָזט ברענגען צו זיך ירמיהון און אים געפרעגט, וועגן זיין, צדקיהוס גורל. ירמיהו האָט אים קורץ געענטפערט: „דו וועסט איבערגעגעבן ווערן אין בבלס הענט.

מען דאַרף זיך פאָרשטעלן דעם אומרו, די שרעק, וואָס האָט פאַרכאַפּט ירושלים, ווען דער קיסר ברענגט צו זיך אַן אַרעסטירטן, אַ באַשולדיקטן אין שפּיאָנאַזש, און וואַרט מיט אומגעדולד אויפן אורטייל, וואָס דער אַרעסטאַנט וועט אַרויסטראָגן איבער אים, איבער דער מלוכה. און האַרט, ווי אַן אייזערנע וואַנט, איז דער נביא. זיין אורטייל איז אַ טויט-אורטייל.

אַ טובה פאַר ירמיהון פון דער באַגעגעניש איז דאָך אַרויסגעקומען. ירמיהו האָט דערמאָנט צדקיהון וועגן זיך: — איך בין דאָך קיין זינד ניט באַגאַנגען קעגן דיר, קעגן דיינע קנעכט, קעגן פאָלק. ווו זיינען איצט די נביאים, וואָס האָבן פאַרזיכערט, אַז בבל וועט ניט קומען? איך בעט דיר, טויט מיר ניט, שיק מיר ניט צוריק אין יונתנס שטוב.

צדקיהו האָט געהייסן אים לאָזן באַם הויף, אונטער אַ שטובּיקן אַרעסט, און ביז וואַנעט עס וועט זיין ברויט אין שטאָט, אים אַרויסגעבן ברויט.

אין די צייטן פון פאַרשאַרפטע רדיפות, איז ירמיהון געגאַנגען אַזוי שלעכט, אַז דער טויט האָט זיך אים אויסגעדוכט בעסער פאַרן לעבן.

פארשאָלטן זאָל זײַן דער טאָג פון מײַן געבורט,
דער מענטש, װאָס האָט מײַן פאָטער דערפרייט:
אַ זון איז בײַ דיר געבאָרן,
זאָל פארשאָלטן, אָן טרייסט בלײַבן.
בעסער װאָלט איך געשטאָרבן אין מײַן מוטערס בויך,
איר טראַכט װאָלט מײַן קבר געװען.
נאָר פון מוטערס טראַכט בין איך אַרויס,
און מיט שאַנד זײַנען מײַנע טעג באַדעקט!...

װען צוליב מצרים׳ס הילף, האָט בבל אויף אַ װײַלע אַראָפּגענומען די באַלאַגערונג פון ירושלים, האָט ירמיהו זיך ניט געפרײַט צוזאַמען מיט אַלעמען, אַרומגעגאַנגען מיט זײַנע פינסטערע פאָרויסזאָגונגען; געמאָנט, פאַרװאָס מען האָט װידער פאַרשקלאַפט די אָפּגעלאָזענע קנעכט. אזא האַלטונג פון נביא האָט נאָכמער גערײצט. בבל האָט אָבער ליכט צעקלאַפּט מצרים און װידער באַלאַגערט ירושלים. אין שטאָט האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ הונגער

אין אַזאַ צײַט איז אַרומגעגאַנגען אַ לעבעדיקער אַקטיװער אָנהענגער פון בבל. די קריגסלײַט האָבן דאָס ניט געקענט פאַרטראָגן און צדקיהו האָט זײ געמוזט אַרויסגעבן ירמיהון. אויפן הויף איז געװען אַ טיפע לײמיקע גרוב און דאָרט האָט מען אַרײַנגעװאָרפן דעם נביא, ער זאָל אײַנזינקען, דאָס איז געװען אַ טויט-אורטייל. צום גליק האָט געלעבט אין הויף ירמיהוס אַ באַהאַלטענער פרײַנט. אַ שװאַרצער סרים. אין צײַט פון נאַציאָנאַלן בעס אויף ירמיהון, האָט זיך ניט אײַנגעפונען קיין ייד, װאָס זאָל װאַגן זיך אָננעמען פאַר אים. נאָר אַ פרעמדער, אַ שװאַרצער, האָט עס געטאָן. ער האָט דערציילט צדקיהון, װאָס די הויף-לײַט האָבן אָפּגעטאָן מיט ירמיהון. אויב ער װעט אַפילו גלײַך ניט אײַנזינקען אין ליים, װעט ער שטאַרבן פון הונגער. צדקיהו איז געװען װידער דערשלאָגן. ער האָט דערלויבט דעם שװאַרצן נעמען דרײַ אַרבעטער און אַרויסציִען ירמיהון פון גרוב. מען האָט געבראַכט שטריק, און אַרומגעדרייט מיט שמאַטעס, זײ זאָלן זיך ניט אַרײַנשנײַדן אין קערפּער, און מען האָט אַרויסגעשלעפּט ירמיהון פון גרוב.

פון איצטער אָן, אין די גסיסה־טעג פון ירושלים, האָט זיך דער קיסר אָפּט אונטערהאַלטן מיטן נביא, אָבער שטרענג גע־היים, קיינער זאָל ניט וויסן דעם אינהאַלט פון זייער שמועס. עס זאָל זיין בסוד האָט געפאָדערט ניט דער נביא, נאָר דער קיסר. ירמיהו האָט ניט געהאַט, וואָס צו באַהאַלטן. די קריגסלייט אָבער האָבן מורא געהאַט פאַר זיך אַליין. דאָס זיינען געווען פאַרשפּיל־טע, וואָס האָבן מורא געהאַט צו קוקן אָפן אין פּנים אַריין דעם מאָרגנדיקן טאָג.

אזוי לאַנגע האָט זיך געצויגן ביז יאָר 586, ווען דער שונא האָט זיך אַריינגעריסן אין ירושלים און געמאַכט פון איר אַ תל. די באַפעלקערונג אויסגעקוילעט און די לעבנגעבליבענע געשמידט אין קייטן און אָפּגעשיקט אין בבל. דאָס איז געווען דער אומגליק פון אַ מערדערלעך צעריסענעם און צעטראָטענעם לעבן, און ירמיהו איז געווען איר סימבאָל.

הגם ירמיהו דער נביא האָט פאָרויסגעזען און פאָרויסגע־זאָגט דעם אומגליק, דאָך ווען ער האָט זיך באַגעגנט פּנים אל פּנים מיטן אונטערגאַנג פון פאָלק און לאַנד, האָט עס אים אַזוי דערשיטערט, ווי דאָס וואָלט געווען פאַר אים אַ נייס — „הערשער פון לאַנד און קיינער אויף דער וועלט האָט ניט געגלויבט, אַז דער פיינט וועט קומען אין ירושלימס טויערן".

מיטן אונטערגאַנג פון מלכות יהודה האָט זיך ניט געענ־דיקט ירמיהוס טראַגעדיע. אין די הויף־קרייזן פון בבל האָט מען געוווּסט פון ירמיהון. מען האָט פון אים אַראָפּגענומען די קייטן, וועלכע מען האָט אים לכתחילה אָנגעטאָן און געלאָזן פריי זיך באַזעצן וווּ ער וויל. ער האָט געקענט פירן אין בבל אַ בכבו־דיקן לעבן, פול מיט אָנערקענונג. ער האָט אָבער בעסער אויס־געקליבן זיין גורל צווישן די אָרעמע פאַראומגליקלעכטע איבער־געבליבענע ברידער אין יהודה.

ירמיהוס טעטיקייט האָט זיך ניט איבערגעריסן נאָכן חורבן. פאַר אַ פירער פון די איבערגעבליבענע אָרעמקייט האָט בבל באַ־שטימט גדליהון, אחיקמס זון, ירמיהוס אַ פריינט. פאַר אַ צענטער פון דער נייער פאַרוואַלטונג איז אויסגעקליבן געוואָרן ניט די

אַריסטאָקראַטישע, איצט חרוב געוואָרענע ירושלים, נאָר די אַלטע שטעטל מצפה. ירמיהו איז אופגאַבע איז איצטער געווען טרייסטן די איבערגעבליבענע, אָרעמע, נידערגעשלאָגענע, אָבער אויך איצט האָט מען געבונטעוועט קעגן בבל. דאָס זיינען געווען די, וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות צום קיניגלעכן הויף, זיך געגרויסט מיט זייער יחוס. זיי האָבן ניט געקענט פאַרטראָגן, וואָס מיט יהודה פאַרחאַלטעט גדליה, אין וועמעס אָדערן עס רינט ניט דוד המלכס בלוט.

עס האָט זיך אָרגאַניזירט אַ בונט בראש מיטן אַריסטאָקראַט ישמעאל. מען איז באַפאַלן גדליהון און אים דערהרגעט. דאָ האָט מען פאַרשטאַנען, אַז אין בבל וועט מען עס אויסטייטשן, ווי אַן אופשטאַנד קעגן דער בבלישער מאַכט און עס שטייט פאַר אַ נייע שחיטה. די לעצטע איבערגעבליבענע יידן האָבן גענומען לויפן, ווו די אויגן טראָגן. דאָס גרעסטע טייל איז געלאָפן אין מצרים. דאָס איז געווען „דער צווייטער אַריינגאַנג אין מצרים", פאַרן נביא אַ נייע ירידה.

צווישן די אַנטלאָפענע אין מצרים, געפינען מיר אויך ירמיהון צוזאַמען מיט זיין איבערגעבליבענעם פריינט ברוכן, ניט מיטן גוטן ווילן איז ער געגאַנגען אין דער לאַנד, קעגן וועלכער ער האָט דעם גאַנצן לעבן געקעמפט, ניט כדי רויק צו פאַרברענגען זיין עלטער, נאָר אַף צרות, פיין און מאַטערניש. דאָס איז געווען די לעצטע קיים אין זיין מאַרטירער־לעבן, אַ דאָרן־קראַנץ אַף זיין נביאישער קאָפּ.

מען דערציילט, אַז דאָרט אין מצרים האָבן יידן אים אַליין דערהרגעט. די געשיכטע שטימט מיט דער פאָרשטעלונג, וואָס מיר האָבן וועגן ירמיהון, ווי אַ סימוואָל פון מענטשלעכן טרויער און מאַרטירעריי. און אַלס אַזאַ דינט ער פאַר דער מענטשהייט שוין העכער צוויי אַ האַלב טויזנט יאָר.

ירמיהוס לירִיקע.

דער סובֿיעקטיווסטער צווישן די נביאים האָט מיט אַ לירישן, בלייבן, אָבער קלאָרן שיין באַגאָסן זיין נבֿואה. ירמיהוס בוך האָבן מיר צו פֿאַרדאַנקען, וואָס ביז היינט שטייט אונדז פֿאַר אַ שפּיגל פֿון אַן אוראַלטן דיכטערס נשמה, ווי אַזוי ער פֿילט די נאַטור, ווי רעאַגירט ער אַף די געשעענישן. ירמיהוס נשמה איז צעריסן, צעטיילט, פֿול מיט רעפֿלעקסן און צוליב דעם מאַקע קענען מיר אַריינקוקן אין אירע פֿאַרבאָרגנסטע קנייטשן.

אָנפֿאַנג איז ירמיהו מער דיכטער, ווי נביא. זיין בוך איז צעטיילט אַף לידער און היסטאָריש־ביאָגראַפֿישע נאָטיצן. ביידע טיילן געהערן באַזונדערע אַוטאָרן, די לידער — ירמיהון און דער געשיכטלעכער טייל זיין פֿריינט, דעם שרייבער ברוכן. אָבער דער גייסט פֿון ביידע טיילן איז איינאונדערזעלבער. דער חורבן שוועבט איבער זיי, איר פֿילט בײַ ירמיהון דעם טיפֿן טרויער, דעם אינערלעכן בראָך פֿון די געשעענישן. די אומגליקלעכע לאַגע פֿון יהודה, דעם חורבן האָט ירמיהו שטענדיק געטראָגן אין זיך און ער דערציילט אונדז ניט אַזוי פֿיל וועגן די געשעענישן, ווי וועגן די איבערלעבונגען, וואָס זיי רופֿן אַרויס בײַ אים.

אומעטום און צאָרן זיינען אויסגעגאָסן איבער ירמיהוס בוך. זמיט קיין באַזונדערער פֿריילעכקייט טיילן זיך ניט אויס די נביאים בכלל. די התלהבות פֿון די אמתע נביאים נעמט זיך פֿון דאָס שלעכטע, פֿון די סאָציאַלע עוולות, פֿון דער גענטלעכער אומצופֿרידנהייט מיטן מענטשן, מיטן פֿאָלק. אָבער באַזונדער שטאַרק פֿילט איר עס בײַ ירמיהון, און דאָס נעמט זיך פֿון ירמיהוס פֿערזענלעכקייט, פֿון זיין טיף סובֿיעקטיווער באַציונג צו די געשעענישן, פֿון קאָנפֿליקט צווישן אים און דער אויסערלעכער וועלט. ער, דער

נביא, וואָס טראָגט אין זיך אַזאַ ליידנשאַפטלעכע ליבע צו זיין פאָלק, איז פאַררעכנט פאַר אַ פאַררעטער, פאַר אַ פאַרקויפטן צו די שונאים.

די סתירות פון ירמיהוס פערזענלעכקייט, פון זיין לעבן שוואַכן ניט אָפּ זיין שאַפונגס־קראַפט, נאָר פאַרקערט, פאַרטיפן און באַרייכערן איר. דער גאָטספאַרכטיקער פרומער כּוהן מוז אַרויס־טרעטן קעגן קרבנות. דער בית־המקדש איז פאַר אים אַ „נעסט פון אויסוואורפן". נאָך איידער ער איז געוואָרן אַ פּאָליטישער רעוואָלו־ציאָנער, האָט ער איבערגעלעבט אַן אידעישע רעוואָלוציע. ירמיהו טרוימט וועגן אַ נייעם „אָפּמאַך", וועגן אַ נייער תּורה פאַר ייִדן, געבויט אַף אינערלעכער איבערצייגונג.

ירמיהוס ליריק איז סענטימענטאַל, ווייך און ניט אַזוי רייך אין בילדער און פאַרבן, ווי די פּאָעזיע פון ישעיהון אָדער הושע. זי שביינט זיי אָבער אַריבער אין האַרציקייט, איינפאַכקייט און קלאָרקייט. דער דיכטער שטעלט זיך גאָר ניט פאָר, אַז דער טרויער בלייבט נאָר אין אים, נאָר פאַרשפּרייט זיך ווייט און הויך. דער געוויין הערט זיך אין הימל און ציט זיך איבער דער גאַנ־צער געשיכטע, ביז דער מוטער רחל, וואָס וויינט אַף אירע קינ־דער, לאָזט זיך ניט טרייסטן, אָבער דער דיכטער קען זיך ניט פאָרשטעלן, אַז אַזאַ טיפער טרויער זאָל בלייבן אָן אַ טרייסט, אָ אַ רעטונג.

אין דער ווייטער הויך הערט זיך אַ שטים,
אַ קלאָג, אַ ביטער געוויין.
רחל וויינט אַף אירע קינדער,
זי געפינט ניט קיין טרייסט.
הער אויף צו וויינען!
זאָלן דיינע אויגן אופהערן צו טרערן!
דיין מי וועט באַצאָלט ווערן!
דיינע קינדער וועלן זיך אומקערן!

ירמיהו איז אַ פיינפילער פון דער נאַטור. דער קאָלאָריט פון אָרט, פון דער אַרומיקערווירקלעכקייט איז אויסגעגאָסן אַף זיינע

זאפטיקע בילדער. דאס אומטרייע פאלק זוכט צום טרינקען פרעמדע וואסערן — אין מצרים די וואסער פון שיחור (א בייטייך פון נילוס). אין אשור די וואסער פון יעפראט — דער סינאנים פון ריכטיק אדער פאלש לעבן איז דער וועג. דער אויסגעטראטענער גלייכער אדער פארקרימטער. די נאטור פון פויגלען, פון חיות זיינען ירמיהון גענוי באקאנט. ער פילט די ניט באפרידיקטע סעקסועלע גלוסטונג פון דער ווילדער חיה. בכלל שווימט בא ירמיהון שארפער ארויס די אומצופרידנקייט, דער שאטן אין דער נאטור. ניט די העלע ליכטיקע שיין פון דער זון, נאר די נאכט, די שרעקלעכע נאכט אין די בערג, וואס לאזט זיך פלוצלונג אראפ פארן פרעמדן איינזאמען וואנדערער, פארנעמט ירמיהוס פאנטאזיע.

און ווען ירמיהו דערמאנט מיט אזא צערטלעכקייט און ליבע די צייט, וואס יידן האבן ארומגעוואנדערט אין מדבר, אין „ניט קיין געזייטע לאנד", ווייס איך ניט, וואס ציט דארט מער ירמיהו: די ארומיקע ווילדע, „ניט געזייטע" נאטור, אדער דער מדבר־מענטש, וואס איז אויך א טייל פון דער ווילדער נאטור.

שארף און קלאר שטעלט ירמיהו ארויס דעם געדאנק פון תשובה, חרטה אף די זינד, מיטן גוטן ווילן, מיטן קלוגן שכל קען דער מענטש זיך אליין אויסבייטן. פאר דער אוראלטער וועלט זיינען געווען פרעמד אזעלכע באגריפן, סיי דאס שלעכטע, סיי דאס גוטע האט מיט זיך פארקערפערט. פארנומען א גאנצן מענטשן ביזן טויט אריין. אבער דער געדאנק פון א נייער איבערציאונג בא דעמזעלבן מענטשן, פון אינערלעכן איבערבראך האט ארויסגערוקט ירמיהו, און דערמיט איז ער אליין געווארן פאר אונדז פארשטענדלעכער, נענטער, „שפעטער" פאר זיין צייט. ער, דער נביא, וואס איז אליין פול מיט סתירות, מיט אינערלעכע איבערבראכן האט זיך געקענט ווענדן צום פאלק מיטן רוף: „קערט זיך אום, איר פארבלאנדזשעטע קינדער". אויך די פארבלאנדזשעטע זיינען קינדער! און עס פאדערט זיך זיי אנצוווייזן דעם ריכטיקן וועג.

אזוי איז ירמיהו נעקומען צום געדאנק פון אויפהויבן, העכער מאכן דעם מענטשן, אין איין און דעמזעלבן מענטשן לעבן גוטס און שלעכטס, דאס קלוגע און דאס נארישע. דעם נביאס אויפ־

גאַנצע איז אַרויסהייבן דאָס גוטע פון דאָס שלעכטע, דאָס קלוגע פון דאָס נאַרישע, גאָט זאָגט צו ירמיהון: דו וועסט קענען פאַר מיר בײַשטיין נאָר אין דעם פאַל, אויב „דו וועסט באַוויזן אַרויס־ציען דאָס טײַערע פון דאָס ביליקע, דו דאַרפסט זיי אומקערן, אָבער ניט אַראָפּנידערן צו זיי", צו אַזעלכע ריין פּסיכאָלאָגישע מאָמענטן האָט זיך קיין נביא, אויסער ירמיהון, ניט דערדערט.

אַזאַ פאַרשטײַן פון מענטשלעכן כאַראַקטער האָט געבראַכט ירמיהון צו פאַרטיידיקן פאַר גאָט די שלעכטע, די אמתע שול־דיקע. ער, דער פאַרפאָלגטער פאַרטיידיקט די פאַרפאָלגער, וואָס האָבן געטרויפט און געשלאָגן דעם נביא און וועמען ער האָט צײַטנוויַיז אַזוי פײַנט. דאָס איז ניט די שפּעטערדיקע קריסטלעכע אוניווערסאַלע מחילה. ניט דאָס אונטערשטעלן די רעכטע באַק, ווען מען האָט דיר אַ פּאַטש געגעבן אין דער לינקער. ניין, דאָס איז דער טיפער גלויבן אין מענטשן, אין פּינטעלע־מענטש, וואָס בלײַבט בײַ יעדערן, מערניט גאָט אַליין שטופּט אָפּ דעם נביא פון זיך, ווען ער קומט מיט אַזאַ פאַרטיידיקונג:

„און דו זאָלסט מיר ניט בעטן פאַר דעמדאָזיקן פאָלק! הייב ניט אויף פאַר זיי קיין געזאַנג, קיין תפילה, איך וויל דיר ניט הערן!"

דער רעדאַקטאָר פון ירמיהוס בוך האָט גוט געטאָן, וואָס ער האָט דעם געדאַנק אַרײַנגעשטעלט אינמיטן פון דער באַוווּסטער נביאס רעדע אין טויער פון בית־המקדש. דאָרטן, ווו ירמיהו האָט אַראָפּגעריסן אַלע הייליקייטן, האָט ער געוואָלט לאָזן דעם מענטשן.

די אַלע נביאים באַנוצן אָפט ירמיהו סימבאָלן. דער סימ־באָל איז געווען אַ מיטל צו ציען די אויפמערקזאַמקייט פון פאָלק צום נביאס רייד, צו דער אידעע, מיט וועלכער דער נביא איז פאַרנומען. דער סימבאָל איז אויסערגעוויינלעך, סצעניש, שרײַ־ענדיק. ער האָט דעם ציל אָפּצושטעלן דעם דורכגייער. דאָס איז דער שילד, דער פּלאַקאַט פון די אַלטע צײַטן. ירמיהוס סימבאָל איז אײַנפאַך און קלאָר. צוזאַמען מיטן משל ניט ער גלײַך דעם נמשל. און דאָס איז אַ גוטיקע אילוסטראַציע צו זײַ־נע רייד.

דער נביא זעט צוויי קערב מיט פייגן. אין איין קאָרב זיינען גוטע פאַרטיקע פייגן און אין דער צווייטער שלעכטע, אַזוינע, וואָס מען קען ניט עסן. גאָט פרעגט ירמיהון, וואָס זעט ער? און גלייך דערקלערט ער דעם באַדייט: די גוטע פייגן באַדייטן די פאַרטריבענע יידן אין בבל צום בליען און די שלעכטע פייגן זיינען די, וואָס זיינען געבליבן אין ירושלים, אָדער וואָס האָבן זיך באַזעצט אין מצרים צו שאַנד און צו שפּאָט. לאָמיר זיך דערמאָנען ירמיהוס בריוו צו דער יידישער קאָלאָניע אין בבל, זיין היסטאָרישער געדאַנק פון אופלעבן אין אַ פרעמד לאַנד און דער משל ווערט נויטיק און קלאָר.

אָדער דער נביא ברענגט מיט זיך אַ ליימענע פלאַש, צעברעכט איר אַף שטיקלעך, אַף פיצלעך. פאַרריכטן איר, גאַנץ מאַכן איז אומעגלעך. דאָס איז דער סימן, אַז צעבראָכן וועט ווערן די לאַנד, אַזוי, אַז גאַנץ מאַכן וועט מען עס ניט קענען. היילן די וונדן, פאַרריכטן, וועט זיין אומעגלעך.

מיר האָבן שוין דערמאָנט וועגן אינערלעכן צושטאַנד פון נביא, וואָס ער ווייזט אַרויס באַם ווערטער־שפּיל, וועלכן עס באַנוצן אויך אַנדערע נביאים. די נבואה איז, אחוץ אַלעם, דער מענטשלעכער טרוים, די טיפסטע אינערלעכע שטרעבונג, וואָס זוכט מיט אַלע כוחות פאַרווירקלעכט צו ווערן. דווקא דער יונגער מענטש, וואָס טראָגט זיך אַרום מיט די ווייטסטע חלומות, זוכט ליידנשאַפטלעך די פאַרווירקלעכונג פון באַהאַלטענע וונטשן. די פאַרוואַנדלונג פון חלום אין וואָר פאַרנעמט דעם יונגן טרוימער מער ווי דעם עלטערן מענטשן. דעם יוגנטלעכן פאַרנעמט דערהויפּט די שטרעבונג צו פאַרווירקלעכן זיין וונטש, צו ווערן אויס טרוימער, צו זען דעם חלום אָפן וואָר. ער וואַרט אַף דעם מיט אומגעדולד.

אַזוי איז אומגעגאַנגען דער יונגער ירמיהו פול מיט חלומות, מיט נבואה אין געזוכט ווי זיי צו פאַרווירקלעכן, מורא געהאַט טאָמער בלייבן זיינע חלומות ניט מער ווי חלומות. פּלוצלונג דערזעט ירמיהו אַ מאַנדל־שטעקל, ער האָט אים שוין מסתמא ניט איינמאָל געזען און קיינע געדאַנקען האָט דאָס שטעקל באַ אים ניט אַרויסגערופן, אָבער אין דעם צושטאַנד, איז עס מיטאַמאָל אויסגעוואַקסן

פאַר אַ סימבאָל. דער מאַנדלבוים פליכט זיך פריער פאַר אַנדערע מיט זיין בליונג, מיטן פאַרטיק ווערן, און דער העברעישער וואָרט „שקד" האָט טאַקע די צווייקע באַדייטונג פון מאַנדל און פון איילן זיך צו פאַרווירקלעכן די זאַך. דער קלאַנג פון וואָרט, דער בילד פון פרי צייטיק געוואָרענעם מאַנדל־צווייג האָבן זיך גלייך פאַרבונדן מיטן אינערלעכן באַגער פון נביא, וואָס שנעלער פאַר־ווירקלעכן די טרוימען. „דו האָסט גוט געזען, זאָגט גאָט צו ירמיהון, איך איל טאַקע אויסצופירן מיינע רייד".

אויב דער סימבאָל, דער משל איז נויטיק פאַר אַנדערע, פאַר די צוהערער צו דערקלערן, נעענטער צו מאַכן דעם נביאס רייד, איז דער ווערטער־שפיל נויטיק פאַרן נביא אַליין, אים צו באַרויקן, אים קלערער מאַכן זיין אייגענע נבואה. דער מאַנדל־שטעקל האָט זיך פאַר ירמיהון פאַרוואַנדלט אין אַן אַנטפּלעקונג

אבער ניט נאָר די אינערלעכע סתירות פון נביאס נשמה. נאָר אויך די סאָציאַלע סתירות אין דער געזעלשאַפט, די עוולות, פון די סאָציאַל שטאַרקע קעגן די שוואַכע, פון די זיכערע קעגן הילפלאָזע יתומים און אלמנות רופן אַרויס אַן אָפּקלאַנג בא ירמיהון. די גערעכטיקייט איז באַם נביא דער נאַטירלעכער צו־שטאַנד. אַזוי ווי די פויגל ווייס וואוהין צו פליען, ווי איר נעסט צו באַזאָרגן, אַזוי איז די גערעכטיקייט דער נאַטירלעכער וועג פון דער געזעלשאַפט. אויסער אַלגעמיינע געדאַנקען, האָט זיך ירמיהו אין זיין צייט באַגעגנט מיט צוויי קאָנקרעטע, וויכטיקע סאָציאַלע דערשיינונגען, וווּ דער נביא האָט גענומען אַ וואָרט.

דאָס ערשטע איז די שטרעבונג צו בויען פּאַלאַצן אין יהויקימס צייטן. דער קיסר יהויקים האָט געהאַט אַ תאווה צו נייע גרויסע געביידעס. אַ מענטש מיט אַ דעספּאָטישן כאַראַקטער פון אַ מזרח־הערשער האָט ער צוזאַמענגעטריבן אַרבעטער צו בויען פאַר זיך פּאַלאַצן און זיך גאָרניט געקימערט זיי עפּעס צו צאָלן. ירמיהו קלאָגט אָף דעם „וואָס בויט זיין הויז מיט אומרעכט, זיינע פּאַלאַצן אָן משפּט, אַרבעט אומזיסט מיט מענטשן און באַצאָלט זיי ניט פאַר דאָס אָפּגעאַרבעטע. דער קיסר, דער בעל־גאווה, מיינט, אַז מיט שיינע, גרויסע, געפאַרבענע פּאַלאַצן קען מען גרע־

סער מאכן די מלוכה, מיט צעדער-בוימער קען מען העכער מאכן דאס געפאלענע לאנד, ווען אינדערצאמתן קוקט מען נאר ארויס נאך געלט, נאך רויב, און אומשולדיק בלוט ווערט פארגאסן".

די צווייטע וויכטיקע סאציאלע געשעעניש, אף וועלכער ירמיהו האט זיך אפגערופן, איז געווען דאס אפלאזן און צוריק אנ-נעמען יידישע שקלאפן. בעת ירושלים איז געווען באלאגערט פון בבלישן חיל, האבן די הארן און די יידישע פריצים מיטאמאל פריי־געלאזן זייערע קנעכט. געניי די סיבות ווייסן מיר נים. מעגלעך, אז מען האט זיך גענויטיקט אין די קנעכט פאר דער מלחמה. עס קען אויך זיין, אז עס איז פשוט זיי נים גע-ווען, וואס צו געבן עסן. די הארן האבן פאר זיך נים געהאט. ירמיהו נעמט ארויס דעם מאמענט, ווען די געפאר פון בבל האט זיך אויסגערוכט צו זיין פארביי־געגאנגען, און די פריצים מיט די הארן האבן זיך דערמאנט און צוריק פארשקלאפט די פרייגעלאזענע קנעכט. אויסער דעם, וואס ירמיהו האט פארשטאנען, אז די גע-פאר פון בבל איז גאר נים פארביי־געגאנגען, האט ער דא דער-זען א נייעם פארראט פון הערשער, וואס ווייסן נים, אז שקלאפן זיינען אויך מענטשן.

„אויב איר האט אמאל געטאן א גלייכע זאך און באפרייט מענטשן, האט איר איצטער חרטה געקראגן, מיין נאמען פאר-שעמט, און די פרייגעווארענע באצוווגען צוריק פאר קנעכט און דינסטן. איר האט זיך נים צוגעהערט צו מיין רוף געבן פריי-הייט די אייגענע ברידער, וועל איך געבן פרייהייט! דאס וועט זיין פרייהייט פארן שווערד, פארן הונגער, פאר מארד".

דא רעדט שארף דער סאציאלער פראטעסט אין ירמיהון.

* * *

אזוי וואקסט אויס פאר אונדז א טראגישע פערזענלעכקייט פון אן אוראלטן דיכטער, פאליטיקער און קעמפער פאר רעכט, גערעכטיקייט, פאר סאציאל-שוואכערע אין דער געזעלשאפט. די אינערלעכע סתירות אין ירמיהוס נשמה האבן נים אפגעשוואכט זיין מוט, זיין ענערגיע, זיין נביאישע התלהבות, נאר, פארקערט, געשטארקט זיין איםפעט, זיין מסירת-נפש.

איך בין פול מיט גאָטס צאָרן!
פון אים בין איך באַלאַסטעט.
גרייט בין איך עס אויסצוגיסן
אויף קינד און קייט
מאַן און פרוי
אַלט און יונג.

עס בלייבט אַ פראַגע, ווי אַזוי איז דער מענטש פון אַ־נערדלעכע קאַמפן און סתירות אין דערזועלבער צייט אויך דערגאַנגען צו דער העכסטער מדרגה פון גאַנצקייט און פולקומענהייט, ווי אַזוי איז דער מענטש, וואָס האָט שטענדיק געקעמפט מיט זיך, מיט זיין גאָט, געווען מער פון אַלעמען אומצופרידן מיט זיין באַרוף — דערגאַנגען צו דער העכסטער מדרגה פון דעם באַרוף, געוואָרן דער גרעסטער יידישער נביא.

דאָס איז די אינערלעכע סתירה, וועלכע בלייבט אַ סוד אין דער צאַרטער, קלאָרער פערזענלעכקייט פון ירמיהון.

אינהאלט:

די ערשטע נביאים

דער ער'שטער נביא שמואל

שמואל דערפילט זיך פאר א נביא 7

דער חורבן שילה און דער אנהייב פון נביאים 13

דער נביא און דער ערשטער קיסר 19

דער אנטייל פון די נביאים אין דורם בונט קעגן שאולן . 27

די הויף-נביאים

נתן און גד 30

דעם נביא אחיהם אנטייל אין דער שפאלטונג פון דורם מלוכה 36

די קעמפער פאר דער נאציאנאלער רעוואלוציע אין אפרים

אליהו הנביא און די לאגע אין מלכות ישראל 39

דער איבערבראך אין אליהון נאכן נצחון אפן כרמל . . . 47

אלישע דער באגייסטערער פון יהואס איבערקערעניש . . . 53

די נביאים שריפטשטעלער

די אנטוויקלונג און כאראקטער פון נבואה 60

אמתע און פאלשע נביאים 71

די נביאים פון סאציאלן קאמף

עמוס 83

עמוסעס שפראך 91

דער נביא מיכה 94

ירמיהו

די פאליטיש-רעליגיעזע געשיכטע פון יהודה אין ירמיהוס צייטן 103

ירמיהוס ביאגראפיע, זיינע איבערלעבונגען 119

ירמיהוס ליריקע 134